

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI**

**SITKI GÜLLE'NİN KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT
İLMİNDEKİ YERİ**

NURULLAH ÇELEBİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. ALİ ÖGE**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	NURULLAH ÇELEBİ
	Numarası	148106011122
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / KURAN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. ALİ ÖGE
	Tezin Adı	SITKI GÜLLE'NİN KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Sıtkı Güлле'nin Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmindeki Yeri" başlıklı bu çalışma 23/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No.	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	DOÇ. DR.	ALİ ÖGE	
2	DR. ÖĞR. ÜYESİ	RECEP KOYUNCU	
3	DR. ÖĞR. ÜYESİ	İRFAN ÇAKICI	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	NURULLAH ÇELEBİ		
	Numarası	148106011122		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	SITKI GÜLLE'NİN KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nurullah ÇELEBİ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	NURULLLAH ÇELEBİ		
	Numarası	148106011122		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. ALİ ÖGE		
Tezin Adı	SITKI GÜLLE'NİN KUR'ÂN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ			

“Sıtkı Gülle'nin Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmindeki Yeri” isimli bu çalışma Giriş ve Sonuç hariç üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kıraat ilminin genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmış, Kur'an ve kıraat çalışmalarının Türkler arasında ne zaman başladığına ve Cumhuriyet sonrası dönemden 1970'li yıllara kadar Türkiye'de Kur'an ve kıraat eğitim ve öğretiminin durumuna kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde Sıtkı Gülle'nin yaşadığı dönem, hayatı, ahlaki kişiliği, eserleri ve talebeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Sıtkı Gülle'nin tecvid, kıraat ve diğer ilim dallarına ait görüşleri ile Kur'an tavrı, verdiği dersler, derslerini işleyiş usulü, talim-tecvid ve kıraat ilmi eğitim ve öğretimindeki yeri gibi hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Sıtkı Gülle, Haseki Eğitim Merkezi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tecvid, Kıraat, Kıraat İlmi Eğitimi, Aşere Takrib.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	NURULLLAH ÇELEBİ		
	Student Number	148106011122		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DOÇ. DR. ALİ ÖGE		
Title of the Thesis/Dissertation	THE PLACE OF SITKI GÜLLE IN RECITATION OF QURAN AND SCIENCE OF QIRA'AT			

This work under the title of “Sıtkı Gülle” is composed of three parts except for ‘Introduction’ and ‘Conclusion’

The first part after covering ‘ilm al-qiraat’, the science of Quranic recitation in a frame; how the study of Quran and recitational sciences started among the Turkish is discussed, referring briefly to the situation of the Quran and recitation education in Turkey from post-Republican period up until 1970s.

In the second part, Sıtkı Gülle’s period, life, moral personality, works and students were informed about.

In the third part, Sıtkı Gülle’s views on tajwid, qiraat and other sciences as well as the Qur’an recitation method, taleem-tajwid and the lessons he gave, the method of his lectures, and his place in the education and training of the Qur’an were tried to be determined.

Keywords: Sıtkı Gulle, Haseki Education Center, Istanbul University, Tajwid, Qiraat, Qiraat Scientific Education, Ashara, Taqrib.

İçindekiler

İçindekiler	v
Kısaltmalar.....	viii
Ön Söz.....	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KIRAAT İLMİ VE TARİHÇESİ	6
1.1. Kıraat İlmî	6
1.1.1. Tanımı.....	6
1.1.2. İlgili Kavramlar	7
1.2. Menşei ve Tarihçesi	14
1.3. Türkler Arasında Kıraat İlmî ve Eğitimi.....	20
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
SITKI GÜLLE'NİN YAŞADIĞI DÖNEM HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ.....	26
2.1. Yaşadığı Dönem.....	26
2.2. Hayatı	28
2.2.1. Doğumu	28
2.2.2. Eğitimi	28
2.2.3. Vefatı	30
2.3. Hocaları	30

2.3.1. Kıraat İlmindeki Hocaları.....	31
2.3.1.1. Hasan Işık	31
2.3.1.2. Abdurrahman Gürses	34
2.3.2. Diğer İlimlerdeki Hocaları	36
2.3.2.1. Sadrettin Yüksel.....	36
2.3.2.2. Ali Yakup Cenkçiler	37
2.3.2.3. Aksay Öncel.....	39
2.4. Aldığı Görevler	41
2.5. Ahlakî Kişiliği.....	43
2.6. ESERLERİ	47
2.6.1. Akademik Çalışmaları	47
2.6.1.1. Kitapları	47
2.6.1.1.1. Tecvid İlmine Dair Eserleri.....	47
2.6.1.1.2. Tefsir İlmine Dair Eserleri	51
2.6.1.1.3. Fıkha Dair Eseri	55
2.6.1.1.4. Tasavvufa Dair Eseri.....	56
2.6.1.2. Tezleri	57
2.6.1.3. Makaleleri ve Diğer Çalışmaları.....	59
2.6.1.4. Katıldığı Panel, Sempozyum ve Çalıştayları	65
2.6.1.4.1. Çalıştayları	65
2.6.1.4.2. Katıldığı Sempozyumlar	66
2.6.1.4.3. Tebliğleri	66
2.6.1.4.4. Müzâkereleri	67
2.6.1.5. Çevirisini Yaptığı Eserler	69
2.7. Talebeleri.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	79
SITKI GÜLLE’NİN KIRAAT VE DİĞER İLİMLERE DAİR GÖRÜŞLERİ	79
3.1. Tecvid İlmî Hakkındaki Görüşleri	79
3.2. Kıraat İlmî Hakkındaki Görüşleri	93
3.3. Diğer İlim Dalları Hakkındaki Görüşleri	114
3.4. Verdiği Dersler	124
3.4.1. Lisans Dersleri	125
3.4.1.1. Lisans Derslerini İşleyiş Usûlü	128
3.4.2. Lisansüstü Dersleri	135
3.4.2.1. Yüksek Lisans Dersleri	135
3.4.2.2. Doktora Dersleri	139
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	149
EKLER	157

Kısaltmalar

as.	: Aleyhi's-selam
age.	: Adı Geçen Eser
agt	: Adı geçen tez
agm	: Adı geçen makale
b.	: İbn
bk.	: Bakınız
cc.	: Celle Celâlühü
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Hız.	: Hazreti
Ktp.	: Kütüphane
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
ö.	: Ölümü
v.	: Vefatı
vb.	: ve benzeri
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları
yy	: Baskı/Yayın yeri yok

Ön Söz

Allah Teâlâ'nın insanlığa yönelik mesajı olan Kur'an-ı Kerim çevresinde ilk dönemlerden itibaren birbiri ile bağlantılı birçok ilim doğmuştur. *Ulûmu'l-Kur'an* ana başlığı altında ele alınan bu ilimlerin başında hiç şüphesiz Tecvid ve Kıraat ilimleri gelmektedir. Bu ilimler Kur'an-ı Kerim'i tanıma, onu gereği gibi okuma, ondaki mesajları anlama ihtiyacına matuftur.

Bu alandaki çalışmaların amacı Kur'an-ı Kerim'i farklı kıraatleri ile birlikte muhafaza edip onun icra/eda keyfiyetini nesilden nesle aktarmaya yöneliktir. Bu büyük rolü ilk dönemlerden itibaren kâri veya mûkri vasıflarına sahip üstadlar üstlenmiştir. Bu rolün XX. yüzyıldaki temsilcilerinden biri de Sıtkı Gülle'dir. Daha ziyade mûkri yönü ile temayüz etmiş, yetiştirdiği talebelerin yanında yazmış olduğu eserler ve bu alana dair katkıları ile birçok hizmetlerde bulunmuştur. Şüphesiz böyle şahsiyetlerin hayatlarının incelenip bütün yönleriyle ortaya konulması, hayatlarından önemli mesajlar çıkarılması, geride bıraktıkları mirasa sahip çıkıp, insanlığın istifadesine sunulması ihmal edilmemesi gereken bir görevdir.

Bu vazifeden hareketle çalışmamızda merhum Sıtkı Gülle'yi Kur'an-ı Kerim ve Kıraat ilmine yaptığı katkıları ele almaya çalıştık. Bu bir anlamda Türkiye'de Kıraat ilminin Abdurrahman Gürses'ten sonraki durumunu Sıtkı Gülle üzerinden tespiti manasına gelmektedir. Bunu yapabilmek için bir yandan eğitim metodunu, diğer yandan bu ilme ait farklı yaklaşımlarını tesbit edip ifade ettik.

Gerek bu alana ait gerekse alan dışı, ilim hayatı boyunca telif ettiği kitap, tercüme ve sadeleştirmeleri ile birlikte, akademik çalışmalarına kadar telif ettiği bütün eserlerini burada zikredip açıklamaya gayret ettik. Çalışmamızın konusu olan Kur'an-ı Kerim ve Kıraat ilmindeki yerini tesbit etmek için Tecvid ve Kıraat ilmine dair görüşlerini bütün yönleri ile ele almaya çalıştık. Diğer ilim dallarına ait görüşlerini çalışmamızın çerçevesi gereği ayrı bir çalışma gerektirdiği için sadece zikretmekle yetindik.

Bu vesile ile yüksek lisans eğitimine başladığım andan itibaren çalışmam boyunca bana desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ali ÖGE hocama

şükranlarımı sunarım. Her zaman ve her konuda fikirlerinden istifade ettiğim, tenkid ve tashihleri ile yol gösteren Dr. Muhammed Selman ÇALIşKAN'a teşekkür ederim. Ayrıca Sıtkı Gülle'nin eserlerine ulaşmam noktasında bana her türlü imkânı sunan oğlu Ahmet Gülle beyefendiye, görüşlerine başvurduğum ve mülakat yaptığım değerli hocalarım Ramazan PAKDİL, Talip AKBAL ve Mehmet SEVİNÇ olmak üzere ismini burada tek tek sayamayacağım fakat çalışmamda katkısı olan herkese, çalışmam esnasında vakitlerinden büyük fedakârlık eden değerli eşim ve çocuklarıma, maddi manevi her türlü yardımları ile varlıklarını hiç unutturmayan kıymetli aileme müteşekkirim.

Gayret bizden başarı Yüce Allah'tandır.

Nurullah ÇELEBİ
İSTANBUL 2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatı İslamiyet'in doğuşundan itibaren müslümanların meşgul oldukları bir konudur. Kıraat ilmi; Kur'ân'ın nüzulünden sonra ortaya çıkmışsa da, Kur'ân'ın Arapça olması, lafızlarını oluşturan harflerin kendine has bir kısım okunuş şekillerini meydana getirmiştir. Kur'ân'ın anlaşılmasının ve ibadetlerin kabul edilmesinin şartı olan böyle bir konu ancak şifahî bir metotla doğru bir şekilde öğrenilebilir. Kur'ân kıraatinde var olan bu eda keyfiyeti ancak ehil bir Kur'ân ve kıraat üstadından ahzedilebilir. Bu ilim daha ziyade fonetik bir özellik arz ettiği için burada Kur'ân kelimelerinin seslendiriliş biçiminde evvel emirde kitap değil fem-i muhsin denilen düzgün ve eğitilmiş bir ağız vardır. Bu kimseler teselsülen fem-i muhsin olan üstatlardan almış oldukları okuyuş inceliklerini aynı hassasiyetle kendilerinden sonra gelen talebelerine de aktarmışlardır. Ayrıca Kur'ân ve kıraat eğitiminde müşafehe yolu önemli olduğu kadar bu ilmin kayıt altına alınması ve bunlardan istifade edilmesi de son derece önemlidir. Zira ilim ehlinden olmanın iki yolu vardır; birincisi müşafehe, ikincisi de tasnif edilen kitapları mütalaadır.¹

Bu önemli rolü üstlenen üstatlardan birisinin Abdurrahman Gürses olduğu malumdur. Gürses'in yakın dönemde yetiştirdiği talebelerinden olan Sıtkı Gülle de bu ilme; kıraat eğitiminin dışında akademik açıdan da katkılar sağlamış müstesna şahsiyetlerden biridir. Ömrünü Kur'ân ilmine adayan Sıtkı Gülle vazife yaptığı eğitim kurumlarında birçok talebe yetiştirmiş ve yaptığı çalışmalarla da kıraat ilmine büyük katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla böyle bir şahsiyeti incelemek, Kur'ân ve kıraat birikiminin sürekliliğini görmek ve hocasından sonraki dönemi tahlil etmek açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple araştırma alanı olarak Prof. Dr. Sıtkı GÜLLE seçilmiş ve araştırma konusu "Sıtkı Gülle'nin Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmindeki Yeri" şeklinde belirlenmiştir.

¹ İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi Usûli'l-Ahkâm*, y.y., Dâru İbn Affân, t.y., I, s. 147.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hız. Peygamber vahyolunan ayetleri, vahiy kâtiplerine yazdırır, ayrıca hangi sûrenin neresine konulacağını da bildirirdi. Daha sonra bunlar sahâbe arasında neşrolunurdu.² Resûlullah nâzil olan ayetleri, öğretildiği şekliyle büyük bir özenle okuyor ve ashâbına öğretiyordu.³ Onun okuyuşuna şahit olan veya bizzat okuyan ashâb, bu okuyuşları muhafaza ederek başkalarına naklediyorlardı. Ashâb içerisinde Kur'ân'ı iyi öğrenme ve güzel okuma konusunda bazı sahabiler öne çıkmış;⁴ hatta Hız. Peygamber Kur'ân'ın bu kişilerden alınmasını tavsiye ediyordu.⁵ Gerek Hız. Peygamber döneminde gerekse Kur'ân'ın istinsah edildiği Hız. Osman (ö. 5/656) döneminde bu kimseler Kur'ân muallimi olarak çeşitli beldelere gönderilmişlerdir.⁶ Bu kimseler buldukları bölgelerdeki Müslümanlara öncelikle ilahî vahyi Hız. Peygamberden aldıkları şekilde aktarmışlardır. Kur'ân lafızlarını ashâbtan aldıkları şekliyle muhafaza eden bu kimseler de söz konusu okuyuş şekillerini şifahi bir metotla başka insanlara öğretmişlerdir. Bu birikimin yazıya geçirilmesi ise; hicrî I. asrın sonlarına tekabül eder.⁷

Hicrî II. asrın başlarında Mekke, Medine, Şam, Basra ve Kûfe gibi bilinen İslam beldelerinde Müslümanlar kendi kıraatlerini, diğer beldelerdeki kıraatlere tercih etmeleriyle bu şehirlerde kıraat farklılıkları ortaya çıkmıştır. Hicrî III. asırda ise; bu beldelerde okunan kıraatleri birtakım kriterler koyarak tespit eden Ebû Bekir b. Mücâhid'in (ö. 324/936) de büyük etkisi ile "Yedi Kıraat" tabiri yaygınlaşmış, zamanla ümmet tarafından bu tasnif kabul görmüştür. Hicrî IV. asırda gerçekleştirilen fetihlerin de etkisi ile başka beldelere intişar eden bu ilim, yüzyılın sonlarına doğrudan Mağrib ve

² Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 4.

³ Hamidullah Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul 2016, s. 41-42.

⁴ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât* (thk. Abdulfettah İsmail Şelebi), Dâru nehdat-i Mısır li't-tab'i ve'n-neşr, (ts.), (ys.), ss. 92-100.

⁵ Buhârî, *Fedâil*, 8; Müslim, *Fedâilu's-Sahabe*, 116; Tirmizî, *Menâkıb*, 107.

⁶ Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf* (thk. Muhammed Hamidullah), Dâru'l-me'ârif, 1959, Mısır s. I, 239, 243; Mûsâ Cârullah, *Târîhu'l-Kur'ân ve'l-mesâhiif*, el-Matbaatu'l-İslâmiyye, Petersburg 1323/1934, s. 29; İsmet Ersöz, *Kur'an Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996, s. 126-128; Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014, s. 64.

⁷ Kıraat ile ilgili eserlerin ne zaman tedvin edilmeye başlandığı konusunda bk. Birişik, *age*, ss. 74-77.

Endülüs'e kadar ulaşmıştır.⁸ Hicrî V. asırda bazı zaruretlerden ötürü kıraat eğitimi ile ilgili belli usûller geliştirilmiştir,⁹ hicrî VIII. asrın sonlarına gelindiğinde ise Anadolu'da Türklerin Kıraat ilmi ile tanıştığını görmekteyiz.¹⁰ Dönemin padişahı Yıldırım Beyazıt zamanında Kıraat ilminde önemli gelişmeler yaşanmış Kânûnî döneminden sonra da bu ilimde İstanbul merkezli bazı ekoller oluşmuştur.¹¹ Bu ekoller vasıtasıyla 3 Mart 1924 tarihinde medreselerin ilgasına kadar Kıraat ilmi hem kitabi hem de şifahi olarak okutulmuş gelmiştir.¹² Bu tarihten itibaren Kıraat ilmi açısından sancılı bir dönem başlamış okuyan ve okutan kişi sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azalmıştır.

Yakın tarihimize gelindiğinde ise 1976 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde ilm-i kıraat ve ihtisas eğitimi için Haseki Eğitim Merkezi¹³ açılmış ve Sıtkı Gülle bu merkezin ilk dönem kursiyerleri arasında yer alarak İstanbul Tariki Sûfî Mesleği üzere ilm-i kıraatı ikmal eden birkaç kişi arasına girmiştir. Gülle'nin kıraat hocası Abdurrahman Gürses'in hayatı ve kıraat ilmine katkıları hakkında talebeleri (Ramazan Pakdil, Mustafa Demirkan, Talip Akbal, Fatih Çollak gibi) tarafından bir

⁸ İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l Kırâati'l-Aşr*, I-II, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, I, 34.

⁹ Pakdil Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, İFAV, İstanbul 2014, s. 370.

¹⁰ Geniş bilgi için bk. Öge Ali, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, Hüner Yayınları, Konya, 2015, s.40-47.

¹¹ Karaçam İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, İFAV, İstanbul 2016, s. 250.

¹² Akakuş Recep, *Diyanet İlmi Dergisi*, Ankara 1990, c. 26, ss. 71-75; Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İFAV, İstanbul 1999, ss. 27-29.

¹³ İstanbul – Fatih ilçesinin Cerrahpaşa mahallesinde bulunan Haseki külliyesi, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından restore edilerek 23.02.1976 tarihinde “Haseki eğitim Merkezi” adıyla eğitime başlamıştır. Külliye ilk olarak aynı tarihte Temel İslâm Bilimlerinin okutulduğu bir hizmet içi eğitim kursu açılmış (bk. Diyanet Gazetesi editör, “Haseki Eğitim Merkezinin hazırlıkları tamamlandı”, *Diyanet Gazetesi*, c. VI / 133 (15 Ocak 1976), s. 1, 15; Diyanet Gazetesi editör, “Diyanet Eğitim Merkezi Hizmete Girdi”, *Diyanet Gazetesi*, c. VI / 137 (15 Mart 1976), s. 1, 14.), bunu 30.03.1976 veya Nisan 1976 tarihinde *Aşere-Takrib-Tayyibe İhtisas Kursu* takip etmiştir.(bk. Diyanet Gazetesi editörü, “Aşere Takrib Tayyibe Kursu İcazet Merasiminde Haseki Eğitim Merkezi Müdürü Mahmut Özakkaş'ın Açılış Konuşması”, *Diyanet Gazetesi*, sy. 218 (1 Ağustos 1979), s. 8.). Adı geçen kurum bundan sonra farklı isimlerle anılmıştır. 2002 yılında Pendik Kız İmam Hatip Lisesi binasına taşınmasıyla DİB Pendik Eğitim Merkezi, ismini alan kurumun adı, 10.09.2003 tarihinde İstanbul Pendik Haseki Eğitim Merkezi, 03.05.2010 tarihinde Haseki Eğitim Merkezi Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. 26.08.2011'de Dinî Yüksek İhtisas Merkezine dönüştürülen kurum, Haseki Dinî Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü adını almıştır. İstanbul Fatih'teki külliye restorasyon yapılarak ve yeni ismiyle “Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi” olarak 03.11.2017 tarihinde resmi açılışı yeniden yapılmıştır. (https://www.youtube.com/watch?v=Rh-E49R_00g, 03.01.2018) Tarihi süreç içerisinde farklı isimler aldığı görülen kurumun, bu çalışmada ilk ismi olan “ Haseki Eğitim Merkezi” veya “Haseki” adıyla zikredileceğini ve her iki kullanımdan da aynı kurumun kastedildiğini burada belirtmek uygun olacaktır.

takım söyleşiler yapılmış; yazılar, eserler kaleme alınmıştır. Aynı zamanda Gürses'in Kıraat ilmi eğitimindeki yeri konusunda Naci Demirci tarafından da akademik bir çalışma yapılmıştır.¹⁴ Biz de bu çalışma ile Haseki Eğitim Merkezi'nin ilk talebelerinden olan, daha sonra da eğitim görevlisi olarak burada hizmet veren Sıtkı Gülle'nin bağlı bulunduğu ekolün devamını sağlamadaki rolünü tespit etmeye çalışacağız. Gerek verdiği dersler ve gerekse yazdığı eserleriyle bu ilimdeki müktesebatı, hayatı boyunca bu ilme ne gibi katkılar sağladığı da araştırmamızın amacına matuf konulardandır.

3. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Abdurrahman Gürses'in yetiştirdiği talebelerden olan Sıtkı Gülle ve onun yaşadığı dönemde kıraat ilminin durumuna ait bir çalışma yapılmadığını görmekteyiz. Bu bakımdan Sıtkı Gülle'nin şahsında bu döneme ait bilgi ve belgeleri dikkate alarak ilmi bir çalışma yapmanın zarureti ortadadır. Çalışmanın ilk bölümünde Kıraat ilmi ve serencamı hakkında bilgiler verilecektir. İkinci bölümünde ise Sıtkı Gülle'yi tanıma açısından hayatı, tahsil durumu, ahlâkî şahsiyeti, eserleri ve ilmi kişiliği üzerinde durulacaktır. Bu başlık hakkında başta ailesinden, hayatta olan hocalarından, dönem arkadaşları ve de öğrencilerinden elde ettiğimiz bilgilerle nitel araştırma yöntemine göre bir çalışma yapılacaktır.¹⁵ Yarı yapılandırılmış görüşme formu tekniği kullanılarak mülakatlar yapılacak, alınan bu bilgiler gerekli alanlarda tekrara kaçılmadan zikredilecektir. Bu mülakatlar dipnot olarak verileceği zaman ilk geçtiği yerde, mülakat yapılan kişinin adı soyadı ve mülakat, mülakat yapılan yer, tarih (örnek: Prof. Dr. Abdüsselam Arı ile yapılan mülakat, Fatih-İstanbul, 10.08.2017) şeklinde; daha sonra geçen yerlerde ise soyad, mülakat (Arı, mülakat) şeklinde bir metot takip edilecektir.

Hayatında çok önemli bir yer tutan ve yazdığı birçok eserini ithaf ettiği kıraat hocası Abdurrahman Gürses'i incelerken hakkında yazılmış olan yüksek lisans tezinin yanı sıra kitap, dergi, gazete ve mülakatlardan faydalanılacaktır. Ayrıca hayatı hakkında doküman araştırması yaparken vazife yaptığı kurumların özlük dosyalarına da

¹⁴ Demirci Naci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri*, (Yüksek lisans tezi 2013), Recep Tayyip Erdoğan Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵ Nitel araştırma yöntemleri için bk. Yıldırım Ali, Şimşek Hasan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, ss. 122-123, 187-189.

bakılacaktır. Bu kurumlardan biri olan ve 18 yıl hizmet ettiği Haseki Eğitim Merkezi dönemine ait dergi, gazete vb. diğer kaynaklara da müracaat edilecektir. Ayrıca Gülle'yi daha yakından tanıyabilmemiz için kendisi ile yapılmış röportaj ve söyleşilerinden de istifade edeceğiz.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde ise Kıraat ilmindeki müktesebatını, verdiği dersleri ve bu ilme dair görüşlerini ele almaya çalışacağız. Ders usulünü tespit etmek için önce eğitim merkezi döneminden talebe ve beraber ders verdiği hoca arkadaşları ile görüşülecektir. Üniversitede verdiği dersler de kendi yazdığı eserlerden takip ettiği kitaplar incelenecek, ayrıca verdiği lisans, yüksek lisans ve doktora derslerinin içeriklerine de fakülte kayıtlarına müracaatla istifade edilecektir. Vazife yaptığı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ayrıca interaktif olarak verilen lisans tamamlama¹⁶ derslerinin kayıtları incelenerek verdiği dersleri ve bu derslere ait usulü hakkında bilgi verilecektir. Bir akademisyen olması hasebiyle eğitim hayatı boyunca biriktirdiği arşivine bakılacak özellikle şahsi kütüphanesinde bulunan, vefatından sonra da Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'ne bağışlanan kıraat eserlerine bakılacak ve bu kaynaklarda varsa aldığı not ve bilgileri de araştırmamızın bu bölümünde paylaşmaya çalışacağız. Ayrıca Sıtkı Gülle'nin Kur'ân tilavetindeki tavrını ve bu tavra ait muhtelif tespitleri yapabilmemiz için de hocanın sesli ve görüntülü kayıtları bu bölümde incelenecektir.

¹⁶ İLİTAM: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Uzaktan Eğitim Merkezi işbirliği ile açılan, daha sonra diğer üniversitelerde de uygulanmaya başlayan, ilahiyat lisans programlarının üçüncü ve dördüncü sınıflarındaki dersleri içeren, iki yıllık bir lisans tamamlama programıdır. Bir uzaktan eğitim programı olan İlitam 11.03.2005 tarihli Yükseköğretim Genel Kurulu kararına dayalı olarak açılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KIRAAT İLMİ VE TARİHÇESİ

1.1. Kıraat İlmî

Bu bölümde Sıtkı Güllü'nin Kıraat ilmindeki mevkiini görebilmek için öncelikle Kıraat ilmi ve bu ilimle ilgili kavramlar hakkında bilgi verilecektir. İlim dalları kendilerini ifade edebilmek için ıstıhlara müracaat ederler. Kıraat ilim dalı da kendine özgü ıstıhaları ile diğer alanlardan ayrılır. Bu açıdan gerek Kıraat ilmi ve gerekse diğer ilimleri anlamada ıstıhlara vakıf olmak önem arz eder. İstılah ve kavramlardan sonra Kıraat ilminin tarihçesi sunulacak, akabinde eldeki kaynaklar ışığında Anadolu topraklarına Kıraat ilminin nasıl geldiğinin cevabını bulmaya çalışacağız. Ayrıca XX. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de Kur'an ve Kıraat eğitimi hakkında da kısaca bilgi vereceğiz.

1.1.1. Tanımı

Kıraat kelimesi قرأ kökünden semai bir mastar olup okumak, tilavet etmek manasına gelmektedir.¹⁷ Çoğulu olan *kıraât* ise okumalar, okuyuşlar demektir. Kavram olarak Kıraat ise, “Herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve irab bakımından meydana gelen değişikliklerdir”¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Kıraat kavramını Dimyâtî ise “İ'caz ve beyan için indirilen vahyin lafızlarında veya tahfif ve teşdid gibi eda keyfiyetinde meydana gelen farklılıklardır.” diye tanımlar.¹⁹

Kavram olarak kıraat ilminin ıstılahı Hz. Peygamberden sonra büyük oranda netleşmiş ve birbirine yakın çeşitli tanımlar yapılmıştır.²⁰ Kıraat ilmi hem Kur'an lafızlarıyla hem de bunların edâ keyfiyetleri ile ilgilenmektedir. Bu itibarla kapsayıcı

¹⁷ İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut, ts, “ka-ra-e” md.

¹⁸ Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulumi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, I, s. 362-364; Birişik, *age*, s. 21.

¹⁹ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdü'l-Ğani el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l beşer bi'l-kıraati'l-erbe'ate aşer*, thk. Enes Mehrah, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2011, s. 7.

²⁰ Diğer tanımlar için bk: Yüksek M. İsa, *Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 72-74.

tarife uygun olarak iki tanım öne çıkar. Bunlardan ilki Dimyâtî tarafından, “*Kur’an lafızlarındaki hazif, isbat, tahrik, teskin, fasıl vasl ve ibdal gibi diğer okuma şekilleri hakkında işitmeye dayalı olarak râvilerin ittifak ve ihtilaflarını bildiren ilimdir.*” şeklinde yapılan tanımdır.²¹ Diğeri ise büyük kıraat âlimi İbnü’l-Cezerî’nin tanımıdır: “*Kur’an kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek sûretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edine bir ilimdir.*”²² Bu iki tanımda nahiv, dil ve tefsir ilimleri dışarıda bırakıldığı için kıraat ilminin bu ilimlerden bağımsız bir disiplin²³ olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş efrâdını câmi ağyârını mani bir tanımlamaya gidilmiştir.

1.1.2. İlgili Kavramlar

İslami disiplinlerin diğer alanlarında olduğu gibi kıraat ilmine ait kavram ve ilkelerin gelişmesi de zaman içinde tamamlanmıştır. İlk dönemde yapılan tasnifler ile ıstılah tanımlarında kavramların içinin doldurulmadığı kapsamlı ve detaylı olmadığı görülmektedir. Fakat zaman ilerledikçe bu tasniflerde bir ilerleme ve gelişme kendisini açıkça göstermektedir.²⁴

Kıraat tanımını daha önce ele almıştık. Kıraatler mütevâtir (sahih), şaz, âhad, mevzu ve müdrec gibi kendi içinde gruplandırılmıştır.²⁵ Bir kıraatın sahîh olması için bir takım şartlar vardır ki bu şartlar sıhhatinin onaylanmasına ve dolayısıyla kabulüne esas teşkil eder:

- Sahîh bir senetle Hz. Peygambere ulaşması.
- Kıraatin Arap gramerine bir vechiyle de olsa uygun olması.
- Yazımın takdirene veya ihtimalen de olsa, Hz. Osman tarafından istinsah edilen resm-i mushafların hattına uygunluk göstermesi.²⁶

²¹ Dimyati, İthaf, s. 6.

²² İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *Müncidü’l-Mukri’in ve Mürşidü’l-Tâlibîn*, Beyrut 1980, s. 3.

²³ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *Cevahiru’l-Kur’an*, thk. Muhammed Reşid Rıza, Dâru İhyâi’l-Ulûm, Beyrut, 1986, s.15, 35-36.

²⁴ Akdemir M. Atilla, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İFAV, İstanbul 2015, s. 58, Birışık, age, s. 21.

²⁵ Dimyâtî, age, s. 67.

²⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 15.

Bu üç şartın kıraatlerin muhafazası adına birlikte aranması ön görülmüştür. Bu hususların birini veya daha fazlasını taşımayan kıraat **şaz kıraat** adını alır. Çünkü sıhhat şartlarını bir şekilde kaybetmiştir.²⁷ Mütevatir ya da meşhur olmayan kıraatler bu şekilde tesmiye edilir. Bunlar Kur'an'dan sayılmazlar, bu nedenle şaz olanı okumak caiz değildir. Sahih görüş, on kıraatin dışındaki okuyuşların şaz olduğudur.²⁸ Senedi sahih olmakla birlikte resm-i Osmanînin yazımına veya Arap dili gramerine uymayan kıraatlere de **âhâd kıraat** denir.²⁹ **Mevzu kıraate** gelince resm-i Osmani yazımına veya Arap diline uygun olsa bile, senet yönünden aslı olmayan, uydurulmuş kıraatlerdir.³⁰ Sahabilerin kendi özel mushaflarına açıklama niyetiyle yaptıkları ilavelere ise **müddrec kıraat** denir. O dönem sahabe bu ziyadeleri (Kur'an ile Kur'an olmayanı) birbirine karıştırmaktan emin oldukları için, herkes fark edebiliyordu. Ne var ki sonraları bu okuyuşları da kıraat zannedenler olmuştur.³¹

Konuyla ilgili bir diğer kavram da Kurrâ kavramıdır. Kurrâ kelimesi okuyucu veya okuyan manasına gelen Kârî kelimesinin çoğuludur. İstilahta ise, yedi veya on kıraatin kendilerine nispet edildiği imamlara denir.³² Ayrıca kârî kelimesi kıraat ilmi bakımından daha alt seviyede olan bir kişiyi tanımlarken,³³ Kur'an'ın tamamını ezberleyen ondaki kıraatlere hakkıyla vakıf olan kimselere de kurrâ ismi verilmektedir.³⁴ Bu durumda kurrâ kelimesi müfred anlamından başka farklı anlamlar da kazanmıştır. Bu kullanım aşap dönemine kadar gitmektedir. Nitekim elde ki sahih hadisler ve tarihi kaynaklarda ashabin Kur'an ve Kur'an'ın okunuşu üzerinde geniş bilgisi olanları için bu ünvanın kullanıldığını görmekteyiz.³⁵ İbnü'l Cezeri (ö. 833/1429) kârî kelimesini kendi içinde tasnif ederek yeni bir sınıflandırmaya gitmiş, infirad tarikiyle üç kıraatı bilen

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Eymen Rüştü Süveyd, Şam, 2013, s. 2.

²⁸ Subkî, Abdulvehhâb b. Ali, Cem'u'l-Cevâmi fi Usûli'l-Fıkh, nşr. Abdulmun'im Halil İbrahim, Beyrut 2002, s.21; Maşalı Mehmet Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Otto Yayınları, İstanbul 2016, s. 115.

²⁹ Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1987, c. I, s. 242.

³⁰ Suyûtî, *age*, I, s. 241.

³¹ Suyûtî, *age*, I, s. 243, Karaçam, *age*, s. 267.

³² Karaçam, *age*, s. 241.

³³ Birişik, *age*, s. 26.

³⁴ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 66.

³⁵ Buhârî, *Tefsir*, 7/5; *Fedâilü'l-Kur'ân*, 8, Müslim, *Mesâcid*, 54, Birişik, *age*, s. 26.

kişiyeye **kârî mübtedi**, daha fazlasını (çoğunu) bilen kişiyeye **kârî müntehi** demiştir.³⁶ Bunlara ilaveten Dimiyati de (ö. 1117/1705) dört veya beş kıraatı infirat tarikiyle bilen **kârî mütevassıt** şeklinde isimlendirildiğini ifade etmiştir.³⁷ Buna bağılı olarak **Mûkri** terimi ise, kıraat vecihlerini sağılam bir isnatla eda³⁸ yoluyla almış ve müşafehe yoluyla bunu öğreten, rivayet eden kıraat âlimi için kullanılır. Dolayısıyla diğere ilimlerin aksine Kıraat ilminde, bu ilmi elde etmek isteyen kişi mutlaka ehil bir kişiden müşafehe yoluyla söz konusu okuyuşları öğrenmek durumundadır.³⁹

Suyûtî (ö. 911/1505) kıraati tanımlarken; “kıraat imamlarından birinde, rivayetler ve tarikler ittifak ederse, o kıraattir”⁴⁰ demiştir. Bu tanımdan yola çıkarak kıraatı nakleden zevatın senet halkasındaki mertebesine izafeten imama nispet edilen kıraatlerden birini veya birkaçını o kıraatin imamından doğrudan veya vasıtalı olarak alan kimseye **râvi** denir.⁴¹ Bazen imam râvilerine aynı lafızla ilgili farklı nakilleri okutmuş olabilir. Bu durumda her bir farklı nakil, onu temsil eden râvinin adına izafe edilir ve buna **rivayet** denir. Âsım kıraatinin Hafs rivayeti gibi.⁴² Kıraatin nakil mertebesi içinde bir diğere kademe de tarîk kavramıdır. Râvilerden sonra gelen nakil halkasıdır. Bir diğere ifade ile kıraat râviden alan kimseye nispet edilirse **tarîk** adını alır.⁴³ Âsım kıraati Hafs rivayetinin Ubeyd b. es-Sabbâh tariki gibi.

Tarik kavramı kıraatların öğretiminde de tilavet⁴⁴ tarzı bakımından farklı bir manada kullanılır. Meslek erbabı arasındaki ıstılahta tarik kelimesi, genelde eğitim ve

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'în*, s. 3.

³⁷ Dimiyâtî, *İthaf*, I, s. 7.

³⁸ Eda, lügatte yerine getirmek manasınadır. Kıraat öğretiminde sema ve arz yöntemlerinin bir arada uygulanması şeklinde mütalaa edilir. Bu da Aliyyü'l-Kârî'nin (1014/1605) ifade ettiği gibi eda; “kıraatı hocanın ağzından dinledikten hemen sonra aynı keyfiyetle ona sunmaktır, yoksa duymadan okumak değildir.” diye tarif eder. Aliyyü'l-Kârî, b. es-Sultan Muhammed, *el- minehu'l-Fikriyye fi Şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Mısır 1890, s. 30.

³⁹ Dimiyâtî, *age*, I, ss. 6-7; Çetin Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010, s. 211

⁴⁰ Suyûtî, *age*, I, s.76.

⁴¹ Birişik, *a.g.e.*, s. 27.

⁴² Akdemir M. Atilla, *age*, s. 61.

⁴³ bk, Temel Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, İFAV, İstanbul 2013, s. 128.

⁴⁴ Tilavet kavramı tabi olmak anlamına gelmektedir. Kur'an'ın sûre ve ayetlerini birbiri arkasına, hiç birini atlamadan, Kur'an'ın tertibini bozmadan ve araya Kur'an'dan olmayan hiç bir şey katmadan Kur'an'dan bir sûre okumaya denir. Râğıb el-İsfahânî, tilavet kavramının Allah'ın indirdiği kitapları okumaya özel bir kavram olduğunu ifade eder. Bu açıdan tilavet kıraatten daha özeldir. Dolayısıyla

öğretimde takip edilen usul ve yöntemi ifade etmek için de yaygın olarak kullanılır. Mısır tariki, infirâd tariki, aşere tariki, şâtıbiyye tariki gibi. Bunların her biri, kıraat ilmi eğitim ve öğretiminin bir yönünü ele alan usullerdir.⁴⁵ Bu usulleri kısa başlıklar halinde izah edelim:

Kıraatların icrasına ilişkin tarikleri ele aldığımızda karşımıza ilk dönemlerden itibaren günümüze kadar takip edilen *infirâd* ve *indirâc* tarikleri çıkmaktadır.

a. İnfirâd Tarîki: Lügatte yalnız olma, yanında kimse bulunmama manasındadır. Kıraat vecihlerinden birinin imamlardan birine yahut onların râvîlerinden birine veya râvîlerin tarîklerinden birine isnad edilmesine denir. Bu vecih, şâz ve mütevâtir vecihler arasında olabilir. Bunlar; teferrüd, infirâd ve efrâd kelimeleriyle ifade edilirler.⁴⁶ Her kıraata ve rivayete ayrı hatimler gerektirdiği için kıraatlerin tahsili uzun seneler almaktadır. Rivayetin ve ilgili kıraatın hakkıyla öğrenilebilmesi için tercih edilen ve uygulanan bu metot hicri beşinci asra kadar sürdürülmüştür.⁴⁷

b. İndirâc Tarîki: Lügatte “katma, birleştirme” anlamlarına gelen bu tabir, kıraat ıstılahında bir hatimde bütün kıraat vecihlerini tedris edip okuma anlamında kullanılmaktadır.⁴⁸

Kıraatlerin nisbet edildiği şahıslar ve sayılarına ilişkin tarıklere baktığımızda yaygın olarak bilinen ve öğretimi sürdürülen üç tarik vardır. Bunlar *seb’a*, *aşere* ve *takrîb* tarikleridir.

Seb’a Tarîki: Yedi kıraatı konu alan kitaplar arasında, ed-Dânî’nin *Kitâbü’t-Teyisir’i* ile eş-Şâtıbî’nin *Hurzü’l-Emânî*’sini esas alarak kıraat vecihlerini bunların muhteviyatına göre yapmayı öngören metottur.⁴⁹

Aşere Tarîki: Seb’a tariki kaynaklarına İbnü’l-Cezerî’nin 3 kıraat daha ilave ederek 10’a tamamladığı *et-Tahbir* ve *ed-Dürre* adlı eserlerinde yer alan kıraat

“her tilavet kıraattır ama her kıraat tilavet değildir.” İsfahâni Ragıb, *el-Müfredat Elfazı’-l Kur’an*, Darü’l-Kalem, Beyrut, 1992, “Telâ” md.; Yüksel Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, İFAV, İstanbul 2012, s. 41.

⁴⁵ Geniş bilgi için bk, Akdemir M. Atilla, *age*, s. 97-107.

⁴⁶ Fırat Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018, s. 56.

⁴⁷ Suyûtî, *age*, I, s. 103; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 195.

⁴⁸ Fırat Yavuz, *age*, s. 55.

⁴⁹ Muhammed Emin Efendi, b. Abdullah b. Muhammed Salih (Abdullah Efendizâde), *Umdetü’l-Hullân fi İdâhi Zübdet’il-Irfân*, İstanbul 1853, s. 114.

vecihlerine denir.⁵⁰ Bu tarikte on kıraat ve ikişer râvisinin okuyuşu esas alınır. Aşru's-Sugrâ da denir.⁵¹

Takrîb Tarîki: On kıraat imamının râvileri ile o râvilerin râvileri yani tarikleri arasındaki farklılıkları öğrenip okumaya denir.⁵² Aşru'l-Kubrâ da denir.⁵³

Kaynak eserlere ve şahıslara nispet edilen tarikler ise şu şekildedir:

Teysîr Tarîki: Yedi kıraatı konu alan eserler arasında Ebû 'Amr ed-Dânî (444/1052)'nin *Kitâbü't-Teysîr*'i ile Cezerî'nin *Tahbîr* adlı eserini asıl kabul edip bunlara Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî* adlı eseri ile Cezerî'nin *ed-Dürre* adlı eserini ilave etmek sûretiyle meydana gelen tarîke denir.⁵⁴

Şâtîbiyye Tarîki: İmam Şâtîbî'nin yedi kıraat imamı ve ikişer ravisinin okuyuşlarını ihtiva eden *Hırzû'l-Emânî* ve *Vechü't-Tehânî* adlı eseri ile Cezerî'nin *ed-Dürre* adlı eserini asıl kabul edip bunlara Ebû 'Amr ed-Dânî'nin *Teysir* adlı eseri ile Cezerî'nin *Tahbîr* adlı eserini ilave etmek sûretiyle meydana gelen tarîke denir.⁵⁵

Tayyibe Tarîki: İbnü'l- Cezerî'nin on kıraat ile ilgili telif ettiği *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Âşr* adlı eserin hülâsası olan *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kıraâti'l-'aşr* isimli 1015 beyitli manzum eserin kaynak olarak öne çıktığı tarikidir.⁵⁶ Bunun diğer adı da yukarıda zikredilen Takrîb Tarîkidir.

Öğretim usulünün yaygınlık kazandığı bölgelere izafe edilen tarikler ise şunlardır:

İstanbul Tarîki: İlk dönem âlimleri arasında İstanbul tarîki, takip edildiği kitaba nispetle ilk tarîk olarak *teysîr tarîki* diye de meşhur olmuştur. Daha evvel zikrettiğimiz gibi Teysîr tarîkindeki usule gelince, tedriste *Teysîr* ve *Tahbîr* isimli eserler asıl kabul edilmekte *Şâtîbiyye* ve *Dürre* isimli eserler bunlara ilave olarak okutulmaktadır. Bu tarîk hicri 1000'li yıllardan sonra İstanbul tarîki diye meşhur olmuştur. Bu tarîkin İstanbul tarîki diye isimlendirilmesinin sebebi şudur: Şeyh Nasîruddîn et-Tablavî'nin

⁵⁰ Muhammed Emin Efendi, *age*, s. 114.

⁵¹ Akdemir M. Atilla, *age*, s. 106.

⁵² Karaçam, *age*, s. 249.

⁵³ Akdemir M. Atilla, *age*, s. 106.

⁵⁴ Muhammed Emin Efendi, *age*, s. 5.

⁵⁵ Muhammed Emin Efendi, *age*, ss. 5-6; Karaçam, *age*, s. 249.

⁵⁶ Akdemir M. Atilla, *age*, s. 105.

(v.966/1557) damadı ve en özel talebesi olan Şeyh Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî, Taviil Mehmed Paşa'nın⁵⁷ emriyle XVI. asrın ortalarında Mısır'dan hilafet merkezi İstanbul'a getirilip Eyüp Sultan Camiine imam tayin edilmiş ve bu zat vefatına kadar mezkûr camide teysîr tarîkini, dürrü, tayyibe ve takrib tarîklerini okutmuştur. 1006 hicri tarihinde vefat eden bu zat mezkûr vezirin türbesinin dışına defnedilmiştir. Ondan sonra bu tarîk İstanbul ve Anadolu'da yayılmış ve İstanbul tarîki diye meşhur olmuştur.⁵⁸ Bu tarîk genellikle Basra, Kûfe veya yakın geniş çevresine mensubiyetlerinden dolayı *Meşârika* olarak tanınan râvi ve kaynaklar tarafından aktarılması ve bu bölgede yaygın uygulama bulmasından dolayı *Meşârika ekolü* veya *Irâkıyyûn tarîki* olarak da isimlendirilmiştir.⁵⁹

Mısır Tarîki: Bu tarîk önceleri İmam Şâtîbî'ye nispetle Şâtîbiyye tarîki diye meşhur olmuştur. Şâtîbiyye tarîkinde usule gelince, tedriste *Şâtîbiyye* ve *Dürre* isimli eserler asıl kabul edilir. *Teysîr* ve *Tahbîr* isimli eserler ise bunlara ilave edilir.

Tarîkin Mısır tarîkî şeklinde isimlenmesinin sebebi ise şudur: İbnü'l-Cezerî'den Kur'ân'ı talim edenler Şâtîbiyye tarîkî üzere öğrenir ve bu tarîki etrafa yayarlardı. Bunların bazıları Haremeyn-i Şerifeyn'i, Yemen'i, Afrika'yı, Mısır ve Şam'ı vatan edindiler ve bu tarîkî yaydılar. Sonra Mısır kurrâsından ve aynı zamanda Şeyh Nasiruddin Tablavî'nin ve Şeyh Ahmed el-Mesyerî'nin talebesi Şeyh Şehâzetü'l-Yemenî (v.970/1562) bu tarîki Mısır'da okutmuştur. Bu yıllarda söz konusu tarîk, Mısır tarîkî diye meşhur olmaya başlamıştır. Sonra İstanbul tarîkini öğrenmiş bazı kârîler hacca giderken Mısır'a uğrar ve bu tarîki de İbnü'l-Cezerî'den rivayet isnadıyla alırlardı. Çünkü alışıla gelmiş tertip üzere olmaksızın telakkisiz şekilde sırf mutlak rey ile kırâat kitaplarından meseleleri istinbat ederek kırâat ilmi talim etmek haramdır. Mutlaka kesintisiz rivayet zinciri ile kârîlerin ağızından almak gereklidir. Bu senet Hz. Peygamber

⁵⁷ Sokullu Mehmet Paşa (1505-1579), Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat devirlerinde 14 yıldan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamlığını yapmış Hırvat asıllı bir Osmanlı devlet adamıdır. Uzun boylu olduğu için "Taviil" mahlası ile anılır. (bk., Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara 1978, c. 3.)

⁵⁸ Muhammed Emin Efendi, *age*, s. 5; Ahmed Hilmi, *Sırat-ı Müstakîm*, sayı 148, VI, 275.

⁵⁹ Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb fî İdâhî'l-Cem'ı bi't-Takrîb*, Süleymaniye Ktb., İbrahim Efendi Bl., Nr. 11, vr. 213b-214a.; Akdemir M. Atilla, Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999, s. 29.

(a.s.)'e kadar gitmelidir. Sonra şeyh Ali el-Mansûrî'nin hicrî 1088/1676 yılında İstanbul'a gelmesi ve orada Mısır tarîkini okutmasıyla bu tarîk Osmanlı topraklarında yayılmaya başlamış ve Mısır tarîki diye meşhur olmuştur.⁶⁰ Şeyh Ali el- Mansûrî, hicri 1134/1720 senesinde vefat etmiştir.⁶¹ Mısır tariki Hicaz, Şam, Mısır ve Mağrib ülkelerinde önceden beri yerleşik bir şekilde uygulanan *Şâtibiyye* tarîkine, râvi ve kaynaklarının nisbet edildiği ve yaygın olarak uygulandığı bölge olması itibariyle de *Meğâribe Ekolü* de denir.⁶²

Yaklaşık bir asır ara ile ülkemize gelen Ahmed el-Mesyeri ve Ali el-Mansûrî ülkemizde takip edilen meşhur iki ekolün/tarîkin öncüsü olmuşlardır. Tarîklerle bağlantılı olarak özellikle H. XII (M. XVIII) asırda ortaya çıkan bir kavram daha vardır ki o da *meslek* kavramıdır. Meslek; kıraat tedrisinde kullanılan sistem, takip edilen yöntem demektir.⁶³ Bundan maksat her iki tarikin dayandığı kaynaklar aynı olmakla beraber kıraat vecihlerinin detaylarında; takdim, tehir, tercih, terk gibi teferruata yönelik farklı uygulamaların benimsenmesinden ötürü *azimet* ve *ruhsat* adıyla birbirinden ayrılan iki meslek ortaya çıkmıştır.⁶⁴

İstanbul Tarîkında:

İtilâf Mesleği: Azimet metodunun esas alındığı, "*el-İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilaf*"⁶⁵ isimli eserin müellifi ve Sahih-i Buhârî'nin şârihi olan Yusuf Efendizade Şeyh Abdullah Hilmi (1753)'nin mesleğidir. Zamanla mesleği eserin ismi ile anılmıştır.

Sûfi Mesleği: Bu meslekte kıraat vecihlerinin ruhsat ciheti ihtiyar edilmiştir. Mesleğin öncüsü Kastamonu'lu Ahmed es-Sûfi Efendi (1172/1758)'dir. Kendi mesleğini belirttiği bir esere rastlanamamıştır.⁶⁶

Mısır Tarîkında:

Mutkin Mesleği: Azimet metodunun esas alındığı *Mütkinü'r-Rivâye fi Ulûmi'l-Kirâeti ve'd-Dirâye*⁶⁷ adlı eserin müellifi daha çok Kettânîzâde olarak tanınan

⁶⁰ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013, s. 97.

⁶¹ Muhammed Emin Efendi, *age*, s. 5; Ahmed Hilmi, *age*, sayı 148, VI, 275.

⁶² Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb*, vr. 213b.; Akdemir M. Atilla, *age*, s. 31.

⁶³ Bu terimler hakkında geniş bilgi için bk: Temel Nihat, *age*, ss.102-103.

⁶⁴ Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb*, vr. 214a.

⁶⁵ Eser hakkında geniş bilgi için bk. Öge Ali, *age*, s. 65-66.

⁶⁶ Akdemir M. Atilla, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 119.

Muhammed b. Mustafa en-Na'imî Efendi (1169/1755)'nin mesleğidir. Tıpkı İtilâf mesleğinde olduğu gibi zaman içinde mesleği eserinin ismi ile anılmıştır.

Atâullah Mesleği: Mısır tarîkında ruhsat cihetini tercih eden bu mesleğin öncüsü Atâullah en-Necîb b. el-Hüseyn Efendi (1209/1794)'dir. Muhammed Emin Efendi (1275/1858), Yusuf İmamzâde, Ahmed er-Rüşdi (1233/1817)'nin *Mürşidü't-Talebe*⁶⁸ adlı eserinin bu mesleğin tartışmasız en önemli kaynağı olduğunu belirtir.⁶⁹ Tıpkı Sûfî mesleğinde olduğu gibi zamanla kurucusunun adını almıştır.

1.2. Menşei ve Tarihçesi

İslâm tarihinde Kur'an öğretimi ilk vahiyle başlamış ve günümüze kadar da kesintisiz devam etmiştir. Hz. Peygamber'e "Oku" emriyle⁷⁰ başlayan vahiy, tekvini ve teklifi mahiyette olup ümmi olmasına rağmen tekvini emir sayesinde okuyucu sıfatını kazanmıştır. Kıyâme sûresinde işaret edildiği üzere⁷¹ Rasûl-i Ekrem kendisine gelen vahyi hemen okuyor ve vahyi unutma ya da ezberleyememe endişesi ile acele ediyordu. Hz. Peygamber'in şahsında oluşan bu hassasiyet vahiy gelir gelmez etrafındakilere bildirme⁷² ve yazıya geçirtme şeklinde görülmüştür. Diğer semâvî kitapların aksine,⁷³ Kur'an'ın peyderpey inişinin⁷⁴ hikmetleri içinde gerek Hz. Peygamberin ve gerekse de ashabın Kur'an'ı ezberlemesi ve anlamasının kolaylaştırılması bulunmaktadır.⁷⁵ İndirilen vahyi Hz. Peygamber derhal hafızasına nakşeder, yanından ayırmadığı vahiy

⁶⁷ Süleymaniye Ktb., Bağdatlı Bl., nr. 21.

⁶⁸ Bu eser Ömer Yusuf Abdülgani Hamdan'ın tahkik ettiği Risâle fî Hukmi'l-Kırâeti bi'l-Kırâati's-Şevâz adlı kaynakta İtilâf mesleğinin kurucusu Yusuf Efendizâde Şeyh Abdullah Hilmi (1753)'nin eseri olarak geçse de aslında bu eserin Ahmed er-Rüşdi b. Yusuf (Güllü Hafız) efendiye ait olduğu kanaatindeyiz. Kaynaklarda tıpkı Yusuf Efendizâde de olduğu gibi dedesine nisbetle Yusuf İmam zâde olarak geçmektedir. Bu eser nesih müellif hatlı olarak Süleymaniye Kütüphanesi Fatih koleksiyonu 71 numarada bulunmaktadır.

⁶⁹ Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erîb*, vr. 214b.

⁷⁰ Alak 96/1-5.

⁷¹ Kıyâme 75/16-19.

⁷² Buhârî, *Tefsîr* 75.

⁷³ Kemâl Ahmed Adil, *Ulûmu'l-Kur'an*, el-Muhtasarü'l-İslamî, Kahire 1974, s. 22; Yüksel Ali Osman, *age*, s. 50.

⁷⁴ İsrâ 17/106; Furkân 25/32.

⁷⁵ Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1980, I, 231.

kâtiplerine yazdırır,⁷⁶ ardından ashabına okur ve öğretirdi. Ayrıca gelen vahiy erkeklere tebliğ ettiği gibi, kadınlara da tebliğ ederdi.⁷⁷ Sahabe inen ayetleri vahiy kâtiplerince yazılan ilk nüshalardan ve şifahi olarak birbirlerinden ezberliyorlardı. Bunun neticesi olarak Hz. Peygamber döneminde bazı sahabiler Kur'an'ın tamamını,⁷⁸ bazısı da bir kısmını ezberlemiştir.⁷⁹ Bir kısmını ezberleyen sahabilerden bazısının Hz. Peygamber'in vefatından sonra hıfzını tamamladıkları söylenir. İbn Hacer'in belirttiğine göre İslam'ın ilk devirlerinde "kurrâ" olarak isimlendirilen bu sahabiler⁸⁰ Kur'an'ı ezberledikleri gibi başkalarına da öğretiyorlardı.⁸¹

Hz. Peygamber Kur'an'ın okunması ve yaygınlaşması için bir takım teşviklerin⁸² yanında onun öğretim faaliyetlerine de önem vermiştir. Mekke döneminde imkân bulunan her yerde, özellikle de evlerde bu eğitim yapılmıştır. Kendi evinin yanı sıra Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinin (*Daru'l-Erkam/Daru'l-İslâm*) de bu eğitimde ayrı bir önemi vardır. Rasûl-i Ekrem hicretle birlikte Medine'de Mescid-i Nebevî'nin içerisinde *Suffa* adı verilen bir bölümü eğitim öğretime tahsis etmiş ve kendisi de burada bizzat muallimlik yapmıştır.⁸³ Ayrıca Kur'an'ın öğretimine yönelik nebevi bir metod olan

⁷⁶ Maşalı Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, İFAV Yayınları, Ankara, 2004, s. 49.

⁷⁷ Hamidullah Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, ss. 42-43.

⁷⁸ Hadislerde zikredildiğine göre Hz. Peygamber zamanında Ensar'dan dört veya sekiz kişi Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Bk: Buhâri, *Menâkibu'l-Ensâr*, 16-17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 405; "Muhacirler arasındaki hafızların sayısı hadislerde bahsedilmemekle herhalde bunlar da diğerlerinden daha az değildir.", Hamidullah Muhammed, *age*, s. 45.

⁷⁹ Şurası muhakkak ki o dönemde Kur'an'ın ezberlenmesi ve muhafazası için hafıza, yazıdan daha pratik ve güvenilir bir yol olarak kabul görüyordu. Çünkü tebliğe muhatap olan Arap toplumu ümmî olmakla birlikte, kuvvetli hafızaya sahipti. Bazı rivayetlerden öğrendiğimize göre Araplar binlerce beyitlik şiirler ezberliyorlar nesepleriyle ilgili bilgileri hafızalarında tutuyor ve okuyorlardı. Bk. Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'an Nedir?*, Ankara 1967, s. 43; O dönemde hafızaya çok güvenilmesinden dolayıdır ki İbnü'l-Cezeri (ö.833/1429) "Kur'an'ın naklinde itimat, Mushafların yazısına değil, hafızalarda yer alan metinleredir." demiştir. Bk. Zerkâni, *Menâhil*, I, 242.

⁸⁰ İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî*, IX, 42.

⁸¹ Hz. Peygamber döneminde Kurrâ sahabe olarak zikredilenlerin başında şu isimler gelmektedir: Abdullah b. Mes'ud, Muaz b. Cebel, Ebû Huzeyfe (Mişsem b. Utbe b. Rabîa), Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Ubey b. Ka'b, Ebû Zeyd el-Ensârî (Kays b. Es-Seken), Ebu'd-Derdâ, Zeyd b. Sâbit, Hz. Osman, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Temîm ed-Dârî, Ubâde b. Sâmit, Sa'd b. Ubeyd, Mücemmi' b. Cârîye, Bk. Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 46.

⁸² Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an*, 13/16

⁸³ Çelebi, Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. A.Yardı, İstanbul 1983, s. 59; Köylü Mustafa, Altaş Nurullah, *Din Eğitimi*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2017, s. 376.

arzada, Hz. Peygamber kendisine inen vahiyleri Allah'ü Teâla'nın ona emrettiği gibi insanlara ağır ağır okuyor ve her sene mevcut miktarı Cibrîl'e arz ediyordu.⁸⁴ Bu metod için Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamberin Ramazan ayına mahsus olmak üzere gündüzleri yüksek sesle, o güne kadar nazil olan ayetlerden oluşan Kur'an metnini baştan sona kadar tilavet ettiğini, sahâbîlerin de kendilerine ait Kur'an nüshalarını alıp Hz. Peygamber'i dinlemelerinden ibaret olduğunu zikretmektedir. Ayrıca Hamidullah, sahabe-i kirâmın topluca yapılan bu mukabele esnasında varsa mushaflarındaki kelime yanlışlarını, ayet ve sûre sıralarını, Hz. Peygamber'in okuduğuna göre tanzim edip düzelttiğini ve bu yıllık karşılaştırmalar esnasında, Cebrail'in de hazır bulunduğunu Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin haber verdiğini de kaydetmektedir.⁸⁵ Bütün bu gayretler çalışmalar ve teşviklerin yanında Hz. Peygamber'in yedi harf için dua etmesi⁸⁶ de O'nun döneminde Kur'an'ın hızla yayılmasına fırsat sağlamıştır.

Kaynaklarda, sahâbe-i kirâmın Hz. Peygamber'den Kur'an kıraatini farklı şekillerde aldığını görmekteyiz. Sahabe arasında sadece bir kıraat alan/öğrenen olduğu gibi, iki veya daha fazla kıraati alanlar/öğrenenler de olmuştur. Sahabeden kıraat öğrenen tâbiîn ve tebe-i tâbiîn'in okuma tarzları da doğal olarak farklılık arz ediyordu.⁸⁷ Bu okuma tarzları daha sonra da devam etmiş ve birbirinden farklı kıraatler ortaya çıkmıştır. Bu farklı okuyuş tarzlarının nedeni bugün bile hala üzerinde bir ittifak sağlanamayan *yedi harf* meselesidir. Nitekim Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) de ifade ettiği gibi Hz. Peygamber Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiğini haber vermiş olmakla birlikte sahabilere Kur'an'ı tebliğ ederken o okuyuşun yedi harf içinden neye karşılık geldiğini beyan etmemiştir.⁸⁸ Bu durum ulemayı "Yedi harfin ne olduğunu bilemiyoruz. Ancak bize nasıl öğretilmişse öyle okuyoruz. Çünkü kıraat sünnettir"⁸⁹ şeklindeki

⁸⁴ Zerkânî, *Menâhil*, I, 241.

⁸⁵ Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul, 1993, II, s. 698.

⁸⁶ Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirîn*, 274; Ebû Dâvûd, *Vitr*, 22; Nesâî, *İftitâh*, 38; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/128.

⁸⁷ Zerkânî, *Menâhil*, I, 365.

⁸⁸ Bâkîllânî, Ebû Bekr İbnu't-Tayyib, *el-İntisar li'l-Kur'an*, nşr. Muhammed 'İsâm el-Kudât, Umman 2001, I, 336.

⁸⁹ Ebû'l-Kâsım, Yusuf b. Ali, *el-Kâmil fil-Kıraati'l-Aşr ve'l-Erba'in ez-Zâ'ideti Aleyhâ*, nşr. Cemal b. Es-Seyyid b. Rifâi eş-Şâyib, yy. 2007, s. 91; Maşalı M. Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 13.

değerlendirmelere götürmüştür. Yedi harfin içeriği hakkında⁹⁰ fikir birliği kurulamasa da kıraat farklarının yedi harf ruhsatından kaynaklandığı yönünde fikir birliği mevcuttur. Yedi harf ruhsatının Hz. Peygamber tarafından Allah'ın iznine dayanarak ümmetine bir kolaylık ve hafifletme için irâd edildiği ve Rasûlullah'ın bunun için Allah'a iltica ettiği hadislerde rivayet edilmiştir. Übey b. Ka'b'dan aktarılan hadiste Resûl-i Ekrem'in ümmeti için Kur'an okuma kolaylığını niçin istediği çok açık bir biçimde ortaya konulmaktadır:

“Rasûlullah Cebrail ile karşılaştığında ona şöyle demiştir: ‘Ey Cebrail! Ben ümmî bir kavme gönderildim; onlardan bazıları yaşlı kadındır, bazıları ihtiyar erkektir, bazıları çocuktur, bazıları cariyedir, bazıları da önceden hiç kitap okumamış adamdır.’ O da şöyle cevap verdi: Ya Muhammed, Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir.”⁹¹

İbn Abbas'tan nakledilen başka bir rivayette ise; Übey b. Ka'b'ın verdiği bilgi teyit etmekte ve bu ruhsatın aşama aşama gerçekleştiği bildirilmektedir.⁹²

Yedi harf ile ilgili en meşhur rivayetlerin başında Hz. Ömer'in aktardığı ve bizatihi kendisinin de içinde bulunduğu olay gelmektedir. Buna göre; aynı kabileden olan Hişâm b. Hakîm Furkan sûresini, Hz. Ömer'in Rasûlullah'tan okuduğunun dışında bir tilavet ile okumuş ve her ikisi de durumu arz etmek üzere Rasûlullah'ın huzuruna çıkmışlardır. Hişâm'ın okuyuşunu dinleyen Rasûl-i Ekrem “sûre böyle indi” demiştir. Hz. Ömer'in okuyuşunu dinledikten sonra ise “Muhakkak ki bu Kur'an, yedi harf üzere indirildi, ondan kolayınıza geleni okuyun”⁹³ buyurmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in yedi harf ruhsatını, farklı okumalara izin veren genel bir ruhsat olarak değerlendirmek gerekir. Bu ruhsata bağlı olarak Hz. Peygamberin vahyin mesajını farklı kelimeler ve bu kelimelerin telaffuz farklılıkları ile aktardığı, sahabenin de bu genel ruhsattan faydalanarak okudukları görülmektedir.⁹⁴ Nüzul döneminin akabinde de sahabeler

⁹⁰ Yedi harfin içeriği hakkında bk: Karaçam İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, ss. 80-83; Maşalı M. Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 13-27.

⁹¹ Tirmizî, *Kıraat*, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132.

⁹² Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 5; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 272.

⁹³ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 5, 27; Tevhîd, 53; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 270; Tirmizî, *Kıraat*, 11.

⁹⁴ Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İSAM, İstanbul 2011, s. 82.

Kur'an muallimi olarak gittikleri yerlerde bu eda keyfiyetini koruyarak aktarmışlardır.⁹⁵ Ayrıca fetih hareketlerine bağlı olarak İslam coğrafyasına dâhil olan bölgelerdeki Kur'an eğitiminin belli sahabiler tarafından gerçekleştirilmesi, her bir şehirde muayyen bir sahabenin kıraatinin yaygınlık kazanmasını sağlamış; buna bağlı olarak da bölge ve şehirlerin kıraati birbirinden farklılaşmıştır.⁹⁶ Nitekim Hz Ömer döneminde Ubâde b. es-Sâmit Humus'ta, Ebu'd-Derdâ Şam'da, Muâz b. Cebel Filistin tarafında⁹⁷, Abdullah b. Mes'ud Kûfe'de⁹⁸, Ebû Musa el-Eş'ari de Basra şehrinde görevlendirilmişlerdir.⁹⁹ Tâbiûn dönemine gelindiğinde ise bu şehirlerde Kur'an kıraati noktasında ciddi bir birikim ortaya çıktı. Bu dönem kıraat ilminde ashabın izinden giden kârielerin çoğaldığı bir dönemdir.¹⁰⁰ Zamanla kıraatlere vukufiyetleri ile meşhur olan bazı kurrallar bu coğrafyalarda otorite haline geldiler ve temsil ettiği kıraatte imam kabul edilmeye başladılar. İbn Mücâhid kıraatte derinlik elde edenleri kendi içinde üç kısma ayırarak *imam*, *hafız* ve *mübtedi* olarak isimlendirmiştir. Müslümanların kıraatı alma hususunda ihtilaf etmedikleri ve kendilerine güvendikleri bu imamlar; Medine'de Ebû Cafer (ö.130/747) ile Nâfi (ö. 159/775); Mekke'de İbn Kesîr (ö. 120/737); Basra'da Ebû Amr (ö. 154/770) ve Yakub (ö. 205/820); Şam'da İbn Âmir (ö. 118/736); Kûfe'ye geldiğinde ise Âsım (ö. 127/744), Hamza (ö. 156/772), Kisâi (ö. 189/804) ve Halef (ö. 229/843) olarak diğer imamlara nispetle meşhur oldular. Tâbiûn döneminin sonlarına geldiğinde belli imamların/kurralların öne çıkmasıyla beraber şifahi olarak nakledilen kıraatler zamanla kitaplarda tedvin edilmeye başlanmış, böylece ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizlik, ilk dönemlerden itibaren önlenmeye çalışılmıştır.¹⁰¹ Kıraat vecihlerini araştıran, kıraat tasnifleri yapan ve bunların isnatlarını gündeme getiren ilk

⁹⁵ Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınevi, Ankara 2005, s. 17.

⁹⁶ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne*, s. 48.

⁹⁷ Akdemir M. Atilla, *age*, s. 39.

⁹⁸ Tetik, Necati, *age*, s. 51.

⁹⁹ Geniş bilgi için bk: Maşalı M. Emin, *age*, ss. 29-30.

¹⁰⁰ Öge Ali, *age*, s. 36.

¹⁰¹ Sika olmayan, nakle sadık kalmayan, kıraat ilmi noktasında yetersiz ve okuttukları kıraate vakıf olmayan kişilerin varlığı bunlarla beraber ehl-i bidatın, bidatleriyle uyumlu kıraat üretme faaliyetlerine girişmiş olmaları kıraatlerin tedvini yönündeki çalışmaları tetiklemiştir. bk: Maşalı M. Emin, *age*, s. 49.

kişinin Harun b. Musa (170/786) olduğu, kaynaklarda bu ilmin kapsamlı ilk eseri olan *Kitabu'l-Kıraat*'ı kaleme alan müellifin de Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (224/838) olduğu belirtilmiştir. Müellif yazdığı kıraat kitabında otuz iki kıraata yer vermiştir. Ancak bu müelliften önce Yahya b. Ya'mer (89/707), İbn Âmir (118/736), Ebû Amr (154/774), Hamza (156/772) ve Kisâî (189/805) gibi bazı kıraat imamları tarafından kıraat ilmine dair eserler de yazılmıştır.¹⁰² Bununla birlikte kıraatlerin bugünkü şekliyle tasnife tutulmadığı bu dönemde Ebû Hâtim es-Sicistâni (255/869) ve eserlerinde yirmi kıraatı toplamış olan Ebû İshak İsmail b. İshak el-Cehdamî (ö. 282/896) ile Ebû Cafer et-Taberî (310/922) gibi âlimler tedvin döneminin öncüleri olarak zikredilmektedir.¹⁰³ Bunlara benzer başka tasnifler de yapılmış ve eserler telif edilmiştir. Hicrî III. asra gelindiğinde kıraatler konusunda ilk belirleyici tasnifi yapan İbn Mücâhid'tir (ö. 324/936). Ondan önceki tasniflerin hiçbiri onun *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kıraat* adlı kitabındaki yedili¹⁰⁴ tasnif kadar belirleyici olmamıştır. İbn Mücâhid söz konusu eserinde, buldukları şehirlerde şöhret olmuş ve insanların daha fazla rağbet ettiği kıraat imamlarını derlemiştir. Daha sonra müslümanların bu tasnife uygun bir yol izlediği görülmektedir. Yine aynı asırda yaşayan Ebû Bekr el-Isbehânî en-Nisâbü'rî (ö. 381/992) *el-Gâye fi'l-Kıraati'l-'Aşr* adlı eseriyle yedi kıraate Ebû Cafer (ö.130/747), Yakub (ö. 205/820) ve Halef (ö. 229/843) kıraatlarını ilave ederek Kıraat-ı 'Aşr/On Kıraat'i bir araya getirmiştir. Fakat bu tasnif İbnü'l-Cezerî'ye kadar kıraat eğitiminde kabul görmemiştir.¹⁰⁵

Endülüs ve batı dünyasının Hicrî III. asrın sonlarında kıraat ilmiyle tanıştığı bilinmektedir. Mağrib beldeleri ve Endülüse kıraat ilmi ilk defa *Kitâbü'r-Ravda* müellifi Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh et-Talemneki (ö.429/1037) ile girmiştir.¹⁰⁶ İlme büyük önem veren Endülüs bölgesi zamanla kıraat ilminin merkezi haline gelmiştir. Endülüs kıraat âlimleri arasında Mekki b. Ebû Talib Kaysî (ö. 437/1045), Ebû

¹⁰² Çetin Abdurrahman, Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler, ss. 220-221.

¹⁰³ Birışık Abdülhamit, *age*, ss. 101-102; Akdemir M. Atilla, *age*, s. 54.

¹⁰⁴ Bu yedi Kurra: Medine'de Nâfi (ö. 159/775); Mekke'de İbn Kesîr (ö. 120/737); Basra'da Ebû Amr (ö. 154/770) Şam'da İbn Âmir (ö. 118/736); Kûfe de ise Âsım (ö. 127/744), Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/804)

¹⁰⁵ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, s. 63.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s.34; Karaçam İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, s. 95.

Amr ed-Dânî (ö.444/1053) ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Firrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtibî (ö. 590/1194) adlarını özellikle anmamız gerekmektedir. Yedili kıraat tasnifini her ne kadar İbn Mücâhid ortaya koymuş olsa da onu yüzyıllar boyunca eğitimin bir parçası haline getirerek tüm dünyaya yayan Endülüslü âlimlerdir.

İbn Mihran en-Nisâbûrî (ö. 381/992), Ebü'l-Alâ el-Hemedânî (ö. 569/1173) gibi âlimlerin yedili sistemin ortaya konulduğu asırdan itibaren eserlerinde yaptıkları onlu tasnifler çok fazla dikkat çekmemiş, yedili tasnife alternatif olamamıştır. Onlu tasnifin (*Aşere*) yaygınlaşıp yedili sisteme alternatif olacak tarzda öğretim müfredatına girmesinde en büyük pay tartışmasız bir şekilde İbnü'l-Cezerî'ye aittir.¹⁰⁷ Sözüünü ettiğimiz bu üç müelliften öncede kıraatler hem kitaplarda tespit edilmiş, hem de hocadan ahzedilerek muhafaza edilmiş durumda idi. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-'Aşr* isimli eserini yazmış, ardından onu *Tayyibetü'n-Neşr* ile manzum hale getirmiş, daha sonra da *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-'Aşr* adıyla ihtisar etmiştir. Amacı da yedi kıraatle birlikte yukarıda zikrettiğimiz üç kıraatin de meşhur ve sahih olduğunu izah etmek ve böylece on kıraatın Müslümanlar arasında benimsenerek öğretim programlarında seb'anın yerine aşerenin esas alınmasını sağlamaktı.¹⁰⁸

Özetle şunu diyebiliriz ki; kıraat ilmi yazılıncaya kadar hafızlar ve kıraat âlimleri, bu kıraatleri fasılasız olarak birbirlerine nakletmişlerdir. Diğer ilimlerde olduğu gibi kıraat ilminde de müslümanlar doğuda ve Endülüs'te bu ilme önem vermişler, ayrıca çeşitli eserler yazarak bu ilmin bizlere kadar sahih bir şekilde ulaşmasına hizmet etmişlerdir.

1.3. Türkler Arasında Kıraat İlmi ve Eğitimi

Kur'an vahyi ilk dönemlerden itibaren titizlikle muhafaza edilmiş ve nesilden nesile aktarılmıştır. Gelen vahyi Hz. Peygamberin ashabına hemen okuduğunu, gerek vahiy kâtiplerinden ve gerekse birbirlerinden şifahi olarak aldıklarını bir önceki başlıkta zikretmiştik. Hicri ilk üç asırda Mekke, Medine, Basra ve Şam gibi şehirlerde

¹⁰⁷ Altıkulaç Tayyar, *İbnü'l-Cezerî*, İstanbul 1999, DİA, XX, 553.

¹⁰⁸ Çetin Abdurrahman, *age*, s. 221.

yoğunlaşan Kur'an ve kıraat çalışmaları daha sonra fetih hareketleri ve İslamlaştırma faaliyetleri neticesinde Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılmıştır.¹⁰⁹ Müslüman milletlerde Kur'an ve kıraat ilmini öğrenip öğretme faaliyeti asırlar boyu devam etmiştir.

Türklerin Kur'an ve kıraat ilmini ne zaman öğrenip öğrettiklerini bilebilmek için öncelikle İslamlaşma tarihine bir göz atmak gerekir. Türkler, Müslümanlarla ve doğal olarak İslamla VII. yüzyılda karşılaşmalarına rağmen Türklerin, İslamı bir din olarak seçmeleri iki buçuk-üç asır gibi bir zaman almıştır. Türkler, Emeviler döneminde bir kısım Türk ülkelerinin fethi sonrasında İslam'ı tanımışlar ve küçük gruplar halinde İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. Türklerde IX. yüzyıl ortalarından itibaren İslam'ı tercih edenlerin sayısı artmış ve X. yüzyılın ilk yarısından itibaren halkı ve yöneticileri Türk olan ilk İslam-Türk Devletleri¹¹⁰ ortaya çıkmıştır.¹¹¹ İşte kıraat ilminin bu dönemlerde Türkler arasında intişar ettiği görülmektedir. Bununla birlikte daha sonraki senelere ait İbnü'l-Cezerî şu bilgiyi vermektedir: “Şam'da, 446/1054 senesinde vefat eden Ebû Alî el-Hasen b. Ali b. İbrahim el-Ehvâzî vardı. Aynı senelerde Ebu'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cebbâre (465/1072), Mağrib'den doğuya göç etti; o beldeleri dolaştı ve kıraat imamlarından rivayetler yaptı. Mâverâü'n-Nehir'e vardı. Gazne ve diğer şark şehirlerinde okudu, *el-kâmil* adlı eserini yazdı.”¹¹²

Kıraat ilminin Osmanlı topraklarına ne zaman girdiğine dair elimizde kesin bir bilgi yoktur. Kaynaklarda görebildiğimiz kadarıyla ilk kıraat eğitimi 783/1381'de Şam'a gelerek İbnü'l-Cezerî'den (833/1429) *Kıraat-ı Aşere* okumuş ve icazet almış olan Bursa Hüdâvendigâr Camii hatibi Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî ile başlamıştır.¹¹³ Ayrıca kıraat tedrisatı yaygın hale gelmeden önce Mısır'a gidip orada kıraat ilmini öğrenen kimselerin olduğu bilinmektedir.¹¹⁴ Türkler arasında kıraat ilminin devamlı olarak okunduğu ve okutulduğu muhakkak ise de İbnü'l-Cezerî'nin 798/1395 senesinde

¹⁰⁹ Birışık Abdülhamit, “Kıraat”, *DİA*, XXV, s. 427.

¹¹⁰ Bu dönemde sırasıyla İdil (Volga) Bulgar Hanlığı (922), Karahanlılar (945), Gazneliler (963), Selçuklular (1040) ve Harzemşahlılar (1097) gibi devletler tarih sahnesine çıkmıştır.

¹¹¹ Yazıcı Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 2007, s. 65.

¹¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 35.

¹¹³ Akdemir M. Atilla, *age*, s. 108.

¹¹⁴ Demirci Naci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimiindeki Yeri*, (Yüksek lisans tezi 2013), s. 52.

Yıldırım Bayezîd'in (805/1402) daveti üzerine Bursa'ya gelişiyle Anadolu topraklarında bu ilim yeni bir aşama kaydetmiştir. Padişahın daveti ile Osmanlı'da kıraat eğitiminin resmi olarak ilk defa İbnü'l-Cezerî (833/1429) ile başladığını söyleyebiliriz.¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî burada sadece talebe okutmakla kalmamış aynı zamanda kıraat ilminde kaynak eser mevkiinde bulunan ve daha sonraları medreselerle daru'l-kurrâlarda ders kitabı olarak okutulan *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* adlı eseri 799/1397 yılında tamamlamış ayrıca aynı yıl içinde 1015 beyitlik *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*'ı da telif etmiştir.¹¹⁶ Yıldırım Bayezîd'in 805/1402 yılında Timur'la yaptığı Ankara savaşını kaybetmesinin ardından, İbnü'l-Cezerî'yi yanına alarak götüren Timur, kendi ülkesinde bu büyük âlimden istifadeyi düşünürken onun yedi yıl süren Anadolu'da bulunma dönemini de bitirmiş oluyordu.¹¹⁷ Osmanlı'da ilm-i kıraatle ilgili çalışmalar İbnü'l-Cezerî ile Bursa'da başlayıp sonrasında Molla Gürânî ile İstanbul'da devam etmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin Timur tarafından kendi ülkesine gönderilmesi sonucu kıraat ilminde oluşan boşluk Şehzâde Mehmed'in (Fatih) (ö. 886/1481) hocası Molla Gürânî (ö. 893/1488) ile doldurulmuştur. Bu manada Molla Gürânî'nin Vefâ ve Fındızkâde'de yaptırmış olduğu dârülkurrâlar, Kur'ân ve kıraat ilmine büyük hizmetler vermiştir. Gürânî ikamet ettiği İstanbul'un Vefa semtindeki kiliseyi camiye çevirtip yanı başında yaptırmış olduğu dârülkurrâ ve dârülhadîste bizzat kendisi ders vermiş, bir yandan talebe yetiştirirken diğer yandan İslâmi ilimlerin değişik alanlarında kıymetli eserler telif etmiştir. Gürânî'nin kıraat eğitiminde indirâc metodunu uyguladığı bilinmektedir.¹¹⁸

Bu ilmin Osmanlı topraklarında sistemli bir şekilde öğretilmesi H. IX. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa (987/1579) tarafından Mısır'dan İstanbul'a getirilen Ahmet el-Mesyerî (1006/1597) kıraat ilmi tedrisatında yeni bir tarz ile okutmaya başlamış, daha sonraları *İstanbul Tarîki* olarak anılacak usûl ortaya çıkmıştır. Köprülü Fazıl Mustafa

¹¹⁵ Alemdar Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, TİB., Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 109.

¹¹⁶ Yüksel Ali Osman, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 168.

¹¹⁷ Yüksel Ali Osman, *age*, s. 170.

¹¹⁸ Akakuş Recep, *Tarihi Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'an-ı Kerim Öğretimi*, Nuruosmaniye Camii ve K. Kursları Derneği Yayınevi, İstanbul 2010, s. 116.

Paşa (1637-1691) Mısır valiliği sırasında tanıdığı Ali el-Mansûrî (1134/1721)'yi sadrazam olunca 1088/1677 yılında İstanbul'a davet etmiş, onun gelişi ile kıraat ilmi yeni bir canlılık kazanmış, kıraat eğitiminde *Mısır Tariki* olarak anılacak olan bir usul ortaya çıkmıştır.¹¹⁹ Yetiştirdiği talebelerden olan Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi (1167/1753) de bir meslek sahibi olarak bu alana ciddi katkılar sağlamıştır. Yaklaşık bir asır ara ile İstanbul'a gelen bu iki kıraat âlimi ülkemizde takip edilen meşhur iki ekolün öncüsü oldular. Aynı zamanda Anadolu ve Balkanlar'ın değişik yörelerinden gelen birçok talebeye kıraat okutan ve kıymetli eserleri telif eden bu âlimler, yaşadıkları dönemi Osmanlı'nın kıraat ilmi sahasında en bereketli dönemi haline getirmişlerdir.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Türk-İslam devletleri bünyesinde devam eden Kur'an ve Kıraat eğitimi Osmanlılar döneminde daha da genişleyerek devam etmiş, camilerde ileri düzeyde Kur'an öğrenimi yapılmış, öğrenim yapılan mescitlerin bu bölümlerine de dârul-kurrâ denilmiştir.¹²⁰ Aslında Kur'an öğretiminin yapıldığı mescitlerin bu kısımları Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden günümüze kadar farklı isimlerle anılmıştır. Bu medreselere Anadolu Selçuklularından önce dârul-kur'an, Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları döneminde dârul-huffâz, Osmanlı da ise dârul-kurrâ gibi isimler verilmiştir.¹²¹ Önceleri cami içindeki bir bölümde yapılan bu eğitim, ders halkalarının çoğalması sonucu ibadet mekânı olan camilerdeki sükûnet ve huzuru muhafaza etmek gayesiyle camilerin hemen yanı başına yahut yakınına inşa edilen medreselerde yapılmış, böylece eğitim-öğretimde kurumsallaşmaya gidilmiştir.¹²² Osmanlıda ilk dârulkurrâ Yıldırım Bayezîd tarafından Bursa Ulu Cami'nin bitişiğinde açılmıştır.¹²³ Bursa'daki dârul-kurrâdan sonra, fethinin akabinde kısa sürede ilim merkezi konumuna gelen İstanbul'da Molla Gürânî (893/1487) ilk dârul-kurrâ'yı oluşturmuş ve bunu diğerleri takip etmiştir. Nitekim zamanla İstanbul, Bursa, Manisa, Trabzon, Amasya ve

¹¹⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhı Zübdet'il-Irfân*, ss. 114-117.

¹²⁰ Bozkurt Nebi, "Dârulkurrâ", *DİA*, VIII, s. 543.

¹²¹ Köylü Mustafa, Altaş Nurullah, *Din Eğitimi*, s. 378.

¹²² Kazıcı Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 41-42.

¹²³ Baltacı Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, ss. 22-23; Akdemir M. Atilla, *age*, s. 129.

Diyarbakır gibi farklı yörelerde daha başka dârul-kurrâlar da açılmıştır.¹²⁴ Görüldüğü üzere İslâm'ın ilk dönemlerinde evlerde ve camilerde başlayan Kur'an öğretimi, zaman içinde küttab, dârul-kur'an, dârul-huffâz, dârul-kurrâ, medrese, mekteb vb. kurumlarda XX. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz olarak yapılagelmiştir.

Osmanlıda bu eğitim XIV. yüzyılın sonlarında medreselerin dârul-kurrâ bölümlerinde yürütülmeye başlamasının ardından 3 Mart 1924'te çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kânununa kadar devlet eliyle sürdürülmüştür. 430 sayılı kânunun ikinci maddesi gereği diğer bütün okullar gibi dârülkurrâlar da Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmiştir. Ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin girişimleri ile dârülkurrâlar Kur'an kurslarına dönüştürülüp M. Rifat Börekçi'nin emrine verilmiştir.¹²⁵

Dârülkurrâların, Kur'an kurslarına dönüşmesiyle ilk bakışta Kur'an ve kıraat eğitimi kesintiye uğramadığı şeklinde gözükse de 1924-1946 yılları özelde din eğitimi genelde Kur'an eğitimi için sancılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Kur'an öğretimi çok kısıtlı imkânlarla da olsa devlet eliyle devam ettirilmiştir. Halkın ısrarlı talepleri karşısında 1949 senesinde Kur'an Kurslarının sayısı 122'ye yükselmiş ve 1950'den sonra da hızla artış olduğu görülmüştür. Bu Kur'an kursları zamanla sadece Kur'an okumanın öğretildiği, din dersleri ile takviye edilen okullar durumuna geldi. Ancak aynı dönemde Kur'an ihtisası diyebileceğimiz kıraat öğretiminin resmi olarak yürütüldüğüne dair bir bilgi yoktur. Kıraat ilminde ihtisaslaşma ise sayıları pek fazla olmayan hocaların şahsi gayretleriyle sınırlı kalmıştır. Buna rağmen bu ilmî mirası devam ettirmek isteyen bazı hocalar kendi gayretleri ile kıraat öğretmekten çekinmemişlerdir. Ülkemizde XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl ortalarında kıraat ilmini öğreten hocalar arasında Sultan Abdülhamit'in hünkâr imamı Köse Niyazi Efendi, Eyüp Camii baş imamı Sâkıb Efendi, Abdurrahman Gürses'in hocası Üsküdar Selimiye Camii imamı Fehmi Efendi, Fatih Camii baş imamı Ömer Efendi, Şehzade Camii Şeyhu'l-Kurrâsı Ahmed Şükrü Efendi, Kesikbacak İsmail Efendi, Sultan Selim Camii baş imamı Varnalızâde Ahmed Hamdi

¹²⁴ Yüksel Ali Osman, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 164; Tanman M. Baha, "Dâru'l-Kurrâ/Mimari", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss. 545-548.

¹²⁵ Bozkurt Nebi, "Dârukurrâ", *DİA*, VIII, s. 545.

Efendi, Gönenli Mehmed Efendi, Üsküdarlı Ali Efendi, Çolak Mehmed Efendi, Beyoğlu Ağa Camii imamı Rahmi Şenses gibi isimleri zikretmek mümkündür.¹²⁶

Bugün ülkemizde Kur'an eğitim ve öğretimi cami ve mescitler, Kur'an kursları, İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri'nde devam ettirilmektedir. Kıraat eğitimi ve öğretimi ise bu değişim sonrasında 1968 yılına kadar resmi düzeyde uzun bir inkıta süreci yaşamıştır. Merhum Mehmet Rüştü Aşıkkutlu hoca efendinin gayretleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izni ile 1968 yılında Trabzon'un Of ilçesine bağlı Uğurlu beldesinde ilk *aşere-takrib* ve *tayyibe* ihtisas kursu açılmıştır. 1976 senesi ise bu ilimde adeta bir dönüm noktası olmuştur. Zira Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı *aşere-takrib* ve *tayyibe* kursları resmi olarak ilk defa İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde düzenlenmiştir. Bu tarihten itibaren ilm-i kıraat başkanlık bünyesindeki farklı kurslar ve eğitim merkezlerinde okutulmaya gelmiştir.¹²⁷

¹²⁶ Demirci Naci, *agt*, ss. 54-57.

¹²⁷ Akdemir, *age*, s. 132.

İKİNCİ BÖLÜM

SITKI GÜLLE’NİN YAŞADIĞI DÖNEM HAYATI, ESERLERİ VE İLMİ KİŞİLİĞİ

2.1. Yaşadığı Dönem

Kişilerin gerek ilmi gerek fikri yapılarını daha iyi tahlil edebilmek için yaşadıkları dönemin ilmi, fikri, siyasi ve sosyal durumunu bilmek, onlar hakkında daha sağlıklı bilgiler elde etmemizi sağlar. Sıtkı Güllü XX. asrın ikinci yarısı ile XXI. asrın ilk döneminde yani yakın tarihimizde yaşamıştır. Yaşadığı dönem itibari ile ülke tarihi açısından birçok olaylara şahit olmuş, yaşanan bu siyasi olumsuzluklar tahsiline engel olmamıştır. Daha sonraki süreçte de yazmış olduğu eserlerinde dönemin dini çevreleri ile ilmi ortamlarında tartışılan çeşitli meselelere dair kanaatler belirterek bu konulara karşı kayıtsız kalmamıştır.

1950’li yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik açıdan çalkantılı bir dönemden geçen ülkemiz, 2000’li yılların başlarına gelinceye kadar bir türlü istikrarı yakalayamamış, bu durum ülkemiz açısından birçok olumsuzluğa sebep olmuştur. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 gibi askeri müdahalelerin yanı sıra ekonomik gelişmeler de toplumsal yaşam üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur.

Sanayileşmenin de etkisiyle 1950’lerde başlayan kırsal nüfusun kentlere yönelmesi ile büyük şehirlerdeki nüfus hızla artmıştır. Kültürel yapının yanısıra fiziki yapı sürekli bozulmuş ve sorunlu hale gelmiştir. Bu değişimler dönemin insanını sosyal açıdan etkilemiş, köy ve kentlilerin toplumsal konumları, yaşam koşulları değişikliğe uğramıştır.¹²⁸

90’lı yıllara gelindiğinde Körfez Savaşı gibi patlak veren dış dünyadaki gelişmeler Türkiye’yi her açıdan etkilemiş, savaş sonrası oluşan Kuzey Irak’taki otorite boşluğu, Güney Doğuda terör olaylarının artmasına neden olmuştur. Bütün bunların

¹²⁸ Gürdaş Bora, 1960’larda Türkiye’de Siyasi ve Toplumsal Değişimler Bağlamında Görsel Kültür, (basılmamış doktora tezi), Ankara 2015, s. 129.

üstüne 17 Ağustos 1999 depremi ve 2001 yılı ekonomik krizi Türkiye’yi tüm yönleriyle olumsuz şekilde etkilemiştir.¹²⁹

Yaşadığı dönemi islami ilimler açısından değerlendirecek olursak, tevhid-i tedrisat kanununun yürürlüğe girmesinden itibaren 1949 yılında Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi kurulana değin dini eğitim bağlamında ihtisas eğitimi verecek bir yüksekokul açılmamıştır. On yıl sonra ise ülkede ki ilk ve orta dereceli okulların din dersi öğretmeni ihtiyacını ve sayıları hızla artan imam hatip okullarının meslek dersi öğretmeni ihtiyacını karşılamak üzere Kasım 1959’da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.¹³⁰ Buna rağmen bu okulların açılmasına kadar geçen süre zarfında din adamı ve âliminin yetiştirilememesinin sıkıntıları geriye doğru sirayet etmiş, mevcut hocaların birçoğunun vefatı, hayatta olanların ise acil vakalar ile meşgul olmuşları dini eğitim açısından ciddi eksikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹³¹

Bu dönem özelinde Kıraat ilmi ve eğitimine baktığımızda birkaç şahsi gayretin haricinde bitme aşamasına gelmiştir. İcazetli Kûrra sayısı ise yok denecek kadar azalmıştır.¹³² Tecvid ilmi noktasında Abdurrahman GÜRSES, M. Emin AŞIKKUTLU ve daha sonrasında ise İsmail KARAÇAM’ın çevresinin haricinde bu ilmi derinlemesine bilen ve araştıran kimse kalmamıştır.¹³³

Yaşadığı dönemi sosyal, siyasi ve ilmi açıdan özetlemeye çalıştığımız Sıtkı Gülle her yönden yaşanan bu sıkıntılara rağmen ilmi çalışmalarına devam etmiş kıraat, tefsir, hadis ve tasavvuf gibi değişik ilim dallarında eserler telif ederek, ilim dünyamızdaki yerini almıştır.

¹²⁹ Bayrak Metin-Kanca O. Cenk, Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri, *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 35, (Mart-Nisan 2013), s. 6.

¹³⁰ Şimşek Eyüp, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci”, *Atatürk Üniversitesi TAED*, Erzurum 2013, sy. 49, ss. 404-405.

¹³¹ Talip Akbal ile yapılan mülakat, Pendik-İst, 25.05.2018.

¹³² Ramazan Pakdil ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 09.05.2018.

¹³³ Akbal, mülakat.

2.2. Hayatı

2.2.1. Doğumu

Sıtkı Gülle 1948 yılında Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Rizekent köyünde dünyaya geldi. Nüfusa kaydı geç yaptırıldığı için resmi kayıtlarda doğum tarihi 01.01.1953 olarak geçmektedir. İsmail Bey ve Şefika Hanımın ikinci erkek çocuğu olarak doğmuştur.

2.2.2. Eğitimi

İlkokula gönderilmeyip köy muhtarının teşviki ve annesinin himmeti ile 9 yaşında hafızlığını tamamladı. 1960'ın ilk yıllarında ablası Seher Hanım tarafından Adapazarı'na götürülmüş, burada evvela bölgenin en eski kurslarından Aziziye Kur'an Kursu'nda hafızlığını takviye/tekrar etmiştir. 1964 yılı mart ayında Süleyman Hilmi Tunahan Efendiye bağlı kurslardan Yıldız Kursuna verildi ve o cemaatin programları çerçevesinde dini ilimleri tahsile başladı. Adapazarı'nda geçen Kur'an Kursu yıllarında Hasan Işık hoca efendi himayesinde Kur'an, Arapça ve Fıkıh dersleri aldı.¹³⁴ 1967 senesinde aynı kursların en üst seviyesini oluşturan Ümraniye Tekâmül Kursu'nda altı ay kurs görerek mezun oldu. Mezuniyet sonrası Gümüşhane'ye gönderildi. Burada bir yıl kaldı, bu zaman zarfında ise dışarıdan ilkokul diploması aldı.¹³⁵ 1968 yılında tekâmül altı derslerinin verildiği Rize merkez kurs hocalığına yükseltildi. Burada bir yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndü ve üç ay *Ufuk Gazetesi*'nde çalıştı. 1970-71 ders yılında Zeytinburnu akşam ortaokuluna kaydını yaptırarak tahsiline devam etti. 1970-1974 yıllarında Sadrettin Yüksel'in İstanbul Müftülüğünde verdiği fıkıh ve tefsir derslerine katıldı. Ali Yakup Cenkçiler'den modern Arap Edebiyatı dersleri aldı. Ayrıca Aksay Öncel hocadan Ali Haydar Efendinin "*Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm* adlı fıkıh eserini okuyup, bu iki hocanın verdiği ihya derslerine de katılmıştır.¹³⁶ 1975 yılında

¹³⁴ Gülle Ahmet İsmail, *Erzurum'un Yüzleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2016, s. 9.

¹³⁵ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hizmet Belgesinde öğrenim durumu ilk giriş: İlkokul/Gümüşhane Milli Eğitim Müdürlüğü/ Öğr. Süresi: 5/ 15.06.1968 kaydı vardır.

¹³⁶ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 4 Kasım 1998 tarihli 803 numaralı belge.

ortaokulu bitirdi. Aynı yıl Lütfiye Hanım ile evlendi, bu evliliğinden iki kız ile bir erkek çocuğu oldu. Bu çocuklarının dünyaya getirdiği beş torun sahibidir. 1976 yılının nisan ayında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde açılan Aşere-Takrib kursunu kazanarak kıraat bölümüne başlamıştır.¹³⁷ Kendi ifadesiyle “Burada, kıraat alanında Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet dönemini birbirine bağlayan, deyim yerinde ise bu ikisi arasında bir köprü vazifesi gören merhum Abdurrahman Gürses'ten üç sene İstanbul Tarikinde Aşere-Takrib okudum” demiştir.¹³⁸ 01.07.1979 tarihinde ilk dönem Aşere-Takrib kursu sona ermiş,¹³⁹ bu kursun sonunda Sıtkı Gülle “Kûrra Hafız” icazetnamesini almıştır. Sıtkı Gülle bu yıllarda kitap çalışmaları ve tercümelemleri yaparken diğer taraftan da eğitim hayatına devam etmiştir. 1980 yılında Vefa Akşam Lisesini bitirmiştir. 1981'de kısa süren bir askerlik döneminin ardından 1983 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazanarak başladığı lisans eğitimini 1987 senesinde fakülte birincisi olarak tamamlamıştır.¹⁴⁰ 1990 yılında aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü'nde “*Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri*” konulu çalışmasıyla yüksek lisansını tamamlamıştır.¹⁴¹ 1995'te ise “*el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*” isimli tezi ile doktora payesini almıştır.¹⁴² Daha sonra İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda açık bulunan Yrd. Doç.'lik kadrosuna 18.12.1998 tarihinde atanmıştır.¹⁴³

¹³⁷ Pakdil, mülakat.

¹³⁸ Rumeyra Çetin ve Merve Tural'ın Doç. Dr. Sıtkı Gülle ile İlahiyat Macerası ve Kıraat Üzerine Röportajından, (<https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab>, 20.07.2018)

¹³⁹ Demirci Naci, *agt*, s. 37.

¹⁴⁰ Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 10.

¹⁴¹ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 51912 numaralı belge.

¹⁴² Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 11517 numaralı geçici doktora belgesi, 1043 nolu doktora diploması.

¹⁴³ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 1349 nolu belgede Yrd. Doç. İçin başvuru yapılmış, başvurunun bilimsel çalışmaları bölümünde ilk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî adlı filolog ve müfessirin Aynü'l-Ayân tefsirini tanıttığı makalesi, Velilik ve Keramet makalesi, Fırka-i Nâciye konusunda bir söyleşi, Hâtim ve Mukâbele makalelerini sunmuştur; bu belgenin jüri üyeleri kısmında Prof. Dr. İsmail Karaçam, Prof. Süleyman Ateş ve Prof. Emrullah Yüksel komisyon üyeleri olarak görevlendirilmiştir. 25732 numaralı belgede ise Yrd. Doç.'liğe atanma yazısı onayı mevcuttur.

Gülle akademik çalışmalarının yanında eser tercüme ve sadeleştirme çalışmalarına da devam etmiştir. Bir kısım çalışmaları basılmış bir kısmı ise basım aşamasında olan bu eserleri doçentlik dosyasında jüriye sunmak üzere belirtmiştir.¹⁴⁴ Bu gayretleri ve komisyonun tensipleri neticesinde 21.12.2005 tarihinde doçent olmuştur.¹⁴⁵ 06.04.2011 tarihinde ise kendisinin gayretleri ile açılan Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı'na Profesör olmuştur.¹⁴⁶

2.2.3. Vefatı

Sıtkı Gülle gerek görevli ve gerekse de özel olarak birkaç defa hac ve umre ziyaretlerinde bulunmuştur.¹⁴⁷ Yine eşi ile beraber gittikleri bir umre ziyareti sonrasında Medine'de 2 Şubat 2015 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Cennetü'l-Baki kabristanlığındadır.¹⁴⁸ 67 yıllık ömrüne birçok hizmeti sığdıran Gülle, bıraktığı nice eser ve yetiştirdiği talebeleriyle kıraat ilminin son dönem temsilcileri arasına girmiştir.

2.3. Hocaları

Bir şahsın eğitim ve öğretiminde hocalarının ve içinde yaşadığı dönemin ilmi ve irfani yapısının önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira o şahsı ilim, fikir ve inanç yönüyle şekillendirip ona rehber ve önder olanlar hocalardır. Talebenin kabiliyeti, zekâsı ve istidadı noktasında onu belirli bir istikamet üzere yönlendirmede hocaların mühim bir yeri vardır. Sıtkı Gülle de küçük yaşlardan itibaren başta Kur'an ilimleri olmak üzere, eğitimini değerli hocalardan almıştır. Kıraat ilmindeki hocaları başta olmak üzere

¹⁴⁴ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 1002 numaralı belge, Doçentlik için başvuru yapılmış, başvurunun yayınlanmış çalışmalarım bölümünde; Ehli Sünnet ve Cemaate Göre İslam Akaidi ve İlmihali, İmam Şarani'nin *Tenbîhu'l Muğterrin*, trc. Gerçek Şeyhler ve Sahteleri adıyla, el-Fethu'r-Rabbânî el-Cilânî 'den *Huzur Sohbetleri* adıyla trc., İhya'u Ulumid'din trc. bulunmakta; o tarih itibarıyla basılmakta olanlar listesinde ise: Fıkıh lügatı, M. Hamdi Yazır (Müellifin Osmanlıca el yazısından günümüz diline aktarılması) karşılıkları verilmemiş maddelerin içlerinin doldurulup şerhlerinin yapıldığı *sadeleştirme-telif* niteliğinde 5 ciltlik bir çalışma; ikinci olarak kelime anlamlı Kur'an Meâlî (Ayetlerin kelime kelime manalarının yanında topluca meâllerin verilip dipnotların düşüldüğü) 3 ciltten oluşan bir çalışma kaydı vardır.

¹⁴⁵ Gülle Sıtkı, özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 85 numaralı belge.

¹⁴⁶ Gülle Sıtkı, özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 648 numaralı belge.

¹⁴⁷ Kaç defa gittiğini sor.

¹⁴⁸ Sıtkı Gülle'nin en yakın dostlarından Abdullah Karataş ile Umre'ye gitmeden önce yapmış olduğu sohbetleri sırasında Medine'de Hz. Peygamber'e komşu olmak istediğini söylemiştir. Vakıa duasının kabulüne işaret etmektedir. Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 14.

muhtelif ilim dallarında kendisine hocalık eden kişileri bu başlık altında sunmaya çalışacağız.

2.3.1. Kıraat İlmindeki Hocaları

2.3.1.1. Hasan Işık

Hafız Hasan Işık hoca efendi ülkemizin zor zamanlarında yaşamış asırlık çınar diyebileceğimiz bir şahsiyettir. Osmanlı'nın son yıllarında doğmuş, Cumhuriyetin ilk yıllarına şahit olmuştur. Bir asır boyunca Sakarya ölçeğinde ömrünü Kur'an hizmetine vakfetmiştir. Devrin zor şartları içerisinde yüzlerce talebeye Kur'an öğretmiş ve hafızlık yaptırmıştır. Üzerinde emeği olan talebelere biri de çalışmamızın konusu olan Sıtkı Gülle'dir.

Hasan Işık 1907 yılında o zamanki adıyla Tersiyeye-i Kebîr (Büyük Tersiyeye) olarak bilinen Sakarya'nın Erenler ilçesi Büyük Esence köyünde doğmuştur.¹⁴⁹ Babası Erzurum'un Oltu ilçesi Esenyamaç (İncikotik) köyünden Tatargiller olarak anılan ailenin son çocuğu Molla Yunus Efendi'dir.¹⁵⁰ Annesi Kocaeli Kandıra ilçesi Ahmet hacılar köyünden Esmâ Hanımdır.¹⁵¹ Babası Yunus Efendi 1875 yılında 12 yaşında iken İstanbul'a gelerek Fatih ve Çemberlitaş Medreselerinde 15 yıl eğitim almıştır. İcazetini alıp Kocaeli Kandıra ilçesinde bazı köylerde görev yaptıktan sonra Adapazarı'nın Büyükesence köyünde görev almıştır. Hasan Işık ise ailenin üçüncü çocuğu olarak burada doğmuştur. İlk eğitimini köy okulunda almaya başlamış, fakat İstiklal harbi sırasında okullar kapalı olduğu için eğitimini daha sonra tamamlayabilmiştir.¹⁵² İslami eğitimine -özelde Kur'an eğitimine- ise babası Yunus Efendi'de başlamıştır.¹⁵³ 1924 senesinde 17 yaşında iken Adapazarı'nda bulunan Karaosman Medresesinde tahsil görmek istemiştir. Fakat çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması

¹⁴⁹ Nüfus kaydında Rumî 1328'dir. Bu tarih miladi 1912'ye tekabül eder. Ebeveyninin kendisine anlattığına göre nüfus memurunun birkaç yılda bir gelip kayıt yapmasından ötürü normal yaşından dört-beş yaş büyük kaydını yapmışlar. Yunan işgali esnasında 12-13 yaşlarında olduğu ifadesinden yola çıkarak doğum tarihi tahminen 1907-1908'dir. Bk. Yorulmaz Hüseyin, *H. Hasan Hoca Asırlık Bir Çınar Hikayesi*, Erenler Bel. Yayınları, İstanbul 2013, s. 29.

¹⁵⁰ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 17.

¹⁵¹ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 24.

¹⁵² Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 96.

¹⁵³ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 112.

üzerine bu hazırlığı inkitaya uğramıştır.¹⁵⁴ Bir yıl sonra 1925 senesinde köyünden İbrahim kızı Ayşe Sıdıka Hanımla evlenmiştir.¹⁵⁵ Daha sonra bu evlilikten üçü kız, üçü erkek olmak üzere 6 evladı olmuştur.¹⁵⁶ 1928 yılına gelindiğinde yeni harf kanunu kabul edildikten sonra köyünde okuma-yazmayı ilk öğrenen kişi olmuştur. Bu vesile ile iki yıl köyde muhtarlık vazifesini yürütmüştür.¹⁵⁷ 1930-31 yıllarında babası Yunus Efendi'nin yaşlılığı nedeniyle onun yerine teravih namazlarını kıldırmaya başlamış, imameti esnasında bir hoca efendi kendisine tecvit okuması tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine Adapazarı Orta Camii'nde İsmail Efendi'de 6 ay tashih-i huruf kursu görmüştür. İsmail Efendi'nin talebi üzerine aynı caminin müezzini Boşnak Mehmet Efendi ile hafızlık eğitimine başlamış, fakat o günün zor şartlarında hafızlığını ikmal edememiştir.¹⁵⁸ 1930 yıllarının sonlarına doğru Adapazarı'ndan bir heyet Kur'an okumak üzere Ankara'ya izin almaya gitmiştir. Onların gayretleri sonucu sadece namaz sûrelerini öğretmek şartıyla Beyazıt Camii imamı Rizeli Osman Efendi görevlendirilmiştir. Osman Efendi Adapazarı'na gelince Hasan Işık, ondan okumak için 19. sırada kaydını yaptırmıştır. Osman Efendi eğitimini Adapazarı Orhan Camii'nde vermeye başlamış, Hasan Işık, hafızlığını üç yıl içinde burada tamamlamıştır.¹⁵⁹ Hıfzını ikmal ettikten sonra Adapazarı Müftülüğü'ne müracaat ederek köyü Büyükesence'de fahri olarak ders verme talebinde bulunmuştur. Kendisine olumsuz cevap verilmesine rağmen her türlü riski göze alarak talebe okutmuştur.¹⁶⁰ 1939-40 yılında ailesini babasına bırakarak İstanbul'a gelmiş, burada Davutpaşa Camii imamı Kurrâ Hâfiz Hasib Efendi'den¹⁶¹ Arapça emsile-bina okumaya başlamıştır. Akşamları ise Çemberlitaş'tan

¹⁵⁴ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 94.

¹⁵⁵ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 30.

¹⁵⁶ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 33.

¹⁵⁷ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 99.

¹⁵⁸ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 129.

¹⁵⁹ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 111.

¹⁶⁰ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 125.

¹⁶¹ Zamanın Reîsü'l-Kurrâ'sı olan Hacı Nuri Efendi'den "ilm-i kıraat" dersleri almış; kendisine kıraat icazeti verilmiştir. Geniş bilgi için bk: Prof. Osman Çataklı, *Hacı Hasib Efendi ve Hacı Aziz Efendi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 2000, ss. 13-33; Dr. M. Erkaya, *Anularla Mehmed Zâhid Kotku Rh.*, Seha Yayınevi, İstanbul 1997, ss. 131-136 ; Prof. Osman Çataklı, *Mehmed Zâhid Kotku*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1999, ss. 211-212.

yürüyerek Boğaziçi'ndeki Arnavutköyü'nde mûsiki dersi almıştır.¹⁶² O sıralar ülkede ikinci dünya savaşının havası esmektedir. Hasan Işık barınma ve gıda ihtiyaçlarını çok zor şartlarda temin edebilmektedir. Bir süre daha buna dayanmaya çalışsa da asgari ihtiyaçlarını temin edemediği için memleketi Adapazarı'na geri dönerek, eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁶³ Hasan Efendi fahri olarak köyü Büyükesence'deki vazifesinin yanında Ramazan aylarında gençliğinden beri gittiği Eskişehir Çifteler kazasında Ramazan imamlığına da devam etmiştir.¹⁶⁴

Babası Yunus Efendi yaşı 80'lere dayanınca görevinden istifa etmiştir. Babasından boşalan imamlığa müracaat etmiş, yapılan imtihanda başarılı olmasıyla 1944 senesinde babasının yerine tayin edilmiştir.¹⁶⁵ Hasan Hoca yetkililer tarafından maaşının kesileceği tehdidine rağmen, öğrenci okutmaya devam etmiştir. Vazifeye başlamasına rağmen istifa ettirilmiştir. 1950 yılından itibaren dini eğitimde ülkede yaşanan rahatlama neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na yeniden müracaat ederek fahri olarak öğrenci okutacağını ifade etmiştir. Adapazarı Yeni Cami'de talebe okutmak üzere gerekli izni almıştır.¹⁶⁶ Fakat burada da birtakım engellemelere maruz kalmıştır. Hayırseverlerin yardımları ile 1957 yılında Aziziye Kur'an Kursu'nu açmıştır. Bu gayretleri neticesinde resmi olarak Aziziye Camii'nin İmam-Hatip'lik vazifesi de Hasan Hoca'ya verilmiştir.¹⁶⁷ Bundan sonra hem imamlığı hem de kurs hocalığı görevini yaş haddinden emekli olacağı 1982 yılına kadar sürdürmüştür. Emekli olduktan sonra da bu hizmetini devam ettirmiştir. Kendi soyadının verildiği bir cami yaptırmıştır. Emekli maaşıyla da ihtiyacı olan bölgelere elif-ba cüzü ve Kur'an-ı Kerim hediye ederek katkı sağlamaktadır. Hasan Işık kızı Hatice Hanım'ın yanında Büyükesence köyünde yaşamaktadır. Bu çalışmamız esnasında 05. Ocak 2019 tarihinde ikamet ettiği köyünde vefat etmiştir.

¹⁶² Yorulmaz Hüseyin, *age*, ss. 134-137.

¹⁶³ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 139; (https://www.youtube.com/watch?v=Pte5Qh_PU50, 03.09.2018).

¹⁶⁴ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 107.

¹⁶⁵ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 114.

¹⁶⁶ Yorulmaz Hüseyin, *age*, s. 144.

¹⁶⁷ Yorulmaz Hüseyin, *age*, ss. 156-157.

2.3.1.2. Abdurrahman Gürses

Kıraat ilmi noktasında kendisini her zaman hürmet ve minnetle yâd ettiği hatta eserlerini ithaf ettiği merhum Reîsu'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses hoca efendinin Sıtkı Gülle'nin ilmi hayatında ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Abdurrahman Gürses 1909 yılında Hendek'in Soğuksu Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası doğduğu köyün imamı Hafız Said Efendi'dir. Annesi Fatma Hanım'dır. İlk Kur'an eğitimini babasından almış, hafızlığını 13-14 yaşlarında babası Said Efendi'den ikmal etmiştir.¹⁶⁸

Hafızlığını yaptıktan sonra Hendek kazasına gelerek orada bir yandan talim-tecvid dersleri alırken, diğer yandan Arapça ve Fıkıh eğitimi görmüştür. Bu dönemde talim derslerini, kendisinin Rüştüye muallimi ve Mahkeme-i Şer'iyye azası diye bahsettiği Hafız Rauf Efendi'den alır. Abdurrahman Gürses, Hendek Yeni Camii medresesinde dönemin müftüsü müderris Ali Niyazi Konuk Hoca'dan sarf, nahiv ve fıkıh dersleri almıştır. 1922 senesinde İstanbul'a gelerek Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliyye'ye girmiş, Ayasofya Soğukçeşme medreselerinde bir müddet okumuştur. Burada Yeni Camii İmamı Nuri Efendi gibi birçok Osmanlı uleması ve müderrisleri ile tanışmış ve onlardan istifade etmiştir. Bu arada Gürses, Erbilî Esad Efendi ile tanışmış, sohbetlerine iştirak edip ondan feyiz almıştır. 1924'te medreselerin kapatılması ile memleketi Hendek'e dönmüş ve yaklaşık on yıl orada kalmıştır. Hendek'te 1934 senesine kadar kalan Gürses, aynı yıl bir ziyaret amacıyla gittiği İstanbul'dan dönmeyip, Üsküdar'da ikamet etmeye başlamıştır. Dönemin Üsküdar Müftüsü Boyabatlı Hilmi Efendi'ye Kıraat ilmini okumak istediğini söylediğinde Hilmi Efendi ona, Selimiye Camii Baş İmamı Fehmi Efendi'yi tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Gürses, hemen Fehmi Efendi'ye giderek Kıraat ilmini tahsil etmek istediğini kendisine söylemiştir. Derse kabul edilmesi sonucu üç yıl boyunca derslere devam eden hoca efendi 1937 yılında aşere-takrib eğitimini tamamlamıştır. İcazet merasimi Üsküdar Mihrimah Sultan (İskele) Camii'nde yapılmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Demirci Naci, Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri, s. 21.

¹⁶⁹ Demirci Naci, *agt*, ss. 23-28.

Abdurrahman Gürses ilk resmi görevini 1938 sonlarında Fatih Mihrimah Sultan Camii'nde almıştır. Bir ay gibi kısa bir süre sonra Teşvikiye Camii'ne geçmiş, beş yıl burada görev yaptıktan sonra 35 yıl kesintisiz görev yapacağı Beyazıt Camii'ne tayin edilmiştir. Buradan da 6 Haziran 1979 tarihinde kendi isteği ile emekli olmuştur.

Abdurrahman Gürses, imamet vazifesinin yanı sıra Beyazıt Camii Kur'an Kursu başta olmak üzere, Nuruosmaniye Kur'an Kursu'nda İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde talim, tashih-i huruf ve kıraat dersleri vermiştir. Ayrıca kendi evi başta olmak üzere talebelerinin evlerinde de dersler vermeye devam etmiştir. Yukarıda sayılan mekânlar dışında hayatında ayrı bir yeri olan Haseki Eğitim Merkezi'nde de bu ilme hizmet etmiştir. Eğitim merkezinin 1976 yılında açılışından hastalanıp yatağa düştüğü 1998 senesine kadar burada talim-tecvid ve kıraat dersleri vermiştir.¹⁷⁰

Abdurrahman Gürses gerek Kur'an üstadı olması gerekse edebi, vakarı, fedakârlığı, hizmet ve vakıf insanı olması hasebiyle nevi şahsına münhasır bir kişidir. Çocukluğundan vefatına kadar Kur'an-ı Kerim ile meşgul olması sebebiyle Kur'an ahlakına sahip bir insandır. Hayatını Kur'an şekillendirmiştir. Onun hakkında yazılanlar ve söylenenler incelendiğinde hayatını Kur'an çerçevesinde sürdürdüğü görülmektedir.¹⁷¹

Doksan yıl süren ömrüne ilmi ve ahlaki yönden örnek olacak çok şeyler sığdırmış ve bunları miras olarak bırakmıştır. Çalışmamızın konusu olan Sıtkı Güllü gibi Gürses'in yetiştirmiş olduğu talebeler, dönemin en seçkin Kur'an üstadları ve kâripleri olmuş, onların da yetiştirdiği talebeler Abdurrahman Gürses'in birer takipçisi olarak kıraat ilmine hizmet etmeye devam etmişlerdir.

¹⁷⁰ Demirci Naci, *agt*, s. 23.

¹⁷¹ Demirci Naci, *agt*, s. 28.

2.3.2. Diğer İlimlerdeki Hocaları

2.3.2.1. Sadrettin Yüksel

Sıtkı Gülle'nin fıkıh ve tefsir derslerini aldığı hocası Sadrettin Yüksel, Konya'nın Sarayönü ilçesinde dünyaya gelmiştir. Aslen Bitlis'in Adilcevaz İlçesi'nin Koçeri (Erikbağı) köyündendir. Babası Tahir Efendi, annesi Hatun Hanımdır. Her ikisi de Haydaran aşiretine mensuptur. Dedesi Ali Ağa Birinci Dünya Harbinde Kafkas Cephesinde şehit olmuştur.¹⁷²

Birinci dünya savaşı esnasında Doğu Anadolu Bölgesi, Rus ve Ermenilerin saldırısına maruz kalınca babası Tahir Efendi, Konya'nın Sarayönü kasabasına göç etmek zorunda kalmıştır. Burada 1920 yılında Sadrettin Yüksel dünyaya gelmiştir. İsmi Muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu Sadrettin Konevî'den almıştır.¹⁷³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus ve Ermeniler çekilince aile, Koçeri köyüne geri dönmüştür. Sadrettin Yüksel yedi yaşında babasını kaybeder. On yaşına geldiğinde Kur'an'ı öğrenir ve hatmeder. Ardından İslami ilimler tahsili için Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Purkaşın köyüne gider. Burada Molla Zübeyr'den sarf-nahiv dersleri aldıktan bir süre sonra Resulen ve Koğak köylerinde eğitimine devam eder, sonra Norşin'e gider. Burada Nakşibendi-Halidî kolundan olan Şeyh Abdurrahman et-Tahî (1886)'nin medresesinde Şeyh Takiyyuddin (1968) ve Molla Abdülbaki (1972)'den dersler alır. Daha sonra Norşin Medresesine bağlı olan Bitlis'in Mutki ilçesi Ohin (Yukarı Koyunlu) köyündeki medresede tedrisatına devam ederken Nakşibendi tarikatına intisap etmiştir. Ardından Baykan ilçesinin Havil köyüne gidip Molla Muhyiddin Efendi (1988)'nin yanında tahsilini tamamlamıştır. Bundan sonra Norşin'e dönüp talebe yetiştirmeye başlamıştır.¹⁷⁴

1945 yılında Saîd-i Nursî ile tanışıp mektuplaşmaya başlamış, hatta 1952 yılında ise birkaç kez bizzat Emirdağ'da kendisini ziyaret etmiştir. 1947 senesinde Şam'a yolculuk yapmış, orada bir takım âlimlerle görüşüp ziyaretlerde bulunmuştur. 1951

¹⁷² (<http://19.org/tr/sadrettin-yuksel>, 29.07.2018)

¹⁷³ Sadrettin Yüksel doğumundan kısa bir süre sonra ebeveyni tarafından Konya Sadrettin Konevi Camii'ne götürülür. Bu camide postnişin olan bir şeyh tarafından Sadrettin adı verilir. Bk. (<http://19.org/tr/sadrettin-yuksel>, 29.07.2018)

¹⁷⁴ Geniş bil için bk: (<http://www.sadabat.net>, 29.07.2018)

yılında evlenmiş, bu evlilikten yedi çocuğu olmuştur. 1955'te ise askere gitmiş, bu vazifesini Ankara'da tamamlamıştır. 1958 yılına gelindiğinde Ankara'da dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu tarafından yapılan müftülük imtihanında birinci olarak Siirt'in Baykan ilçesine müftü olarak atanmıştır. Aynı yıl Saîd-i Nursî'nin *İşaratu'l-İ'caz* adlı tefsirini yayına hazırlamış, bir takriz ile birlikte Ankara'da yayınlamıştır. Kısa bir süre sonra müftülük görevinden ayrılıp Norşin'e dönmüş ve ders vermeye devam etmiştir. 1960-62 yılları arası Muş'un Bulanık ilçesine bağlı birkaç köyde fahri imamlık yapmıştır. 1964 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an-ı Kerim meâl ve tefsiri hazırlamakla görevlendirilmiş, fakat bu proje sonradan yarım kalmıştır. 1966 yılı sonunda ise, ailesini alarak İstanbul'a taşınmıştır. Sultan Ahmed Camii imamı Merhum Gönenli Mehmed Efendi (1991)'nin kurslarında ve İsmail Ağa Kur'an Kursu'nda Arapça ve İslâmî ilimler okutmuştur. 1968 yılında ise Diyanet İşleri Başkanlığınca İstanbul Merkez vaizliğine tayin edilmiştir. Bu görevinin yanı sıra, İstanbul Müftülüđu ile Yüksek İslam Enstitüsü'nde Tefsir dersleri vermeye başlamıştır. Bu dönemde 1970-74 yılları arası verdiği bu derslere Sıtkı Gülle de katılarak talebesi olmuştur.¹⁷⁵ 1975'te ise vaizlik görevinden istifa etmiştir. Bundan sonra Sadrettin Yüksel eğitim-öğretim faaliyetlerine 1996 yılında gözlerin de arız olan damar hastalığının artmasına kadar devam etmiştir. Yüksel 25 Aralık 2004 yılında vefat etmiş, naaşı Fatih Camii'nden kaldırılıp Edirnekapı şehitliği'ne defnedilmiştir.¹⁷⁶ 84 yıllık ömründe, ilme hizmet noktasında müellifimiz Sıtkı Gülle gibi birçok kişinin yetişmesinde emeği geçmiş geriye pekçok eser bırakmıştır.¹⁷⁷

2.3.2.2. Ali Yakup Cenkçiler

Son dönemin din âlimlerinden olan Ali Yakup Cenkçiler (1913-1988) Kosova eyaletinin Gilan kasabasında doğdu. Babası Hâfız Hüseyin, annesi Hûrişah Hanım'dır. Sekizinci kuşaktan dedesi Ömer Bey aslen İşkodra'nın Kolgeci köyünde iken sonradan Gilan kasabasına bağlı Desivoyca mezrasına yerleşmiş olduğundan aile İşkodralılar adıyla anılmaktadır. Dedesi Hacı Yakup Niş Medresesi'nde, babası Hâfız Hüseyin ise

¹⁷⁵ Gülle Sıtkı, özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 803 numaralı Yrd. Doç. müracaat belgesi.

¹⁷⁶ (<http://www.biyografi.net>, 29.07.2018)

¹⁷⁷ Eserleri için bk: (<http://19.org/tr/sadrettin-yuksel>, 29.07.2018)

Fatih medreselerinde tahsil görmüştür.¹⁷⁸ Kendisi ile yapılan röportajda ailesi ile ilgili “Eski ecdadım İškodra Katoliklerindenmiş. Osmanlı Balkanlara geldikten sonra ailem Müslüman olmuş. Ailemden birçok hacı hoca yetişmiş. Büyük dedem Hacı Yakup, veli gibi bir adammış. Ben yetişemedim, Hristiyanlar bile tanır saygı duyarlardı. Babam, hafız-ı Kur’an idi. Bana Kur’an’ı ilk öğreten de babamdır. Sekiz yaşında Kur’an’ı hatmetmişim. Dedem müfti idi. Diğer amcam hafız ve hoca idi. İki amcazadem hafız ve müderris idi.” bilgisini vermiştir.¹⁷⁹

Ali Yakup Hoca ilk tahsilini Gilan’da Sırp ilkokulunda yapmıştır. Öğleden sonraları Türkçe dersi verilen okulda dört yıl eğitim görmüş ve Türkçeyi burada öğrenmiştir. Bu arada babasından Kur’an-ı Kerim, dini bilgiler ve inşâ dersleri alır. 1924-1927 yıllarında Gilan Medresesi’ne devam ederek Molla Kadri Efendi ile Müderris Abdurrahman Efendi’den temel medrese ilimlerini tahsil eder. Ayrıca Hasan Fâik Efendi’den özel olarak inşâ ve Fransızca dersleri alır. Buradaki tahsil hayatını hiç unutamadığını şöyle ifade etmiştir: “Üsküp’e gittim, Mısır’a gittim, oradaki feyzi hiçbir yerde görmedim.”¹⁸⁰ 1927’de Üsküp’e giderek burada ki Meddah Medresesi’nde Atâullah Efendi’nin derslerine devam etti. Seyfettin Efendi’den de Belâgat ve Türk edebiyatına dair dersler aldı. Buradan tekrar Gilan’a dönerek devlet ortaokuluna devam etti. Gilan’da eğitimini tamamlayıp Saraybosna’ya geçmiş, burada Mekteb-i Nüvvâb’ta üç yıl tahsil görmüştür. 1932’de babasının ölümü ve ardından kendi hastalığı nedeniyle eğitimine bir müddet ara vermiştir. 1936’da iyileştikten sonra hayatının yirmi yılını geçirdiği Mısır’a gider. Kahire’de Ezher Üniversitesi’ne bağlı Külliyyetü Usûli’-d-Din’de öğrenimini tamamlar. Bu dönemde Mısır’da bulunan eski şeyhülislamlardan Mustafa Sabri, Zahid Kevserî ve Yozgatlı İhsan Efendi gibi Türk âlimlerinin özel ders ve sohbetlerinden de istifade etmiştir. 1946-1957 yıllarında memur olarak Kahire Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde çalıştı. Mısır’ın Ankara büyükelçiliğinde, Temmuz 1957’den Kasım 1959’a kadar mütercimlik yapmıştır. Mısır günleri çok dolu

¹⁷⁸ İhsanoğlu Ekmeleddin, *CENKÇİLER Ali Yakup*, İstanbul 1993, DİA, VII, 370-371.

¹⁷⁹ Ali Yakup Hoca’nın Hayatı / “Davanın Aslı İhlas ve Örnek Bir Hayat”, *Altınoluk*, sy. 14 (Nisan 1987), s. 13.

¹⁸⁰ *Altınoluk*, (Nisan 1987), s. 13.

geçmektedir. Ama kendisinde Türkiye'ye gelmek ve ailesi ile burada yaşama arzusu vardır.¹⁸¹ Bu görevinden istifa eden Ali Yakup Efendi 1960'ta İstanbul'a yerleşerek Türk uyruğuna geçti ve bir yıl sonra da evlenmiştir.¹⁸² Burada hayatını kurarken bir takım zorluklar yaşamış, bir şirketin muhasebesinde çalışmıştır. Yıllarca İslami tedrisat yapan hoca, muhasebecilik işinden emekli olmuştur.

Ali Yakup Efendi bir taraftan Fatih Mesih Paşa ve Emir Buhari camilerinde *İhyâ'ü Ulûmi'd-Din*, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, *Medârikü't-Tenzil* ve *Divanü'l-Mütenebbi* gibi eserleri okuturken diğer taraftan da evinde orta ve yükseköğrenim gören öğrencilere özel dersler vermiştir. Emekli olduktan sonra da gecesini gündüzünü talebe yetiştirmeye, camilerde, Kur'an kurslarında, ilahiyatlarda ders vermeye tahsis etmiştir. Ayrıca 1976-1980 yılları arasında Haseki Eğitim Merkezi'nde Arap Edebiyatı, Kelam ve Tefsir okutmuş, *Sünen-i Ebu Davud*'u takrîr etmiştir.¹⁸³ Sıtkı Gülle de gerek İhyâ derslerinde gerekse modern Arap Edebiyatı derslerinde Ali Yakup Efendi'nin talebesi olmuş ve kendisinden istifade etmiştir.

Mayıs 1983'te felç olan Ali Yakup CENKÇİLER, 22 Mayıs 1988 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Edirnekapı'da Sakızağacı Mezarlığına defnedildi.¹⁸⁴

2.3.2.3. Aksay Öncel

Sıtkı Gülle'nin ilm-i fıkha dair telif edilen *Dürer* adlı eseri okuduğu ve aynı zamanda yetmişli yılların ilk senelerinde Fatih Camii'nde sabah namazlarından sonra İhya derslerini takip ettiği hocasıdır.¹⁸⁵

Aksay Öncel 1936 yılında, öğretmen olan babası İdris Öncel'in görev yaptığı Konya'nın Çumra ilçesinde ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁸⁶ İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamlamıştır. Konya Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1956 yılında İslami ilimleri tahsil etmek üzere yolculuğa çıkmıştır. Beş yıl süren bu ilim yolculuğunda Musul, Kerkük, Bağdat medreselerinde eğitim almıştır. Bağdat'ta

¹⁸¹ *Altınoluk*, (Nisan 1987), s. 13.

¹⁸² Bk. İhsanoğlu, agm., ss. 370-371.

¹⁸³ (<http://www.dunyabizim.com>, 29.07.2018)

¹⁸⁴ Bk. İhsanoğlu, agm., ss. 370-371.

¹⁸⁵ Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 9.

¹⁸⁶ (<http://akorendergisi.com>, 27.06.2018)

bulunduğu dönemde Alûsî Tefsirinin müellifi Ebu's-Senâ, Şihabüddîn Mahmûd el-Âlûsî (1803-1854)'nin torunu Muhammed Fuat el-Alûsî (1855-1924)'den de ders almıştır.¹⁸⁷ Öncel'in ilim yolculuğu Lahor'a¹⁸⁸ kadar uzanmış, bir müddet Şam'da da bulunduktan sonra yurda dönmüştür. 1962 senesinde kendisi gibi Konya'lı olan Necla Hanımla evlenmiş, bu evlilikten dört erkek çocuğu olmuştur.¹⁸⁹ Askerlik vazifesi dönüşünde 12.11.1965 tarihinde Ankara Emekli Sandığı'nda memuriyet hayatına başlamıştır. Burada bulunduğu zaman zarfı içinde Ankara İlahiyat Fakültesi'nde okumuş 1967 senesinde mezun olmuştur. Daha sonra kurum değişikliği yaparak İstanbul Müftülüğü'ne memur olarak atanmıştır. 1967 ile 1974 yılları arası İstanbul Vaizliği görevini sürdürmüştür.¹⁹⁰ Almanya'nın çeşitli şehirlerinde Diyanet'e bağlı vaaz ve irşad hizmetinde de bulunmuştur. Vaizlik görevinin yanı sıra İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde 1969 yılından itibaren 4 yıl arapça, tefsir ve fıkıh derslerini okutmuştur.¹⁹¹ Ayrıca Fatih Camii'nde sabah namazlarını müteakiben İhya dersleri vermiş,¹⁹² fakülte dışından ders almaya gelen öğrencilere de İstanbul Müftülüğü'nde dersler vermiştir.¹⁹³

1974-1979 yılları arası Polonya'da çalışma ataşesi yardımcısı olarak kalmıştır. Yurtdışı dönüşü Üsküdar müftüsü olarak atanmış fakat kısa süre sonra da görevinden istifa etmiştir.¹⁹⁴ Bir müddet Musul ve Libya'da bulunmuş, tekrar Almanya'ya geçmiştir. 1990 yılında hac kabile başkanı olarak gittiği Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde el-Muaysem tünel faciasında hayatını kaybetmiş ve Mekke'de toprağa verilmiştir. *Hikmet Damlaları* adında kendisine ait kitabı vardır. Bununla birlikte Prof. Abdülkerim Zeydan'ın *İslam Hukukunda Fert ve Devlet* adlı fıkıh kitabını tercüme etmiş, *el-İhtiyar*

¹⁸⁷ (<http://www.cevaplar.org>, 27.06.2018)

¹⁸⁸ Pakistan'ın batı kesimindeki en büyük yerleşim birimi ve Pencap eyaletinin merkezi olan şehir, Bk: Kandemir M. Yaşar, *Lahor*, İstanbul 2003, DİA, c. 27, s. 57-58.

¹⁸⁹ (<http://akorendergisi.com>, 27.06.2018)

¹⁹⁰ Diyanet İşleri Bşk. özlük dosyası hizmet cetveli.

¹⁹¹ (<https://pbs.twimg.com>, 27.06.2018)

¹⁹² Gazâlî, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi İstanbul 1998, s. 1.

¹⁹³ (<http://www.medeniyetimiz.com>, 27.06.2018)

¹⁹⁴ Diyanet İşleri Bşk. özlük dosyası hizmet cetveli.

Metni el-Muhtar lil-Fetvâ tercümesine de baştan sona kadar metniyle karşılaştırarak katkı sağlamıştır.¹⁹⁵

2.4. Aldığı Görevler

Sıtkı Gülle 67 yıllık ömründe Cami, Kur'an Kursu, eğitim merkezi ve üniversite olmak üzere resmi, gayr-i resmi vazifeler icra etmiştir. Süleyman Efendi'ye bağlı kurslardaki dini ilimler tahsilinin bitiminde yine aynı cemaate bağlı kurslarda vazife hayatına başlamıştır. İlk olarak 1967 yılında Gümüşhane'ye gönderilir.¹⁹⁶ Burada bir yıl kaldıktan sonra 1968 yılında tekâmül altı derslerinin verildiği Rize merkez kurs hocalığına yükseltildi. Burada bir yıllık vazifenin ardından İstanbul'a gelir. Üç ay gibi bir süre *Ufuk Gazetesi*'nde çalışmıştır.¹⁹⁷ Resmi olarak görev alana kadar Fatih İskender Paşa Camii ve Ahmediye (Orta) Camilerinde fahri olarak görevler yapmış buralarda mukabeleler okumuştur.¹⁹⁸

İlk resmi görevine 14.05.1973 tarihinde Beşiktaş Yeraltı Camii Müezzin-Kayyım'ı olarak başlamıştır.¹⁹⁹ 1976 yılının ocak ayında Bahçelievler Siyavuş Paşa Camii'ne naklen tayin olmuş,²⁰⁰ aynı yılın nisan ayında Haseki Eğitim Merkezi tarafından açılan Aşere-Takrib kursunu kazanarak memuriyet hayatını talebe olarak deruhte etmiştir.²⁰¹ 1978 yılı ekim ayında Güngören Söğütlü Yayla Camii müezzinliğine nakledildiyse de burada görev yapmamış, tıpkı diğer kursiyerler gibi görevden muaf bir şekilde eğitimini tamamlamıştır.

01.07.1979 tarihinde söz konusu kurs sona ermiş,²⁰² aynı sene 17 Kasım'da Fatih Nuruosmaniye Kuran Kursu Öğreticisi olarak nakli yapılmıştır. Burada II. dönem Aşere-

¹⁹⁵ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyar Metni el-Muhtar lil-Fetvâ*, trc. Celal Yeniçeri, Nizam Yayınevi, İstanbul 1973, s. 3.

¹⁹⁶ Akbal mülakat

¹⁹⁷ Gülle Sıtkı, özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 803 numaralı Yrd. Doç. müracaat belgesi.

¹⁹⁸ Abdullah Karataş ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 23.07.2018.

¹⁹⁹ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, Hizmet Belgesi; özlük dosyası, 803 numaralı Yrd. Doç. müracaat belgesi.

²⁰⁰ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, Hizmet Belgesi.

²⁰¹ Üç yıl süren bu eğitim esnasında kursiyerler görevden muaf tutularak eğitimlerini tamamlamışlardır. Sıtkı Gülle'nin hizmet cetvelinde bu esnada Güngören Söğütlü Yayla Camii'ne nakli yapıldığı kaydı vardır. Bk: Özlük dosyası hizmet cetveli.

²⁰² Demirci Naci, *agt*, s. 37.

Takrib Kursu başlayıncaya kadar altı ay hizmet etmiş,²⁰³ ardından Abdurrahman Gürses'in tensipleri ile kadrosu Kur'an kursunda olmasına rağmen istihdam yoluyla Haseki Eğitim Merkezi'nde hocalık görevine başlamıştır.²⁰⁴ 1987 senesinde fakülte mezuniyetinin ardından görevlendirme yoluyla vazife yaptığı eğitim merkezine Eğitim Uzmanı unvanıyla naklen atanmıştır.²⁰⁵ 18 yıl hizmetinin ardından 7 Ocak 1997'de İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Okutmanlık görevine başlamıştır.²⁰⁶ 18.12.1998 tarihinde Yrd. Doç.'lik kadrosuna atanmış,²⁰⁷ bu görevde iken 19.12.2002 tarihinde Tefsir Anabilim Dalı Başkanlığı'na bağlı olan Kıraat Bilim Dalı Başkanlığı'na atanmıştır.²⁰⁸ 21.11.2005 tarihinde Tefsir dalında doçentlik unvanını aldıktan sonra 20.10.2006 tarihinde Kıraat Bilim Dalı'na Doçent unvanı ile yeniden ataması

²⁰³ Lütfiye Gülle ile yapılan mülakat, Bahçelievler-İstanbul, 30.07.2018, saat 19:00.

²⁰⁴ Ramazan Pakdil bu süreci şöyle anlatır: “Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç, Abdurrahman Gürses'den dönem sonu üç kişiyi asistan olarak ayırmasını istemiş. Hocamın yanına gittiğim bir gün konuyu bana açtı ve “benden üç kişi istediler, biz ise beş kişiyiz, ne yapacağız bana yardımcı ol bakayım” diyerek bana fikrimi sordu. Ardından ve yahut şöyle sorayım dedi: “Bunlara böyle bir dereceleme versek, benim bir kanaatim var, sen de bir arkadaş olarak nasıl bir dereceleme yaparsın?” diyerek soruyu değiştirdi. Bunun üzerine ben de: “Hocam Sıtkı Gülle bir, Mehmet Sevinç iki, Kadir Özsoy üç, Yusuf Ağırman'da dört ben kendimi sizin takdirinize bırakayım, ben bu derecelendirmeye kendimi katarsam uygun olmaz” dedim. Daha sonra bir gün hoca Sıtkı Gülle, Mehmet Sevinç ve beni Nuruosmaniye Kur'an Kursu'na çağırdı. Bizi asistan olarak düşündüğünü bir engelimiz olup olmadığını sordu. Onlar bir mani olmadığını benim ise askerliğimin tecilinin dolduğunu ileride kıraat eğitimi başladığında sizi yarı yolda bırakmanın uygun olmayağını söyleyince, bundan başka bir manimin olup olmadığını tekrar sordu. Ben de hayır cevabını verince “peki bunu nazarı dikkate almıyalım gaybı Allah bilir diyerek isimlerimizi bildirdi.” Pakdil mülakat.

²⁰⁵ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, Hizmet Belgesi; özlük dosyası, 803 numaralı Yrd. Doç. müracaat belgesi.

²⁰⁶ Durak Pusmaz fakülteye geçiş sürecini şöyle anlatır: “Haseki Eğitim Merkezi'nde idareci olduğum dönemde Ramazan Pakdil'i Marmara İlahiyat Fakültesi'nden Kur'an hocası olarak çağırmışlardı. O da bu teklifi Abdurrahman Hoca'ya ileterek müsaade edip etmeyeceğini bu konu hakkındaki fikrini sordu. Abdurrahman Hoca bunu kabul etmedi. Hatta böyle bir şey olması durumunda hakkını helal etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Ramazan Hoca İlahiyat Fakültesi'ne geçiş yapmadı. Daha sonra Sıtkı hoca üniversiteye geçti. Kendisine Abdurrahman Hocadan izin alıp almadığı sorulduğunda, dedi ki: “Zaten Hoca efendiden izin almaya kalkışsam izin vermeyecek. Nitekim Ramazan hocaya vermedi. Ben de gitmek istiyordum onun için hoca efendiden izin almadım” cevabını verdi.” Durak Pusmaz ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 08.06.2018; beraber üniversiteye geçiş yaptığı Abdüsselam Arı da süreci şöyle anlatır: “ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yeni kurulmuştu. Bizde doktoralarımızı bitirmiştik. Fakülteye geçmeye karar verdik. Kurucu müdür Yaşar Nuri Öztürk'e giderek bu niyetimizi açtık. Herhangi bir mani yoksa geçiş yapmak istediğimizi söyledik. O da herhangi bir mani olmadığını söyledi. Açılan sınavlarda başarılı olduk. Fakülteye intisabımızdan bu yana kadar vefat edinceye deyin Sıtkı hocayla hep aynı odayı paylaştık. Abdüsselam Arı ile yapılan mülakat, Fatih-İstanbul, 10.08.2017.

²⁰⁷ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 14535 numaralı belge.

²⁰⁸ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 1895 numaralı belge.

yapılmıştır.²⁰⁹ 2010 yılında Yükseköğretim kanununda yapılan değişiklikle Tefsir Anabilim Dalı'na bağlı Kıraat Bilim Dalı'nın, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'na dönüştürülmesi üzerine adı geçen Anabilim Dalı Başkanlığı görevine 13.08.2010 tarihinde Sıtkı Gülle getirilmiştir.²¹⁰ Nihayet görev yapmakta olduğu Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'na 06.04.2011 yılında Profesör unvanıyla atanmıştır. Buradaki vazifesine vefat ettiği 2 Şubat 2015 tarihine kadar devam etmiştir.

2.5. Ahlakî Kişiliği

Sıtkı Gülle, hocası Abdurrahman Gürses'e büyük saygı gösterir, onu vefatından sonra da bahsi geçtiği yerde rahmetle yad etmiş, yazmış olduğu bazı eserlerini ona ithaf etmiştir. Hatta oğlu Ahmet İsmail'in ismini de hocası Gürses koymuştur.²¹¹ Kendi deyimiyle üstadımız, kıraatları ve kıraatlardaki uygulamaya yönelik farklılıkları seslendirmede, Osmanlı ile Cumhuriyet nesilleri arasında, *kâri* ve *mukrî* olarak bağlantı sağlayan seçkin temsilcilerden biri idi.²¹² Kur'an-ı Kerim'i çok içten okuduğu için tilavetinin farklı olduğunu, eğitimi konusunda ise çok samimi davrandığını, ayrıca Kur'an'a karşı samimi olanları da çok sevdiğini ifade etmiştir.²¹³

Bir defasında onu evinde misafir etmiş, yemek esnasında hocasının önüne dökülen ekmek kırıntılarını parmakları ile banarak tek tek toplamıştır ki bu hocasına olan muhabbetin bir tezahürüdür.²¹⁴ Yine verdiği derslerde ve katıldığı meclislerde hocasından sitayişle bahsetmiş, ondan bu ilmi almanın bahtiyarlığını ifade etmiştir.²¹⁵ Hocası ile arasında geçen bir hatırayı anlatırken onu önce rahmetle anmış, ardından ders esnasında geçen bu hatırayı büyük bir muhabbetle anlatmıştır. Derste Enbiya sûresini okurken 42. ayette geçen “مِنَ الرَّحْمَنِ” ifadesini “مَنْ الرَّحْمَنِ” şeklinde mim'in fethası

²⁰⁹ Sıtkı Gülle özlük dosyası, hizmet belgesi.

²¹⁰ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 25406 numaralı belge.

²¹¹ Ahmet İsmail Gülle ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 12.07.2017.

²¹² Gülle Sıtkı, “Türkiye’de Başlangıçtan Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar” (adlı tebliğin müzakere metni), *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adapazarı 2006, s. 89.

²¹³ Karataş, mülakat

²¹⁴ Lütfiye Gülle, mülakat

²¹⁵ İnteraktifte

nun'un kesresiyle galat üzere okumuştur. Bunun üzerine Abdurrahman Gürses elini kulağına götürerek “ne ne demiş” ve hemen manayı da düşünerek Sıtkı Gülle hatasını düzeltmiştir. Hafızlığından bu ana kadar galat olarak ezberlemiş olduğu bu yeri her okuduğunda hocasını rahmetle yadederek hatırladığını ifade etmiştir.

Konuşmalarında hocasını rahmetle yadettiği gibi, yeri geldiğinde yakın çevresi ve ailesinden vefat edenleri de hep rahmetle anmıştır. Annesini Kur'an okurken edebi yönünü bilmezdi ama cehennem ifadesi geçen ayetleri okuyunca sızlanır ve mahzun olurdu diyerek onu rahmet ve muhabbetle anmıştır.²¹⁶ Ayrıca üniversiteye geçtikten sonra 18 yıl hizmet ettiği Haseki Eğitim Merkezini ve buradaki dostlarını unutmamış, zaman zaman ziyarete gelerek onlarla olan münasebetlerini devam ettirmiştir.²¹⁷

Hayatına baktığımızda zahmet ve meşakkatle dolu olmasına rağmen asla kararlılığınan taviz vermemiş, başkasına muhtaç olmadan arzu ettiği birçok hedefine ulaşmak için gayret göstermiştir.²¹⁸ Okuma yazmayı kendisi öğrenmiştir ki²¹⁹ hatta bu el yazısından belli olmaktadır.²²⁰ Tahsil hayatına baktığımızda ilk ve orta öğretimini dışarıdan vererek tamamlamıştır. Eğitim merkezinde görev yaparken, bir taraftan da tahsil hayatına devam ettirmiştir. Bu yoğunluğunun arasında M. Şevket Eygi'nin tavassutu ile kitap çevirileri yapmıştır. Hatta yoğunluğunun olduğu bazı geceler sabahlara kadar çalıştığını bazen yazdıklarını temize çekerek kendisine yardım ettiğini eşi Lütfiye Hanım ifade etmiştir. Çoğu zaman kendisinin okuduğunu onun da daktilo ettiğini ve böylece yükünü hafiflettiğini söylemiştir.²²¹

Bu bağlamda yakın arkadaşı Abdullah Karataş şu hatırasını nakleder: “Akademik olarak profesörlüğe gelinceye kadar başarısını taviz vermediği kararlılığınan elde etmiştir. Bir gün sahibi olduğum işyerime çok hüzünlü bir şekilde geldi. Ne olduğunu sorunca ‘doçentliğe müracaat ettiği bilim dosyasının başarılı bulunmadığını’ ve bundan

²¹⁶ (<https://www.youtube.com>, 21.03.2019)

²¹⁷ Pasmaz, mülakat.

²¹⁸ Karataş, mülakat; Ramazan Pakdil, eğitim merkezinde talebeliğimiz döneminde derslerde aktifti. Ayetlerin vucuhatını çıkarırken, diğer arkadaşlar birbirine yardımcı olur veya birbirlerinden istinsah ederken, o mutlaka vucuhatı kendisi çıkarırdı. Pakdil, mülakat.

²¹⁹ Lütfiye Gülle, mülakat.

²²⁰ Bk. belge: 3, s. 169.

²²¹ Lütfiye Gülle, mülakat.

ötürü akademik hayatını bitirmek istediğini söyledi. Bende tam yolun yarısına gelmişken bırakılmaz, kaç kişi ilk müracaatında başarılı olmuş ki diyerek kendisini teskin ettim. Yeni bir çalışma daha hazırlarsın o zaman kabul edilirsin dedim. Kısa bir süre sonra yeni bir çalışma daha yaptı ve doçent olunca sevinerek geldiğini hiç unutmam” demiştir.²²² Bu örnekler onun ne kadar çalışkan ve özverili olduğunu göstermektedir.

Her ebeveynde olması gerektiği gibi Sıtkı Gülle de ailesine çok düşkün bir baba idi. Bazen saçlarını uzatır, uzayan bu saçları ile kızının oynamasına müsaade eder, onlara müsamahakâr davranırdı.²²³

Sıtkı Gülle, Üsküdar Fethi Paşa korusunun bulunduğu semtte bir vesile hoşuna giden bir ev beğenmiştir. Bu evi almak istediğini sırdaşı ve arkadaşı olan Abdullah Karataş Bey’e iletir. Hatta evi almak için yeni aldığı aracını satmayı bile düşündüğünü kendisi ile paylaşmıştır. Fakat bir kaç gün sonra gelerek evi almaktan vazgeçtiğini şu şekilde ifade eder: “Şimdiye kadar çocuklarımı varlıklı bir baba gibi büyüttüm. Hiçbir eksiklik çekmemeleri için ne kazandım ise onlar için harcadım. Şimdi ben bu evi alırsam ekonomik olarak sıkıntıya gireceğim. Onların alışmış oldukları hayat standartını değiştiremem, istekleri olursa onlara yok diyemem, o evi çok istiyordum ama onların iyiliği için ben bu niyetimden vazgeçtim” demiştir.²²⁴

Sıtkı Gülle gerek akademik hayatında ve gerekse meslek hayatında farklı bir kişiliğe sahip olmasına rağmen bu farklılığı aşırılık derecesinde olmamış, neye inanmışsa hiç çekinmeden bunu açık bir şekilde savunmuştur. Dışarıdan bakıldığında gururlu ve kibirli bir insan gibi gözükür. Fakat onu yakından tanıyanlar, onun bu duruşunun tıpkı hocası Abdurrahman Gürses’te olduğu gibi²²⁵ vakarından, onurlu ve şahsiyetli oluşundan kaynaklandığını, zannedilenin aksine hoş sohbetli ve pozitif bir insan olduğunu ifade ederler.²²⁶ Yakın dostları ve mesai arkadaşları ile muhabbet içerisinde olur, onlarla zaman zaman şakalaşır. Bazen yaptığı mizah ve latifeleri, anlamlı ve düşündürülen türden olup edep ve ilim sınırları içerisinde olmuştur. Onun bu

²²² Karataş, mülakat.

²²³ Lütfiye Gülle, mülakat

²²⁴ Karataş, mülakat.

²²⁵ Demirci Naci, *agt*, s. 29.

²²⁶ Arı, mülakat.

yönüne dair pek çok örnek olup ancak dikkat çeken örneklerden bir tanesini burada zikretmekle yetineceğiz. Bir gün Haseki Eğitim Merkezi'nde Mehmet SEVİNÇ ve Ramazan PAKDİL ile aralarında kolkola giderken, kısa boylu oluşundan ötürü kendisine takılan arkadaşlarına “ben sizin aranızda (لنا) lenâ'nın nun'u gibiyim” diyerek ilmi derinliği olan bir cevap vermiştir.²²⁷ Zira bir gün İmam-ı Azam'ın talebeleri olan İmam-ı Yusuf ile İmamı Muhammed, İmamı Azam'ı ortalarına alarak yolda yürüyorlarken, İmam-ı Yusuf, İmam-ı Azam'ın boyunun kısalığını kasederek şöyle demiş: امامنا بيننا كالنون لنا “hocamız, ikimizin arasında lenâ لنا kelimesindeki nûn ن gibi kısa kaldı.” İmam-ı Azam ise buna karşılık: إن لم يكن نون لنا يكون لا “eğer o nûn olmasaydı bir hiç (لا - لا) olurdu!” demiştir.²²⁸ Sıtkı Gülle'de İmam-ı Azam'ın bu cevabını kastederek arkadaşlarına veciz bir cevap vermiştir.

Sıtkı Gülle vazifelerine sadık şahsiyetine söz getirmeyecek bir şekilde görev yapmıştır. Derslerine mutlaka saatinde girer, önceden ders hazırlığını yapar ve dersin son anına kadar ciddiyet içerisinde dersini işlerdi. Derse geç girmek veya erken çıkmak gibi bir âdeti yoktu.²²⁹ Haseki Eğitim Merkezi'nde çalıştığı sürece ilmi çalışmalarını, Abdurrahman Gürses'e ait odayı kullanarak yürütmüş, uzun zaman geçirdiği bu odada kendisine ve misafirlerine çay gibi bir takım ikramlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda eğitim merkezinin imkânlarını kullanmaz tüpe varıncaya kadar ihtiyaçlarını kendisi karşılamıştır.²³⁰ Hatta altı ay kadar muvakkaten çalıştığı Nuruosmaniye Kur'an Kursu'nda öğrenciler için çıkan yemeği yememiş, evden eşi Lütfiye Hanımın hazırladığı aparatif yiyeceklerle idare etmiştir.²³¹ Neden yemediği kendisine sorulduğunda “talebeler için hazırlanan yemekten yemem doğru olmaz, zira onların iâşe ve ibadeleri için bu yardımlar yapılıyor. Bir kere yersem devamlı yemeğe alışırım” cevabını vermiştir. Burada zikretmediğimiz pek çok örnekle beraber bu misaller göstermektedir ki Sıtkı Gülle, kul ve kamu hakkına girmekten azami ölçüde kaçınmıştır. Bu davranışları da onun üstün bir ahlaka sahip olduğunu göstermek açısından son derece önemlidir.

²²⁷ Pasmaz, mülakat.

²²⁸ Mehmet Sevinç ile yapılan mülakat, Fatih/İST, 30.03.2019.

²²⁹ Pasmaz, mülakat.

²³⁰ Arı ve Pasmaz mülakat.

²³¹ Lütfiye Gülle, mülakat.

2.6. ESERLERİ

Birçok sahada eser vermiş olan Sıtkı Gülle'nin ailesi ve hocaları onun yetişmesinde büyük pay sahibi oldukları gibi onun kıraat ilmine olan meylinde de etkili olmuşlardır. Sıtkı Gülle sadece kıraat alanında değil, tefsir, hadis, dil ve edebiyat, tasavvuf gibi değişik alanlarda da kendini göstermiş ve eserler vermiştir. Bu kısma ait "Akademik Çalışmaları" başlığı altında başta kitapları, makaleleri ve tebliğleri olmak üzere eserlerini incelemeye başlayacağız.

2.6.1. Akademik Çalışmaları

2.6.1.1. Kitapları

2.6.1.1.1. Tecvid İlimine Dair Eserleri

a. Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlimi

Bu eser Sıtkı Gülle'nin Asım (ö. 127/744) kıraatı Hafs (ö. 180/796) rivayeti üzerine hazırladığı hacimli bir eserdir. Müellif eserin ön sözünde Kur'an ilimleri içerisinde en başta gelenler iki ilmin Kıraat ve Tecvid olduğunu belirtmiştir: "*Kıraat ilmi bütün kıraat imamlarının Kur'an'ı seslendirmedeki farklılıklarını öğretmeyi amaçlarken, tecvid ilmi ise bir kıraat imamının, râvilerinden birinin tespit edip aktardığı yaygın görüşleri çerçevesinde Kur'an metninin nasıl telaffuz edileceğini öğretmeyi amaçlamıştır.*" Bu açıklamasından sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çeşitli kademelerindeki görevli ve kursiyer arkadaşları ile bazı meslektaşlarının kendisinden tecvid ilmi ile ilgili bir eser yazmasını talep ettiklerini belirtmiştir. Bu sebeple gerek Haseki Eğitim Merkezi'nde gerekse de üniversiteye intisabından sonra kıraat ilmiyle meşgul olmuş; okumuş, okutmuş ve bu ilim üzerine yıllarca araştırmalar yapmış birinin elbetteki bir takım gözlem ve tespitleri olacağını²³² dolayısıyla bu görüşlerini açıklamak üzere de bu eseri kaleme aldığını beyan etmiştir. Üzerinde kalem oynatılan alanın Kur'an olması hasebiyle iliklerine kadar hissettiği büyük bir mesuliyet içinde, kendisini sığaya çeken bir Molla Kasım çıkabileceği ihtimali ile ahirette sorguya çekileceğini asla göz ardı etmeden bu eserin ortaya çıktığını ifade etmiştir.²³³ Bu kitabın yazılmasında

²³² Bu görüşlerini eser tanıtımında değil de, çalışmamızın için bölümünde açıklayacağız.

²³³ Gülle Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlimi*, Huzur Yayınları, İstanbul 2005, ss. 1-3.

Kur'an-ı Kerim okumayı bir şekilde öğrenmiş olanlar ile çeşitli kademelerdeki Kur'an-ı Kerim öğreticileri hedef kitle olarak seçilmiştir. Eseri incelediğimizde bibliyografyada yazılan Arapça, Osmanlıca ve Türkçe birçok kaynaktan istifade edildiğini görmekteyiz. Bunlar içerisinde İbnu'l-Cezeri'nin (ö. 833/1429) *et-Temhîd*'i ile *en-Neşr*'i, Fâyiz ed-Deryân'ın *et-Tebyîn*'i, Yusuf Efendizade'nin *Risâletü'l-Meddât*'ı, Mehmet Zihni Efendi'nin *el-Kavlü's-Sedîd*'i Ahmet Zıyâeddîn'in *Vesiletü'l-Ğufrân*'ı, İsmail Karaçam'ın *Kurân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri* ve Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân-ı Okuma Esasları* adlı çalışmalarına mukayeseli bir surette sürekli başvurulduğunu görmekteyiz.²³⁴ Esere tecvid ilminin önemi, tanımı, konusu ve amacı izah edilerek başlanılmıştır. Ardından kıraat imamları tanıtılmıştır.²³⁵ Eserin muhtevasında işlenen tecvid kaidelerinin söz konusu olduğu her harfle alakalı üçer örnek sunulmuştur.²³⁶ Bu örnekler ayetlerden seçilmiş olup, yerine göre metinde yerine göre dipnotta ayetin tamamı anlamıyla birlikte verilmiştir. Ayetteki bu kelimeler koyu harflerle gösterilmiştir. Diğer tecvid kitaplarının aksine konulardaki örneklerde ayetlerin tamamının yazılması eserin hacmini artırmıştır. Bu da eserin, Kur'an-ı Kerim'i düzgün okumak isteyenlerin hızlı bir şekilde tecvid kaidelerini öğrenebilecekleri bir eser olması vasfını azaltmaktadır. Müellifin örneklerde ilgili kısmı vermek yerine ayetin tamamını yazma isteğinin, bir seferde nazil olan ayetleri parçalamayıp ayetin tamamını yazma hassasiyetinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Fakat daha sonra yazmış olduğu tecvid eserlerinde, ayetlerin tamamının değil de ilgili kısmın zikredildiğini görmekteyiz.²³⁷ Harflerin mahreçlerinin nasıl ve nereden çıkarılması gerektiği anlatılırken Türkçe alfabe seslerinden ve Türkçe kelimelerden faydalanılmıştır.²³⁸ Bunun için müellif ayrı bir transkripsiyon alfabesi geliştirmiş, bunu da eserin baş kısmına eklemiştir. Harfler tanıtılırken Arap alfabesinin kaçınıcı harfi olduğu ve ebced hesabına göre karşılığı ayrıca belirtilmiştir.²³⁹ Harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları ile konumuna (kelime

²³⁴ Gülle Sıtkı, *age*, s. 94, 132, 295.

²³⁵ Gülle Sıtkı, *age*, ss. 5-17.

²³⁶ Gülle Sıtkı, *age*, s. 61.

²³⁷ Gülle Sıtkı, *Tecvid Dersleri*, Huzur Yayınları, İstanbul 2006, ss. 20-21.

²³⁸ Gülle Sıtkı, *age*, s. 42, 81, 87.

²³⁹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 42, 75, 81.

başlarında, ortalarında ve sonlarında harekeli, cezimli, şeddeli) göre örnekleri verilmiştir. Bu örnekler esnasında Kur'an-ı Kerim'de ğayın harfinin şeddeli bir örneğinin olmadığı tespit edilmiştir.²⁴⁰ İzhâr,²⁴¹ ihfa,²⁴² kalkale,²⁴³ izhâr-ı kameri²⁴⁴ ve idgâm-ı şemsi²⁴⁵ harflerinin unutulmaması ve ezberlenmesi amacıyla bazı tecvid kitaplarında²⁴⁶ mısralar oluşturulmuş, bu mısraları oluşturan kelimelerin ilk harfleri ilgili tecvid konusunu oluşturan harflerden meydana getirilmiştir. Bu mısraların manalarına da farklı kaynaklardan istifade ile yer verilmiştir. İdgâm-ı mütecâniseyn bahsinde bir uyarı başlığı açmış ve Mehmet Zihni Efendi'nin *el-Kavlû's-Sedîd*'inde konu taraması yaparken en-Nûr sûresi 12. ayetinde geçen **إِذْ سَمِعْتُمُوهُ** ile yine el-Ahzâb sûresi 10. ayette geçen **وَإِذْ زَاغَتْ** ile bir araya geldiğinde bu örnekleri idgâm ederek okunması gerektiğine dair bilginin Âsım kıraatının gerek aşere ve gerekse tâkrîb vucûhatı ile örtüşmediğini zikretmiştir.²⁴⁷ Sekte ve hâ-i kinâye (zahir) konuları işlenirken müellifin daha önce sadeleştirdiği Elmalılı Hamdi Yazır'a (1878-1942) ait *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserin ilgili ayetlerin manaya yönelik yorumlarına da dipnotlarda yer vermiştir.²⁴⁸ Son olarak müellifimiz yirmi yılı aşkın Haseki Eğitim Merkezi'nde öğrenciliğini ve yardımcılığını yapma bahtiyarlığına erdiği, kendi vadisinde Osmanlı mirasını Cumhuriyet nesillerine aktarma ve Kur'an-ı Kerim'in muhtevasının sigortası konumundaki lafzına hassasiyet göstermede olağanüstü titiz davranan nâdir şahsiyet Abdurrahman Gürses hoca efendiye eserini ithaf ettiğini belirtmiştir.

b. Tecvid Dersleri

Bu eser yukarıda *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî* başlığı altında incelediğimiz kitabın muhtasar halidir. Önsözüne baktığımızda bizim yukarıda

²⁴⁰ Gülle Sıtkı, *age*, s. 92.

²⁴¹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 295.

²⁴² Gülle Sıtkı, *age*, s. 305.

²⁴³ Gülle Sıtkı, *age*, s. 411.

²⁴⁴ Gülle Sıtkı, *age*, s. 362.

²⁴⁵ Gülle Sıtkı, *age*, s. 369.

²⁴⁶ M. Zihni Efendi, *el-Kavlû's-Sedîd fî İlmî't-Tecvîd*, Dâru'tTıbbâti'-Âmire İstanbul 1898, ss. 56-79; Abdüllatîf Fâyiz Deryan, *et-Tebyîn fî ahkâmi tilâveti'l-kitâbi'l-mübîn*, Beyrut 1999, s. 301; Gümüşhanevi Ahmed Ziyâeddin, *Vesiletü'l-Gufrân*, Kastamonu 1909, ss. 16-29.

²⁴⁷ Gülle Sıtkı, *age*, s. 354.

²⁴⁸ Gülle Sıtkı, *age*, ss. 418, 419, 427.

yönelttiğimiz eleştirinin farklı çevreler tarafından da müellifimize yöneltildiğini görmekteyiz. Bu eleştiriler sebebiyle Gülle eserden istifadeyi kolaylaştırmak için onu ihtisar etme ihtiyacı hissetmiş ve bu eser vücuda gelmiştir.²⁴⁹

Fakat Sıtkı Gülle *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi* adlı eserine yönelik eleştirilere şu satırlarla cevap vermiştir: “Burada hemen şunu belirtelim ki o eser, kendi alanında oldukça iddialıdır. Orada geleneksel çizginin yanlış yorumlanmasına karşı çıkmış, Tecvid ilminin mantığı ortaya konulmuş, gerekçeleri gösterilmiştir. Dolayısıyla ismi ve özelliği gereği akademik normlara uygun bir nitelik taşıması, sık sık dipnotlar çıkılması kaçınılmazdı. Dinin bu yönünü öğretmeyi de üstlenmiş bulunan Kuran Kursu öğrencileri ile imam, müezzin, İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenleri ile İmam Hatip Liseleri meslek dersleri öğretmenleri ve fakültelerdeki öğretim elemanlarının bu bilim dalının ayrıntılarından haberdar edilmeleri bir zorunluluktur.”

Eserin içeriğine baktığımızda *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi* kitabındaki konu sıralaması aynen takip edilmiş, diğer kitaba nazaran daha kısa bilgilerle yetinilmiştir.²⁵⁰ Söz gelimi ilk eserde fer’i harflerin tamamı yazılmışken burada sadece Asım kıraati rivayeti Hafs’ın yaptığı teshil ve imâle uygulaması verilmiştir.²⁵¹ İlk eserinde gereğine binaen konu ile ilgili yazdığı vasl ve katı’ hemzesi ile başlayan sûreleri, bu eserine almamıştır. Ayrıca harflerin sıfatları bahsini bu tecvid kitabına almamasının eserde bir eksik meydana getirdiğini düşünüyoruz. Revm ve işmâm bahislerini ilk kitapta Medd-i Arız bahsinde anlatmışken bu eserde medler başlığı altında genel bilgiler verirken anlatması, Medd-i Arız bahsinde kavram eksikliğine sebebiyet vermiştir.²⁵² Bu eserde kaynaklar dipnotlarda verilmemiş, sadece ayet numaraları ile bazı açıklamalara yer verilmiştir. Diğer eserde bazı konularda kıraat ihtilaflarına yer

²⁴⁹ Gülle Sıtkı, *Tecvid Dersleri*, s. 13.

²⁵⁰ Örneğin Tecvid ilmi hakkında genel bilgiler kısmında ilk eserde sekiz sayfa yer ayırmışken bu eserde üç sayfa bilgi ile yetinilmiş ve bu durum bütün başlıklarda bu şekilde devam ettirilmiştir.

²⁵¹ Gülle Sıtkı, *Tecvid Dersleri*, ss. 28-29.

²⁵² Gülle Sıtkı, *age*, s. 50.

verilirken bu eserde değinilmemiştir.²⁵³ Yine idğâmın çeşitleri konusu ele alınırken diğer esere istinaden bu eserde idğâmın sebepleri ve hükmü zikredilmemiştir.²⁵⁴ Ayrıca idğâm-ı şemsî konusunda ilk kitapta olmayan “الذی ve التی kelimelerindeki idğâmların türü” başlığı bu iki kelime hakkındaki durumu netleştirmesi açısından önem arz etmektedir.²⁵⁵

c. Tecvid İlmi ve Dersleri

Bu eser daha önce baskıları yapılan *Açıklamalı Örnekleri ile Tecvid İlmi ve Tecvid Dersleri* adlı iki eser esas alınarak, İlahiyat Lisans Tamamlama (İlitam) programında verilen Kur'an-ı Kerim ve Tecvid dersleri için hazırlanan ders notlarından müteşekkildir. Gülle bu çalışmasında diğerlerinden farklı olarak bazı yeni konulara yer vermiş, önemine binaen bazı konuları eserin ilk kısımlarına almıştır.²⁵⁶ Çalışma Orta öğretim ve İlahiyat Fakültelerindeki son müfredat düzenlemeleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu eserde Gülle'nin diğer çalışmalarından farklı olarak örnek verilen ayet metinleri ve mealleri zikredilmemiş, sadece örnek kelimeler ve bu örneklerin geçtiği sûre ve ayetler gösterilmiştir. Müellifimiz diğer tecvid çalışmalarında olduğu gibi bu ilme dair farklı görüşlerini yerine göre okuma parçaları başlığı altında, yerine göre de dipnotlarda analizler yaparak ifade etmiştir. Bu görüşlerini çalışmamızın son kısmında ele alacağımız için burada zikretmedik. Bu çalışmanın ilmi ve teknik tashihlerini Kerim Buladı, Enes Saka, Ahmet Gökdemir ve Hidayet Ayan yapmıştır.²⁵⁷ Müellifimiz diğer tecvid çalışmalarında olduğu gibi bu eserini üzerinde büyük emeği bulunan kıraat üstadı merhum Abdurrahman Gürses'e ithaf etmiştir.²⁵⁸

2.6.1.1.2. Tefsir İlmine Dair Eserleri

a. Kelime Anlamlı Kur'an-ı Kerim Meâli

²⁵³ Örneğin İdğâm Meâl Ğunne bahsi bk: Gülle Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, s. 337; Gülle Sıtkı, *Tecvid Dersleri*, s. 81.

²⁵⁴ Gülle Sıtkı, *age*, ss. 81-86.

²⁵⁵ Gülle Sıtkı, *age*, s. 100.

²⁵⁶ Gülle Sıtkı, *Tecvid İlmi ve Dersleri*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 9-29.

²⁵⁷ Gülle Sıtkı, *Tecvid İlmi ve Dersleri*, s. 8.

²⁵⁸ Gülle Sıtkı, *age*, s. 4.

Sıtkı Gülle ilim hayatına adım attığı ilk yıllardan itibaren büyük bir hissiyat içerisinde yapmış olduğu ve vird-i zebân'ım dediği duasının²⁵⁹ kabulüne bu eserini şahit tutmuştur. Gerek Haseki Eğitim Merkezi'nde ve gerekse de benzer hizmeti sürdürdüğü fakülte yıllarında fıkıh, hadis ve tasavvuf dallarında birçok tercüme ve telife sahip olduğunu, ancak doğrudan Kur'an-ı Kerim üzerinde bir eserinin olmadığını ifade etmiştir. Kendisine böyle bir teklif gelince diğer tekliflerde gösterdiği tereddüdü hiç göstermeden kabul etmiştir. Kendi ifadesiyle “*Kırk yıldan beri metnini bir gün olsun dilimden düşürmediğim, kimi ramazan aylarında mihraplarda ezberimden cüz olarak okuduğum, kıraat kürsüsünde kıraat farklılıklarındaki ince örgülerin ilmiklerini tek tek elden geçirdiğim İlahi Kelâmı; şimdi kelime kelime irdeleyecek, üzerinde tahkik ve tetkikler yapacak, insanımıza Rabbimin tebliğlerini kendi üslubumla iletecektim. İlimle uğraşanların yüzde kaçına bu nitelikte bir çalışma nasip olur? Bu bakımdan zikir halkalarında bir anlık tasavvufi neşve ile cezbe kapılıp deverân ederek secdelere kapanan hak âşıkları gibi secdeye vardım ve: ‘İlahi! Bu lütfu bahşeden Sensin, gönlümü ağdırma, ayağımı kaydırma!’ diye yakardım.*” cümleleriyle sorumluluğunun ne kadar ağır olduğunun bilincinde olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁰ Bu çalışmanın hedef kitlesini, öncelikle İlahiyat fakülteleriyle İmam Hatiplerde okuyan öğrenciler, daha sonra özel şekilde Arapçayla ilgilenen kimseler ile Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları ve meal sevdalısı olan vatandaşlarımız olarak belirlemiştir. Eserinde Arapça kaynak olarak en çok Kurtubî (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an* eseri ile Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. asır)'nin *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an* adlı eserine atıfta bulunmuştur. Türkçe kaynaklardan ise Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili* tefsiri ile Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* adlı eserinden, meâl olarak ta Hasan Basri Çantay'ın *Meâl-i Hakim*'inden daha çok yararlandığını görüyoruz.²⁶¹ Kanaatimize göre Türkçe olarak Elmalılı'nın tefsirini tercih etmesinde daha önce bu eser üzerinde sadeleştirme çalışması yapması etkili olmuştur. Meâl olarak Hasan Basri Çantay'ın meâlini tercihinde

²⁵⁹ “Allah'ım! Bana, Senin dinine İlm-i Kur'an, İlm-i Hadis ve İlm-i Fıkıhla hizmet etmeyi nasip eyle”, Gülle Sıtkı, *Kelime Anlamlı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Huzur Yayınevi, İstanbul 1999, s. 6.

²⁶⁰ Gülle Sıtkı, *age*, s. 7.

²⁶¹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 11.

ise Çantay’ın alternatif anlamları ve bazı açıklamaları dipnotta göstermesi, ayrıca verdiği meali notlandırarak anlam kaybını en aza indirmesi usûlünü²⁶² benimsemesinin rol oynadığı kanaatini taşımaktayız.

Bu çalışmasını kaleme alırken uyguladığı metoda baktığımızda özetle:

Kelimelerin anlamları verilirken kaynak olarak kullanılan tefsirlerde ağırlıklı olarak vurgulanan anlamlar yazılmıştır. Ayrıca her ayetin topluca meali sayfanın alt kısmında verilmiştir. Bir kelimenin anlamında tali derecede bir mana tespit edilmişse bunu dipnotta kaynağı ile beraber göstermiştir.²⁶³ Bir kelimenin dilimizde kulağa hoş gelen ve başka meallerde de kullanılan öteki karşılıklarına dipnotlarda yer verilmiştir.²⁶⁴

Başka yerlerde Türkçe karşılığı görülmeyen, ama ayet için uygun düştüğü tespit edilen bize özgü bir karşılık yine dipnotta vurgulanmıştır.²⁶⁵ Birden fazla anlama gelen ve tercihte zorlanılan kelimelerin karşılıkları (/) işaretiyle bölünüp ayrı ayrı verilmiştir.²⁶⁶

İzâfetler ayrılmış, muzâf ve muzâfun-ileyhlerin karşılıklarında genellikle Türkçe ekler alınmıştır. Örneğin “Rabbi’l-âlemin” terkinde Rab kelimesinin altına sadece Rab değil, ‘Rabbi’ yazıldığı gibi; el-âlemin lafzının altına da âlemler değil, ‘âlemlerin’ yazılmıştır.²⁶⁷ Edatlar yerine göre bağımsız yerine göre de kendinden önceki veya sonraki kelimelerle değerlendirilmiştir.²⁶⁸

Allah’ın sıfatları genel olarak aynen alınmıştır. Yer yer sıfatın ilk geçtiği yerdeki dipnota göndermeler yapılmıştır.²⁶⁹ Ayrıca Esmâ-i Hüsnâ (Allah’ın isim-sıfatları), gibi tek kelimeyle verilmesi çok zor veya imkânsız olan bu Kur’an’i kavramlar okuyucuya kolaylık olması düşüncesi ile toplu halde eserin başında verilmiştir.

Eser günümüz Türkçesi ile kaleme alınmış olup halife, teşbih, müteşâbih, muhkem, kısas gibi terim nitelikli kavramlar muhafaza edilmiş ve ilk geçtikleri yerde

²⁶² Koçyiğit Hikmet, “Günümüz Türkçe Kur’an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi,” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37, (Aralık 2017), s. 100.

²⁶³ Gülle Sıtkı, *age*, s. 70, 191, 200.

²⁶⁴ Gülle Sıtkı, *age*, s. 198, 199, 391, 414.

²⁶⁵ Gülle Sıtkı, *age*, s. 76, 84, 457.

²⁶⁶ Gülle Sıtkı, *age*, s. 55, 79, 91.

²⁶⁷ Gülle Sıtkı, *age*, s. 1, 21.

²⁶⁸ Gülle Sıtkı, *age*, s. 109.

²⁶⁹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 147, 312, 339, 371.

verilen bilgilere atıfta bulunulmuştur.²⁷⁰ Dilimizde tek veya iki üç kelime ile karşılanma imkânı bulunamayan muhtevalı sözcükler için ilk geçtiği yerde dipnotlar düşülmüştür.²⁷¹ Müellif tasavvufçuların kelime ve terkiplere yükledikleri manalardan hareketle bu gibi lafızların vurguladıkları anlamlar dipnotlarda gösterilmiştir.²⁷²

Bazı sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalar olduğu gibi bırakılmış, bu harfler hakkında Bakara sûresinin başında gerekli bilgiler verilmiştir.²⁷³ Ülkemizdeki yaygın okuyuş Âsım kıraatı Hafs rivayeti olması hasebiyle müellif meâl verirken bu kıraatı baz almıştır.²⁷⁴

Sıtkı Gülle üç cilt olarak hazırladığı bu eserini, ilmî faaliyetlerinde kendisine destek olan aynı medresede okumuş ve Rize’de beraber hocalık yaptığı arkadaşı Nuri Okumuş’a²⁷⁵ ithaf etmiştir.²⁷⁶

b. Konularına Göre Kur’an-ı Kerim Ayetleri

Konularına göre Kur’an ayetleri başlığı altında hazırlanan altı ciltlik bu eser kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Bu çalışmanın üç temel konu etrafında şekillendiğini görmekteyiz. Kitabın önsözünde bu konuların Allah, Kâinat ve İnsan olduğu belirtilmiştir.²⁷⁷ Bu temel konuların yer aldığı ayetler değişik başlıklar halinde verilmiş ayrıca ayetler metinleri ile aktarılırken içeriklerine spot başlıklarla vurgu yapılmıştır.²⁷⁸ Konu kapsamına giren ayetlerden çıkan sonuçların özetlendiği önbilgiler konu başlıklarında verilmiştir.²⁷⁹ Konu ile ilgili ayetlerin tertibi Kur’an’daki sûre sıralarına riayet edilerek yapılmıştır.²⁸⁰ Konu ile ilgili dipnotlarda yanlış telakki ve değerlendirmelere işaret edilmiş, ayetler ışığında bu yanlışlıklar belirtilmiştir.²⁸¹ Müellif

²⁷⁰ Gülle Sıtkı, *age*, s. 223, 312, 413.

²⁷¹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 78.

²⁷² Gülle Sıtkı, *age*, s. 59, 408, 521.

²⁷³ Gülle Sıtkı, *age*, s. 147, 450.

²⁷⁴ Gülle Sıtkı, *age*, s. 1.

²⁷⁵ Nuri Okumuş ile mülakat, Üsküdar-İstanbul, 23.07.2018.

²⁷⁶ Gülle Sıtkı, *age*, s. 4.

²⁷⁷ Gülle Sıtkı, *Konularına Göre Kur’ân-ı Kerim Ayetleri*, Huzur Yayınları, İstanbul 2010, s. 6.

²⁷⁸ Gülle Sıtkı, *age*, s. 25, 439.

²⁷⁹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 11, 276.

²⁸⁰ Gülle Sıtkı, *age*, s. 25, 439.

²⁸¹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 59, 285, 360, 487.

lüzum gördüğünde bazı ayetlere dipnot vererek, birtakım tefsirlerden alıntılarla açıklamalar yapmıştır.²⁸²

Sıtkı Gülle'nin ilim hayatı boyunca Kur'an lafızlarındaki kıraat farklılıklarını kelime kelime irdeleyerek tahkik ve tedkîkler yaparak elde ettiklerinin ve daha önceden hazırlamış olduğu meâlindeki birikimini yoğun bir şekilde bu esere yansıttığını görmekteyiz.

c. Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli

Bu çalışma Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli* adlı Kur'an meâlinin sadeleştirilmesidir. Eser Prof. Dr. Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık ile birlikte hazırlanmıştır. Gülle gözden geçirmek ve takdim yazısını yazmak suretiyle eserin neşrine katkı sağlamıştır.²⁸³

2.6.1.1.3. Fıkha Dair Eseri

Ehli Sünnet ve'l-Cemâate Göre İslam Akaidi ve Hanefî Fıkhnına Göre İslâm İlmihâli

Sıtkı Gülle'nin bu eseri kaleme alışı eserin neşredildiği Sağlam Yayınevi sahibinin talebi ile olmuştur. Aslında konuya yabancı olmadığını daha önce İlmihal hazırlatmak üzere olan bir heyete Arapça ve Türkçe yayınlanmış eserlerde işlenmiş konuların mukayeseli şekildeki fihristini iki ay gibi bir sürede hazırladığını ifade etmiştir. Yetmişli yıllarda yapmış olduğu bu çalışma ile zihninde bir ilmihal tarifi oluştuğunu ve eseri de bu tarif üzere yazdığını belirtmiştir. Gülle eseri iki bölüme ayırmıştır. Birinci bölümü ehl-i sünnet ve'l-cemaat büyüklerinin öngördüğü esaslar çerçevesinde yazmış, bu kısmı yazarken delillerin münakaşasından kaçınarak kelimcilerin ileri sürdüğü delillere yer vermemiştir. Söz konusu bölümde ispat edilmiş naslarla beraber büyüklerin feyizli yorumları ile aydınlanmış, fitratla uyum sağlayan

²⁸² Gülle Sıtkı, *age*, s. 124, 322, 423, 435, 454.

²⁸³ Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 31.

meseleleri aktardığını ifade etmiştir.²⁸⁴ Ayrıca istifade ettiği kaynakları da zikretmiştir.²⁸⁵

İkinci kısımda ise birkaç mesele dışında diğer mezheplere yer vermemiştir. Konuları açıklarken Hanefi fıkının en muteber kaynaklarına atıfta bulunmuştur. Mezhep disiplinine bağlı kalıp sahih fetvalara yer vermiştir.²⁸⁶ Diğer mezheplerin kanaatini beğenip tercih ettiğinde ise bunu dipnotlarda gerekçeleri ile birlikte açıklamıştır.²⁸⁷ Mevcut şartlar çerçevesinde bir ilmihalde olması gereken meseleleri ele aldığını, bunu yaparken de bir gün hesaba çekileceği bilinciyle hareket ettiğini ifade etmiştir. Bu kısmı yazarken istifade ettiği eserleri de zikretmiştir.²⁸⁸

Müellif eserini özellikle selam bahsiyle bitirmiştir. Bunun gerekçesini de şöyle izah eder: “Allah’a iman etmenin esaslarını belirleyen ölçülerle başladığımız ve bu inanç çerçevesinde kalem oynattığımız, hakikatleri aktarmaya çalıştığımız eserimizi selâmete ermemize vesile olur his ve ümidiyle ‘Selam’ bahsiyle noktalıyorum.” Eserin 1 Temmuz 1983 tarihinde ikmal edildiği bilinmektedir.²⁸⁹

2.6.1.1.4. Tasavvufa Dair Eseri

Kerametleriyle Gönül Sultanları ve Silsile-i Aliye

Bu çalışma iki eserden oluşmuş yekvücut bir kitaptır. Birinci kısımda Haseki Eğitim Merkezi yıllarında kaleme aldığı *Kerâmetleriyle Gönül Sultanları*,²⁹⁰ ikinci kısımda ise fakülte yıllarında bu esere ilave ettiği *Silsile-i Aliye* kısmı vardır. Müellifimiz eserin planını çizerken en büyük güçlüğü isimlerin tespitinde çektiğini ifade etmiştir. Sahabiler mevzu dışında olmakla beraber tâbiûn ile bunların ardından gelen

²⁸⁴ Gülle Sıtkı, Ehli Sünnet ve'l-Cemâate Göre İslam Akaidi ve Hanefî Fıkına Göre İslâm İlmihâli, Sağlam Yayınevi, İstanbul 1983, ss. 3-4.

²⁸⁵ Bu eserler: Kitâbü Ahkâmi'l-Kur'an, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an, Edvâu'l-Beyân fi izâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an, İrşâdü'l-Aksi-s-Selim ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerim, Umdetü'l-Kâri, Âkâmü'l Lü'lüü ve'l-Mercan, fi Ahbâri'l-Cânn, Şerh-i Akaid, Kasîde-i Nûniyye ve şerhleri, Mektûbât-i İmâm-ı Rabbânî, Emâli ve şerhleri, Akidetü'l-Mü'min, Bk. Gülle Sıtkı, *age*, s. 4.

²⁸⁶ Gülle Sıtkı, *age*, s. 5.

²⁸⁷ Gülle Sıtkı, *age*, s. 259, 301, 493; ayrıca fikhî meselelerdeki farklı görüşlerini bir sonraki bölümde diğer ilim dalları hakkındaki görüşleri kısmında izaha çalışacağız.

²⁸⁸ Bu eserler: Bedâiu's-Sanai, el-Fetava el-Hindiyye, İbn Âbidin, Nûru'l-Îzah, el-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbâa, el-Hidâye, Mabsût-li Serahsi, Bidâyetü'l-Müctehid.

²⁸⁹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 664.

²⁹⁰ Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 28.

tebe-i tâbiîn neslinden yedi iklime hükmeden gönül sultanlarının hayat hikâyeleri ile bazı öğüt ve görüşlerini yazacağını fakat bunların sayılarının bir hayli olmasının çalışmanın muhtevasını genişleteceğini söylemiştir. Uzun bir tespit sürecinden sonra bu konuda alanın en salahiyyetlilerinden olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö.412/1021)'nin *Tabâkâtu's-Sûfiyye*'sindeki sıralamayı baz aldığını ifade etmiştir. Bununla beraber milletimizin yakinen tanıdığı Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Veysel Karânî gibi şahsiyetler ile Anadolu'dan çıkan Hacı Bayrâm Velî, Akşemseddîn ve Yahya Efendi gibi Türk Tasavvuf büyüklerini de farklı bir üslup ile eserine ilave etmiştir. Sıtkı Gülle'nin tasavvuf alanı ile ilgili yazmış olduğu eser ve tercümelerini incelediğimizde görüyoruz ki bu çalışmasında olduğu gibi eserlerine velî ve keramet kavramlarını açıklayıp başlamıştır. Buradan bu kavramların iyi anlaşılması üzerinde durduğunu anlıyoruz.²⁹¹

2.6.1.2. Tezleri

a. Yüksek Lisans Tezi

Osmanlı Devleti'nin ilk Şeyhülislâmı meşhur âlim, fakîh ve filolog “Şemseddin Fenârî (751/1350)'nin Hayatı ve Eserlerini” müellifimiz yüksek lisans tez konusu olarak incelemiştir. Tez danışmanı Ahmet Subhi Furat'tır. Bu konuyu tez konusu olarak seçmesinde danışman hocasının telkin ve tavsiyelerinin mühim bir yeri vardır. Şemseddin Fenârî (751/1350)'yi bütün yönleriyle ele alan bir eserin olmayışının, bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığının yayınladığı İslam Ansiklopedisi gibi dönemin bazı kaynak eserlerinde ismine yer verilmeyişinin konunun seçiminde büyük rolünün bulunduğunu bizzat kendisi ifade etmektedir.²⁹² Bibliyografyada adı geçen eserlere²⁹³ Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere İstanbul'daki mevcut kütüphaneleri tarayarak ulaştığını tezin ilk kısmında ifade etmektedir.²⁹⁴ Bu genel araştırmanın neticesinde bu çalışmayı üç ana gruba ayırmıştır. Birinci kısımda Fenârî'nin ailesi ve

²⁹¹ Gülle Sıtkı, *Kerametleriyle Gönül Sultanları ve Silsile-i Aliye*, Yasin Yayınevi İstanbul 1999, s. 6.

²⁹² Gülle Sıtkı, *Şemseddîn Muhammed B. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s. 4.

²⁹³ Eserler için bk, *agt*, s. 5-8.

²⁹⁴ Gülle Sıtkı, *agt*, s. 4.

hayatı, ikinci kısımda onun Arap Dili ve Edebiyatı alanındaki çalışmaları, üçüncü kısımda ise eserlerini işlemiştir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasının devam ettiği yıllarda yaşamış olan Şemseddin Fenârî (751/1350)'nin hayatı bu karmaşık döneme rast gelir. Bu yıllar Osmanlı Devleti ve milletini derinden etkileyen büyük çapta hadiselerin birbirini takip ettiği yıllardır. Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devletinin gelişip büyümesi ve genişlemesinde Şemseddin Fenârî (751/1350)'nin büyük hizmetleri olmuştur. Müellif Sıtkı Gülle tezinde bu âlimi çeşitli yönleriyle ele alarak ilim camiasına tanıtmıştır.

b. Doktora Tezi

Yüksek lisans tezinde olduğu gibi doktora tezini de İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda ve yine yüksek lisans danışmanının rehberliğinde tamamlamıştır. Tez konusu ise “el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmalarıdır.” Bu çalışmaya konu olan Ebu Muhammed el-Kâsım el-Harîrî H. IV. yüzyılda yaşamış edebiyat nahiv ve tarih alanlarında eserler vermiş Basralı²⁹⁵ bir müelliftir.²⁹⁶ Ailesinin ve muvakkaten kendisinin ipek işiyle meşgul olmasından ötürü el-Harîrî nisbesini almıştır.²⁹⁷

Arap ve İslam kültüründe H. IV. asırda seçkin çevrelerde ilimden edebiyata, siyasetten kültüre kadar gelişmiş bir medeniyetin bilgi birikiminin sonucunda makâme denilen bir edebiyat türü oluşmuş ve el-Harîrî'de bu türün öncüleri arasına girmiştir.²⁹⁸ Makâme'yi kısaca tanımlayacak olursak: “Yetkili şahıslar huzurunda tenkit içerikli öğütlerde bulunmak” anlamında kullanılmıştır.²⁹⁹ Sıtkı Gülle Harîrî'nin *el-Makâmât* adlı eseri özelinde çalışmasını yapmıştır. Bu konuyu seçme nedeni olarak İslam dünyası ve batıda yakın tarihlere kadar eserin metin neşrinin yapıldığı fakat muhtevası üzerine bir

²⁹⁵ Gülle Sıtkı, *el-Harîrî Hayatı Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995, s. 22.

²⁹⁶ Gülle Sıtkı, *agt*, s. 29.

²⁹⁷ Gülle Sıtkı, *agt*, s. 21.

²⁹⁸ Makâme'nin ortaya çıkışı için bk, *agt*, ss. 5-10.

²⁹⁹ Makâme'nin tanımı geniş bilgi için bk, *agt*, ss. 1-5.

çalışmanın yapılmamasıdır. Bu noktadan hareketle söz konusu eksikliğin giderilmesi yönünde gayret gösterilmiştir. Bu eser XVII. asırdan itibaren dilimize çevrilmiş, yüksek Arapça öğrenimi çerçevesinde okutulmuş ve Osmanlı medreselerinde resmi ders müfredatında yer almıştır.³⁰⁰ Çalışmanın birinci bölümü el-Harîrî'nin hayatına tahsis edilmiş olup; ikinci bölümde el-Harîrî tarafından kaleme alınan *el-Makâmât* adlı eserindeki makâmelerle muhteva, üslup, konu, mesaj, râvi gibi muhtelif yönlerden incelenmiş, bunların muhtevassından hareketle dönemin sosyal ve kültürel yapısı tanıtmaya çalışılmış ayrıca tüm makâmelerin özetleri çıkarılıp sunulmuştur.

2.6.1.3. Makaleleri ve Diğer Çalışmaları

a. Erken Dönem Tefsirlerinde Meşîet ve İrâde Kavramları

Müellifimizin Araşan üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü³⁰¹ ilmi dergisinde yayınlanmış bir makalesidir. Makale hicrî birinci asırla altıncı asır arasında yazılmış yirmi tefsir özelinde Kur'an-ı Kerim'de geçen شَاءَ lafzı ve bu kelimeye esas teşkil eden شاءَ - يَشَاءُ fiillerinin nasıl değerlendirildiklerini ortaya koymak amacıyla konu ile bağlantılı yirminin üzerinde ayet seçilerek irdelenmiştir.³⁰² Müellifimiz bu makaledeki görüşlerini 29 Şubat-1 Mart 2008 tarihleri arasında, Süleymaniye Vakfı tarafından düzenlenen “Meşîet ve İrâde Sempozyumu”nda Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır'ın: “Kur'an'daki (مَنْ يَشَاءُ) İfadesi Bağlamında Meşîet ve İrâde Kavramları” başlığıyla sunduğu tebliğin etrafında şekillendiğini ifade etmiştir.³⁰³ Meşîet ve irâde kavramları çevresindeki tartışmaların sahabe döneminde başladığına dikkat çekilen makalede, ilgili tefsirler hadisler ve edebi eserlerdeki meşîet kavramları incelenmiş, bunun neticesinde meşîetin halk arasında bilinen manasının doğru olduğuna ulaşılmıştır. Bu mana meşîetin irâde, iradenin de meşîet yerine kullanılabildiğidir. Son olarak Cezâîrî'nin “Allah'ın meşîeti (irâde)'si her meşîet (irâde)'in üstündedir” sözüyle makalesini tamamlamıştır.³⁰⁴

³⁰⁰ Gülle Sıtkı, *agt*, s. 8.

³⁰¹ Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bulunan üniversitedir.

³⁰² Gülle Sıtkı, “Erken Dönem Tefsirlerinde Meşîet ve İrâde Kavramları”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sy. 7-8, Bişkek 2009, s. 43.

³⁰³ Gülle Sıtkı, “Erken Dönem Tefsirlerinde Meşîet ve İrâde Kavramları”, s. 45.

³⁰⁴ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 51.

b. Suggestions on Improving Education and Training of the Holy Quran in the Faculties of Theology

Makalede sürekli değişen ve gelişen dünya toplumlarında eğitim seviyelerinin yükseldiğinden hareketle İlahiyat Fakültelerinde Kur'an-ı Kerim eğitiminin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Kur'an eğitim ve öğretimi hakkında birtakım problemler zikredilip³⁰⁵ bununla alakalı bazı tecvid kurallarına dikkat çekilmiştir. Bu sorunlara yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur.³⁰⁶

c. İlk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî ve O'nun Aynü'l-A'yan Tefsiri

Esasen müellifimiz Osmanlı Devletinin ilk Şeyhülislam'ı olan Şemseddin Fenârî (751/1350)'nin hayatı, eserleri, Arap dili ve edebiyatına katkılarını yüksek lisans tezinde çalışmıştı. Fakat bu makalesinde daha spesifik olarak *Aynü'l-A'yan* tefsiri tanıtılmaktadır. Makalede Molla Fenârî'nin hayatının, tefsirine nazaran oldukça geniş kabul edilecek bir tarzda incelendiği görülmektedir.³⁰⁷ Daha sonra Fenârî'nin altmış yaşından sonra kaleme aldığı ve geniş bir mukaddimeye sahip tefsirine geçilmiş, bâbları ve muhtevaları başlıklar halinde kısaca tanıtılmıştır.³⁰⁸ Makalenin dikkat çekici noktası ise Fenârî'ye isnât edilen '*intihalci*' suçlamasının yersiz olduğunun müellif hattı nüshadan hareketle çürütülmeye çalışılmasıdır.

d. Arap Edebiyatında Makâme ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el-Makâmat'ı

Bu makale, Sıtkı Gülle'nin doktora tezine dayalı farklı bir çalışmasıdır. Makalede önce makâme edebiyatının lugavî ve ıstılâhî manalarıyla ortaya çıkışı üzerinde durulmuş, kısaca tarihi açıdan makâme değerlendirilmiştir. Bu türden eser verenler hatırlatılmış, bilinen anlamıyla makâmenin mucidinin ve Arap edebiyatına

³⁰⁵ Gülle Sıtkı, "Suggestions on Improving Education and Training of the Holy Quran in the Faculties of Theology", *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sy. 5-6, Bışkek 2008, s. 233.

³⁰⁶ Gülle Sıtkı, *agt*, ss. 234-235.

³⁰⁷ Gülle Sıtkı, İlk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî ve O'nun Aynü'l-A'yan Tefsiri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 İstanbul 1999, ss. 237-245.

³⁰⁸ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 246.

kazandıranın Ebu'l-Fazl el-Hemezânî (358/968) olduğu, fakat onu geliştirip taçlandıranın el-Harîrî olduğu vurgulanmıştır.³⁰⁹ Makâme'nin tanımı ve çeşitleri konusundaki farklı görüşler değerlendirilerek bir sonuca varmak hedeflenmiştir.

e. Kur'ân-ı Kerim'deki Esmâ-i Hüsnâ ve Grupları

Allahü Teâlâ'nın zâtı, akıl ve idrâk sınırlarının ötesindedir. Varlığının nitelikleri ile tanıtılıp zihinlere yerleştirilmesi için Kur'an-ı Kerim'de farklı üslup ve kalıplarda değişik isim-sıfatlar kullanılmıştır. Hz. Peygamberin hadislerinden hareketle de erken dönemlerden itibaren *el-Esmâü'l-Hüsnâ* çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Sıtkı Gülle makalesini bu çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla ele aldığını zikretmiştir.³¹⁰ Çalışmasında Kur'an-ı Kerim'de değişik kalıplarda yalın veya tamlama konumunda yer aldığı halde mevcut *Esmâ-i Hüsnâ* listelerinde görülemeyen bazı isim-sıfatlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonunda Allah lafzıyla bağlantılı sıfat konumunda farklı kalıplarda kullanılmış toplam yüz kırk lafız tespit edilmiş,³¹¹ oluşan yeni listelerdeki isim ve isim-sıfatlar, muhtevaları bağlamında gruplandırılmış, sûre ve ayet tertibi gözetilerek yerleri gösterilmiştir.³¹² Filolojik yapılarına göre gruplandırılırken Allah lafzı ve bu lafzı tekil olarak niteleyen sıfatlar temel alınmış, Allah ile irtibatlı çoğul zamirlerini niteleyen sıfatlar kapsam dışı tutulmuştur.³¹³ Makalenin üçüncü başlığında ise Kur'an'da geçen Allah'a ait isim ve sıfatlar manalarına göre on beş grupta işlenmiştir.³¹⁴ Ayrıca makalede *Esmâ-i Hüsnâ*'nın tevkifi olup olmadığı konusu da ayrıntılı olarak irdelenmiş, bu bağlamda Kur'an ve hadislerde Allah'a nispet edilen fiil ve mastarlardan isim türetilip türetilmeyeceği üzerinde durulmuş, الإسم الأحسن el-ismü'l-ahsen'i, "en güzel ismi" bulabilme ilkesi çerçevesinde tercihler yapılmıştır.

³⁰⁹ Gülle Sıtkı, Arap Edebiyatında Makâme ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el-Makâmat'ı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2000, s. 188.

³¹⁰ Gülle Sıtkı, "Kur'ân-ı Kerim'deki Esmâ-i Hüsnâ ve Grupları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, İstanbul 2007, s. 123.

³¹¹ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 148.

³¹² Gülle Sıtkı, *agm*, s. 124.

³¹³ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 134.

³¹⁴ Gülle Sıtkı, *agm*, ss. 121-148.

f. Kur'ân-ı Kerim'de Dua Kavramı

Bu çalışmada Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan 'dua' ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de dua ile ilgili kelimelerin geçtiği ayet sayısı iki yüzü bulmaktadır.³¹⁵ Bu da bu kavramın Kur'an-ı Kerim'de sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır. Bu çalışmada duanın lügavi ve ıstılahi manaları verildikten sonra³¹⁶ Kur'an'da duanın sunulmasının yanı sıra peygamberlerin, meleklerin, şeytanın, mü'minlerin, kâfirlerin ve çeşitli grupların dualarına yer verilmiştir.³¹⁷ Sonuçta doğrudan dua emrini içeren veya yapılmış duaları haber veren ayetlerden duanın ilahi bir emir olduğu, insanın fitratından kaynaklanan bir ihtiyaç olduğu tespiti yapılmış, duanın şartları ve usulüne dair bilgiler verilmiştir.³¹⁸

g. Velilik ve Kerâmet

Müellifimizin *el-Fethu'r-Rabbânî* (Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'den Huzur Sohbetleri) ile *Tenbihü'l-Muğterrîn* (Kur'an, Sünnet ve Tasavvuf Işığında Gerçek Şeyhler ve Sahteleri) isimli tercümelerine ilave ettiği bir makalesidir. Bu çalışma *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar* dergisinde ayrıca yayınlanmıştır. Makalede veliliğin hak, kerametın mümkün olduğuna inanmanın "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" dairesine girebilmenin bir şartı olduğu sayılmıştır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e göre velilik ve veli kavramları üzerinde durulmuş, "veliler günah işler mi?", "velilik çalışarak elde edilen bir paye midir?", "veli, veli olduğunu bilir mi?", "keramet var mıdır ve keramet nedir?" gibi sorulara cevaplar aranmıştır.³¹⁹ Sonuç olarak asıl ve en büyük kerametın dinin öngördüğü edepi uygulamak, güzel huy ve ahlak sahibi olmak, bütün farz, vacip vazifeleri vaktinde yerine getirmek sünnet ve nafileler üzerinde duyarlılık göstermek, hayır işlerine koşmak, gönüllerde kin ve hased bırakmamak, kalbi her türlü yerilmiş

³¹⁵ Gülle Sıtkı, "Kur'ân-ı Kerim'de Dua Kavramı", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 18, İstanbul 2004, s. 116.

³¹⁶ Gülle Sıtkı, *agm*, ss. 116-118.

³¹⁷ Gülle Sıtkı, *agm*, ss. 118-125.

³¹⁸ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 129.

³¹⁹ Gülle Sıtkı, "Velilik ve Kerâmet", *Kur'an Mesajı*, sy. 3, İstanbul 1998, ss. 59-61.

sıfatlardan arındırmak hâsılı Hakk'ın ve halkın hukukuna riayet etmek olduğunu ifade etmiştir.³²⁰

h. Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri Hakkında Bir Değerlendirme

Ünlü müfessir Taberi'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an* adlı tefsiri klasik kaynaklar ve birkaç istisnası dışında yeni araştırmalarda rivayet tefsirleri grubunun ilk örneği olarak verilir. Sıtkı Gülle dikkatlice incelenmesi durumunda söz konusu tefsirde analiz nitelikli metinlerin toplamının rivayet tefsiri ile sınırlı kalan metinlerin toplamından fazla olduğunu tespit etmiştir.³²¹ Taberî tefsirinin hangi yöntemle yazıldığını ortaya koyabilmek için rivayet ve dirayet tefsirlerinin bütün özelliklerini çeşitli kaynaklardan incelediğini, ayrıca Taberî tefsirinin tamamı ile Taberî'nin tefsirinden bahseden eserleri tahlil edip bu kanaate vardığını ifade etmiştir.³²² Konuyu çeşitli açılardan analiz ettiği bu makalesinde tespit ve düşüncelerini mantikî gerekçelerle ayrı ayrı başlıklar halinde temellendirmiştir.

Sonuç olarak içerisinde bu kadar mantığın yürütüldüğü, öngörülen ölçülerin çok ötesinde kıyaslara başvuruyla böyle bir eserin içeriği tam anlamıyla incelenmeden içerdiği rivayetlerin hacmine bakılarak onun rivayet tefsirleri grubunda gösterilmesini sağlıklı bulmadığını, aksine dirayet tefsirleri grubunun ilk örneği olduğu düşüncesini ifade etmiştir.³²³

i. An Evaluation of Tabarî's-Tafsîr from the Aspect of Rivwâyah and Dirâyah Methods

³²⁰ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 61.

³²¹ Gülle Sıtkı, "Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2004, s. 268.

³²² Gülle Sıtkı, *agm*, s. 267.

³²³ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 280.

Bu makale *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 8, sayı: 19 (bahar), İstanbul, 2004'te yayınlanan "Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri Hakkında Bir Değerlendirme" adlı çalışmanın İngilizceye tercüme edilmiş şeklidir.³²⁴

j. Ezan'la İlgili İki Tartışma Bağlamında Bazı Değerlendirmeler

Bu makalede 'ezân'ın dindeki yeri, önemi ve ezandaki kelime sonlarının sessiz harf konumuna getirileceği rivayetinin hikmeti ile ezan bağlamında iki tartışma konusu ele alınmıştır. Bu tartışmaların birincisi ezân ve kâmette 'ekber' kelimesinin 'Allah' lafzına ulanması durumunda 'ra' harfinin u veya a seslerinden hangisiyle seslendirileceği; ikincisi ise merkezi sistemle ezân okunması hususunda toplumda gözlenen tartışmalardır. Makalede birinci sorun kıraat ilmindeki nakil, sarftaki vasl ve nahivdeki izafet kuralları çerçevesinde değerlendirilmiş; ikinci mesele de fihhi mezheplerin bakış açıları kapsamında tahlil edilmiştir.³²⁵

Makalenin giriş kısmında ezanın sözlük ve terim anlamları verildikten sonra hükmü konusunda mezheplerin farklı görüşleri açıklanmıştır.³²⁶ Daha sonra ezanın ölçüleri-uzatmaları üzerinde durulmuş, makam icrasına imkân veren bir metin olmakla beraber kendine özgü seslendirilme ilkeleri olduğu, müezzinlerin ezanın harf ve kelimelerini istedikleri gibi uzatacakları, gelişi-güzel okuyacakları, gösteri yapacakları bir güfte bir aranjman olmadığı uyarısı yapılmıştır.³²⁷ Birinci tartışmada ele alınan en önemli kısım ise (أكبر/ekber) kelimesinin üzerinde durulması ve Allah lafzına ulanması (vasl) meselesidir. Burada (أكبر/ekber) lafzının her üç geçiş kuralı yani üstünün kıraat ilmindeki nakil kuralı gereği, esrenin sarftaki vasl kuralı ve ötrenin de nahivde ki izafet kuralı gereği Allah lafzına ulanabileceğini ifade ettikten sonra hangi kuralın uygulamasının daha sağlıklı ve daha tercih edilebilir olduğunu tartışarak bir sonuca gitmiştir. Bu açıklamalardan sonra kıraat ilminde nakil kuralı gereği üstünlü geçiş

³²⁴ Güllü Sıtkı, "An Evaluation of Taberî's-Tafsîr from the Aspect of Rivwâyah and Dirâyah Methods", *Journal of Islam in Asia*, Vol. No. Malaysia, December 2009.

³²⁵ Güllü Sıtkı, "Ezan'la İlgili İki Tartışma Bağlamında Bazı Değerlendirmeler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2009, s. 1.

³²⁶ Güllü Sıtkı, *agm*, ss. 2-4.

³²⁷ Güllü Sıtkı, *agm*, s. 4.

ulamasını tercih ettiğini ifade etmiştir.³²⁸ Ezanın merkezi sistemle okunması konusuna gelindiğinde, bir takım hoş karşılanmayan tartışmaların önüne geçilebilmesi, dedikoduların önlenmesi ve uygulamanın daha yararlı olabilmesi için din görevlileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bazı önerilerde bulunulmuştur.³²⁹

k. Hatim ve Mukabele

Makalede ülkemizde yaygın olarak uygulanan *hatim* ve *mukabele* kavramları ele alınmış,³³⁰ bu kavramların dayanağı ve meşruluğu üzerinde durularak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.³³¹ Ayrıca bu makale müellifimizin 1983 yılında kaleme aldığı İslam Akaidi ve İlmihali eserinde “Ücretle Kur'an Okutup Sevap Beklemek” bahsinin dipnotunda daha önceden değindiği yazısıdır.³³²

2.6.1.4. Katıldığı Panel, Sempozyum ve Çalıştayları

Bir akademisyen olarak Sıtkı Gülle kıraat ilmi ile alakalı gerçekleştirilen birçok programa katılmıştır. Bunlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Camiler ve Din Görevlileri Haftası münasebetiyle tertip edilmiş Kur'an-ı Kerim'i ve Ezanı Güzel Okuma yarışmaları,³³³ ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle yürütülen Aşere-Takrib Kurslarının geliştirilmesi, din görevlilerin Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okuyup Kıraat ilmi hakkında bilgi ve beceri sahibi olmaları amacıyla yapılan komisyon çalışmalarına katkı sağlamıştır.³³⁴

2.6.1.4.1. Çalıştayları

21-22 Mayıs 2012 tarihleri arası dönemin Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürü Prof. Dr. İrfan Aycan'ın da katılımı ile İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi

³²⁸ Gülle Sıtkı, *agm*, ss. 9-11.

³²⁹ Gülle Sıtkı, *agm*, ss. 13-14.

³³⁰ Gülle Sıtkı, Hatim ve Mukabele”, *Kur'an Mesajı*, sy. 19, İstanbul 1999.

³³¹ Müellifimizin bu makaledeki hatim ve mukabele ile ilgili görüşlerini çalışmamızın son bölümündeki 'fikh'a dair görüşleri' başlığında zikredeceğiz.

³³² Gülle Sıtkı, Ehli Sünnet ve'l-Cemâate Göre İslam Akaidi ve Hanefi Fıkına Göre İslâm İlmihâli, Sağlam Yayınevi, ss. 462-464.

³³³ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 342 nolu belgede 2008 yılı Din Görevlileri Haftası münasebetiyle İstanbul Müftülüğüne yapılacak olan Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma yarışması ile 479 nolu belgede 2008 yılı Din Görevlileri Haftası münasebetiyle 818 nolu belgede 2009 yılı Din Görevlileri Haftası münasebetiyle Fatih Müftülüğü'nün düzenlediği Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma ve Ezanı Güzel Okuma yarışmalarına komisyon üyesi olarak katılmıştır.

³³⁴ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 660 nolu belge.

İlahiyat Fakültesinde Kur'an-ı Kerim dersi müfredatının programı ile ilgili bir çalıştay düzenlenmiş, bu çalıştaya Sıtkı Gülle görevli olarak iştirak etmiştir.³³⁵

2.6.1.4.2. Katıldığı Sempozyumlar

Son zamanlarda ülkemizde gerek İlahiyat Fakülteleri ve gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kıraat ilmi ile alakalı bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda kıraat ilminin nazari ve pratik tarafları çok yönlü olarak ele alınmaktadır. Alanı gereği Sıtkı Gülle de bu platformlarda görüşlerini ifade etme imkânı bulmuştur. Katıldığı sempozyumlarda bazen tebliğci bazen de müzakereci olarak vazife alan Gülle'nin katılımcı³³⁶ olarak iştirak ettiği sempozyumlar da bulunmaktadır. Bu başlıkta katılmış olduğu sempozyumlarda sunduğu tebliğ ve müzakerelerini ele alacağız.

2.6.1.4.3. Tebliğleri

a. Kıraatlerde Tevatür Olgusu

Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı'nın organizatörlüğünde 16-18 Kasım 2012 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Tarihten Günümüze Kıraat İlmi" konulu Uluslararası Kıraat Sempozyumunda, Prof. Dr. Sıtkı Gülle tarafından; Kıraat'in tanımı, tevatür kavramı ve bunun ispatına yönelik sunum üç bölüm hâlinde gerçekleştirilmiştir. Sunulan bildiri de şu hususlar üzerinde durulmuştur: Her bir kıraatin tevatürlüğünü kanıtlama imkânından mahrumuz. Tevatürlük, Hz. Peygambere isnadı açısından değil imamlara isnadı açısından doğrudur ki, bu böyle yorumlanmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği dil, Mekke ve Medine'de konuşulan lehçe ve şivelerdir. Yani Kur'an, onların ağzıyla inzal olmuştur. Bu dil, o devrin şartlarına göre diğer kabilelerin lehçelerinin harmanlandığı ortak bir dil ve çevresine göre gelişmiş bir lisandır. Kur'an tek lehçeyle inmekle birlikte diğer lehçelerdeki ifade biçimlerine de okuyuş bakımından imkân ve ruhsat vermektedir.³³⁷

³³⁵ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 1394 nolu belge.

³³⁶ Bk: Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi, 69 nolu belge; bu belgede 23-24 Mayıs 2014 tarihleri arası Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesince düzenlenen 'Medya ve Kur'an' konulu 'XI. Tefsir Akademisyenleri' buluşmasına katılmıştır.

³³⁷ Sıtkı Gülle, "Kıraatlerde Tevatür Olgusu", Tarihten Günümüze Kıraat İlmi Uluslararası Kıraat Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 72.

b. Musa Kâzım Efendi'nin Kıraat Yönü

Osmanlı Devletinin yüz yirmi birinci Şeyhülislâmı olan Musa Kazım Efendi (1858-1920) anısına Atatürk Üniversitesi ve Tortum Belediyesi'nin işbirliği ile 22-24 Kasım 2013 tarihinde Erzurum'da yapılan sempozyumda Sıtkı Gülle'nin sunmuş olduğu tebliğdir. Pek çok eser kaleme almış olan Musa Kazım Efendi'nin en önemli eserlerinden biri de üç bin sahifeden oluşan, En'am sûresine kadar yazdığı bugün elimizde bulunan *Safvetü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* tefsiridir. Gülle bu eserden Bakara sûresinin 73. ayetine kadar olan kısmının elimizde olduğunu belirtmiş, dolayısıyla değerlendirmelerini elimizde bulunan bu bilgiler çerçevesinde yapmıştır.³³⁸ Sıtkı Gülle müellifin bazı kıraat noktalarına değindiği bu yerleri kendi orijinal metninden vermiştir. Onun bu husustaki görüşlerini yirmi dört maddede belirtmiştir.³³⁹ Daha sonra kıraat ilmi ve tevatürü kavramı üzerinde durmuş, kıraat farklılıklarının mütevatir olup-olmadığı konusunda³⁴⁰ ilim adamlarının beş farklı gruba ayrıldıklarını ifade etmiştir.³⁴¹ Tebliğ'in üçüncü kısmında ise kıraatlerle ilgili tevatür olgusunu, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği ortak dili, ikinci başlıkta ele alınan gruplandırma çerçevesinde irdelemiştir.³⁴²

2.6.1.4.4. Müzâkereleri

a. Şaz Kıraatler ve Yorum Farklılıklarına Etkisi

14-15 Ekim 2000 tarihlerinde Üsküdar'da gerçekleştirilen "Kur'ân ve Kur'ân İlimleri" konulu tartışmalı ilmi toplantıda Nihat Temel'in sunduğu tebliğe Prof. Abdurrahman Çetin ile beraber yapmış oldukları müzakeredir. Konuşmasına bu konuyu sınırlı bir şekilde de olsa gündeme aldıkları için tertip heyetine şükranlarını sunarak başlamıştır. Müzakeresinde tebliğ sahibi Nihat Temel'e tebliğde katılmadığı görüşleri müdellel bir şekilde arz etmiş ve bunlar üzerinden dört soru yöneltmiştir. Şaz kıraatler

³³⁸ Gülle Ahmet İsmail, *Erzurum'un Yüzleri*, s. 33.

³³⁹ Gülle Sıtkı, "Musa Kâzım Efendi'nin Kıraat Yönü", Erzurumlu Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi Sempozyumu, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, ed. Ömer Kara, Erzurum 2014, ss. 383-388.

³⁴⁰ Sıtkı Gülle'nin kıraatlerde tevatür meselesine ait görüşlerine çalışmamızın üçüncü bölümünde yer vereceğiz.

³⁴¹ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 390.

³⁴² Gülle Sıtkı, *agm*, s. 391.

konusunda resm-i hatta uyanlar ve uymayanlar diyerek iki başlık açmış, bu başlıklar altında görüşlerini ifade etmiştir.³⁴³

b. İndirâc'dan İnfirâd'a Dönülmeli

Sıtkı Gülle Abdurrahman Gürses anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu'nda Necati Tetik'e ait "Türkiye'de başlangıcından günümüze kadar kıraat ilminin öğretiminde takip edilen usul ve esaslar" başlıklı tebliğin müzakeresinde bir sunum yapmıştır. Müzakeresine Haseki Eğitim Merkezi'nde öğrencisi ve yardımcısı olarak 21 yıl yanında hizmet gördüğü merhum hocası Gürses'i böyle bir sempozyumla anma kadirşinaslığını gösterenlere şükranlarını sunarak başlamıştır.³⁴⁴ Necati Tetik'in tebliğinin ilk paragrafında ifade ettiği "Kur'an'ın nazm-ı celili ile doğrudan alakalı olan yegâne ilmin, ilm-i vücûh-i Kur'an" olduğu yaygın genel tesbitine itirazın mütekaddimin ve ilk müteahhirin gruplarını oluşturan kıraat âlimlerinin anlayışları açısından hatalı olduğu görüşünü savunmuştur. Zira Kıraat ilminin ortaya çıktığı ilk dönemlerdeki fonksiyonu ile h. III. asrı izleyen çağlardaki etkisi ve değerlendirilişinin farklılık arz ettiğini ifade etmiştir. İlk dönemlerde gramer, tefsir, belağat değerlendirilmeleri yapılırken ayrıca belağat ve fıkıh alanındaki eserlerin içerisine serpiştirilmiş olan kıraatler, tefsir, hadis ve filoloji ile iç içe iken, zaman ilerleyip bu verimli çağların geride kaldığı süreçte kıraatler üzerine tefekkürî analizlerden uzaklaşıp, mücerred bilgi niteliğinde kıraatın detayları konu edinilmiştir. Bunun sonucunda kuru nakilciliğe sapılmış, mensûr ve manzum eserler yaygınlaşmıştır şeklinde tesbitlerini ifade etmiştir.

Necati Tetik'in tebliğindeki kıraatlerin ifrad'ı ve cem'i konusunda ülkemizde uygulanan cem usulüne dikkat çekmiş ve bu usul hakkında sırf zamandan tasarruf etmek için uygulanan bu metodun imam ve ravilerin kıraat farklılıklarının iyice bellenebilmesi, kıraat okuyanların bu süre zarfında özel bir gayret sarf etmedikleri sürece hafızlıklarının

³⁴³ Gülle Sıtkı, "Şaz Kıraatler ve Yorum Farklılıklarına Etkisi" (adlı tebliğin müzakere metni), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, ss. 204-207.

³⁴⁴ Gülle Sıtkı, "Türkiye'de Başlangıçtan Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar" (adlı tebliğin müzakere metni), *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu*, s. 89.

zayıfladığı gerekçeleri ile yeniden infırad usulüne dönülmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Ayrıca Nafi, Ebu Amr ve Hamza gibi kıraatlerin farklılıklarını yoğun şekilde içeren ayet ve sûrelerin eğitim merkezleri ile ilahiyat fakültelerinin yüksek lisans ve doktora bölümlerinde okutulmaları gerektiğini de ifade etmiştir.³⁴⁵

c. Kıraatlerin Kaynağı Problemi

İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından 13-14 Ekim 2001 tarihinde, Altunizade Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen, "Kırâat İlmi ve Problemleri" (Nazarî-Amelî) konulu toplantıda Prof. Dr. Sait Şimşek'in sunduğu "Kıraatlerin Kaynağı Problemi" konulu tebliğine yapmış olduğu müzakeresidir. Müzakeresinin başında kıraat ilminin nev'i şahsına münhasır hususiyetler taşıdığını, bunun yanında diğer İslami ilimlerle de irtibatının bulunduğunu ifade etmiştir. Kıraatlerin kaynağı problemini Hz. Osman'ın istinsah ettiği nüshalar çerçevesinde izah etmeye çalışmış, bunu yaparken de bu mushaflardaki farklılıkları sıralamış, bu farklılıkların vahiy kaynaklı olup olmadığı konusunda beş farklı görüşe yer vermiştir.³⁴⁶ Sonuç olarak tebliğde ifade edilen görüşün aksine farklı bir görüşe sahip olduğunu belirterek, bu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır.³⁴⁷

2.6.1.5. Çevirisini Yaptığı Eserler

a. Riyâzü's-Sâlihîn

Tercümesi yapılan bu eser 1981 yılında neşredilmiştir. O günkü Diyanet İşleri Başkanlığı müfettişi olan Ahmet Serdaroğlu bu esere önsöz yazmış ve şu ifadeleri kullanmıştır: "Tercümesi takdim edilen 'Riyâzü's-Sâlihîn' bütün müslümanların hüsnü kabulüne mazhariyet kesbetmiş nadir eserlerden biridir. Muhtevası âyât-ı kerime ve hadisi nebeviyyedir. Müellifi İslam'ın mümtaz şahsiyetlerinden büyük âlim İmam-ı Nevevi'dir. Bu kıymetli zatın nâdirü'l-vücut bu kitabını şimdiye kadar belki de adını duymadığınız fakat adları duyulanların çoğundan daha müsteid genç ve yeni meyve vermeğe başlayan Sıtkı Gülle adında bir müstesna kabiliyet tarafından metne sadık

³⁴⁵ Gülle Sıtkı, Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu, s. 91.

³⁴⁶ Gülle Sıtkı, "Kıraatlerin Kaynağı Problemi" (adlı tebliğin müzakere metni), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV*, İstanbul 2001, ss. 31-36.

³⁴⁷ Müzakeresinde ifade ettiği bu görüşlerine çalışmamızın son kısmında yer vereceğiz.

kalınarak güzel bir Türkçe ve gerekli dipnotları ile dilimize yeniden çevrilmiştir.” Serdaroğlu, Sıtkı Gülle’yi bu ifadeler ile takdir etmiş aynı zamanda gelecekte yapacağı çalışmaları hakkında muvaffakiyet dileklerinde bulunmuştur.³⁴⁸ Eserde mütercim metnin aslına sadık kalmış çok az yerde dipnot kullanarak bazı kısa açıklamalarda bulunmuştur.³⁴⁹

b. Kitâbü'l-Kebâiri'l-Kübrâ

Bu eser *İslam Şeriatinde Büyük Günahlar* ismiyle tercüme edilmiştir. Müellifi Şemsüddîn Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî et-Türkmânî (ö.748/1347)'dir. İncelediğimiz eser 1986 yılında basılmıştır. Eserin on sene evvel kadar tercüme edildiği, yayınevi sahibinin fikir ve yazılarından ötürü hapse atılması nedeniyle eserin neşrinin geciktiği ifade edilmektedir.³⁵⁰ Bu sebeple Gülle'nin tercümeyi eserin basım tarihinden yaklaşık on yıl evvel tamamlamıştır. Mütercimin elimizdeki baskıda esere önsöz yazmamış olduğu görülür. Eserin mevzuu büyük günahlar olup, kulları Allah'a isyandan alıkoymak, günah işlemekten korkutmak ve uyarmak maksadıyla kaleme alınmış olduğu takdim kısmında naşir tarafından ifade edilir. Eserin giriş kısmında şu ifadelere yer verilmektedir: “Müslümanların her sınıfına, bilhassa halka ve gençliğe son derece faydalı bir ahlak ve irşad kitabı olduğu çünkü halkın ve gençliğin çoğunun burada teferruatlı bir şekilde anlatılan günahlar hakkında derin ve kesin bilgilerinin olmadığı, bundan dolayı büyük manevi zararlara uğradıkları için onların istifadelerine sunulmuştur.”³⁵¹

c. Tenbihü'l-Muğterrîn

Abdülvehhab b. Ahmed eş-Şa'rânî'ye ait olan bu eserin tam adı, “*Tenbihü'l-Muğterrîn Evâhira'l-Karni'l-Aşiri Alâ Mâ Hâlefu Fihî Selefehumu't-Tahir*”dir.

Müellifimiz *Kur'an, Sünnet ve Tasavvuf Işığında Gerçek Şeyhler ve Sahteleri* ismini vererek tercüme etmiştir. Eserin takdiminde “Hakikî, muhlis, samimî ulemâ ve meşâyihin dışında, maalesef bu ümmet içinde bir takım ulemâ-i

³⁴⁸ İmam-ı Nevevi, *Riyâzü's-Sâlihîn*, trc. Sıtkı Gülle, Çile Yayınevi, İstanbul 1981, s. 3.

³⁴⁹ İmam-ı Nevevi, *age*, s. 795, 1145, 1151.

³⁵⁰ İmam-ı Zehebî, *Kitâbu'l-Kebâir*, trc. Sıtkı Gülle, Bedir Yayınevi, İstanbul 1986, s. 4.

³⁵¹ İmam-ı Zehebî, *age*, s. 10.

su'(kötü âlimler) ve sahte şeyhler de zuhur etmiştir. İşte Tenbihü'l-Muğterrîn kitabı, âlimler ve şeyhler konusunda sahih ile sahteyi, doğru ile yamuğu, muhlis ile mağşuşu ayırt etmek için" yazılmış olduğunu ve bu sebepten ötürü de günümüz insanına bu alanda rehberlik etmesi için tercüme edildiği ifade edilir.³⁵² Aynı zamanda mütercimın ön sözünde tasavvufun ne olduğunun en yalın biçimde öğrenileceği kaynakların gerçek mutasavvıfların eserleri olduğu, bunlardan birinin de sunulan tercüme olduğu ifade edilmiştir. Mütercim bu eseri, ayrıca "Dervişin El Kitabı" diye isimlendirmiştir.³⁵³ Mütercimimiz Gülle, esere ilaveten müellif İmam-ı Şa'rânî'nin hayatı ile bazı eserlerine özetle yer vermiştir. Eserde *velilik* ve *keramet* kavramları açıklanıp tercümeyle öyle geçilmiştir.³⁵⁴ Mütercim tercümede asla sadık kaldığını, eserin kendi içinde farklı yerlerdeki tekrarlarına yer vermediğini,³⁵⁵ müellifin bazı görüşlerine katılmadığını ifade ederek,³⁵⁶ bazı yerlerde ise başka kaynaklardan konuya ilaveler yapmıştır.³⁵⁷ Eserde zikredilen bazı veciz sözlerin kaynağının Yahudiler olduğu kaydının hatırdan çıkarılmaması uyarısında bulunulmuştur.³⁵⁸ Bazı yerlerde ise verilen rivayetlerin zayıflığı vurgusu yapılarak, itikadi açıdan belge sayılamayacağını söylemiştir.³⁵⁹ Son olarak mütercim 9 Mayıs 1996 Perşembe günü saat 21:30'da tercümeyle ikmal ettiğini kaydetmiş, Allah'a hamd ve Rasûlüne salât-ü selam ederek "kitapta ismi geçen muvahhitlerden Rabbim hoşnut kalsın" duası ile eseri hitama erdirmiştir.³⁶⁰

d. el-Fethu'r-Rabbânî

Müellifimizin tercümesini yapmış olduğu bu eser, Abdülkâdir-i Geylânî (ö.561/1066)'nin sohbetlerinden derlenmiştir. Onun için esere *Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'den Huzur Sohbetleri* ismi verilmiştir. Kader mevzuuna ağırlık veren tevhit fikrine ağırlık veren eserin hedef kitlesi müritler ile okumuş kimselerdir. Gülle, eseri tercüme esnasında önceki tercümelere de istifa edip bu tercümelelerdeki kısım

³⁵² İmam-ı Şa'rânî, *Tenbihü'l Muğterrîn*, trc. Sıtkı Gülle, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997, s. 5.

³⁵³ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 14.

³⁵⁴ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 25.

³⁵⁵ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 266, 284, 422.

³⁵⁶ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 443.

³⁵⁷ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 299.

³⁵⁸ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 349.

³⁵⁹ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 488.

³⁶⁰ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 511.

hataları tashih ettiğini zikretmektedir. 850 yıl evvel kaleme alınmış bu eseri asla sadık kalarak bugünkü anlayış ve ifade kalıbına dökmek için büyük gayret sarf ettiğini ve okuyucuyu yormamak için yoğun ara başlıklar kullandığını ifade etmiştir.³⁶¹ Eserde bazı fikirlere olan itirazlarını ve çekincelerini dipnotlarda belirtmiştir.³⁶² Bazı yerlerde ise bir takım ilavelerle açıklamalar yapmıştır.³⁶³ Ayrıca müellifin hayatı ile eserlerine değinilmiş, eserin niteliği göz önünde bulundurularak *velilik* ve *kerâmet* kavramları üzerinde durulmuştur.³⁶⁴

e. Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö.1942) Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın (ö.1934) teşvikleriyle bir hukuk kamusu yazmaya başladığı, ancak çeşitli engeller ve diğer çalışmaları sebebiyle tamamlayamadığı için yarım kalan bir eser olarak bilinmektedir.³⁶⁵

Eser Neşriyat ve Dağıtım tarafından yayımlanan Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu adlı eserin önsöz veya başka herhangi bir yerinde konuyla ilgili bir açıklama yapılmadığı için yayımlanan bu kitabın, söz konusu yarım kalan "İslam Hukuku Kâmûsu"nun bizzat kendisi mi yoksa onun sadece sözlük kısmı mı olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. Bu kâmûs, dört bini aşkın kavramın ele alındığı beş ciltten meydana gelmektedir. İncelediğimiz bu eserin³⁶⁶ ikinci cildini Av. Ayhan Yalçın, diğer ciltleri ise Sıtkı Güllü yayına hazırlamıştır. Eser hakkında bir takım tetkikler yapılmış ve yapılan eleştiriler neticesinde söz konusu eseri aslına sadık kalarak yeniden neşredilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur.³⁶⁷

f. İhyâ'u Ulûm'id-Dîn

³⁶¹ Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, trc. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi İstanbul 1997, s. 6.

³⁶² Abdülkâdir-i Geylânî, *age*, s. 309.

³⁶³ Abdülkâdir-i Geylânî, *age*, s. 144, 362, 534.

³⁶⁴ Abdülkâdir-i Geylânî, *age*, s. 7-13.

³⁶⁵ Koca Ferhat, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İSAM, sy. 3, İstanbul 1999, s. 297.

³⁶⁶ Yazır M. Hamdi, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu*, (nşr. Sıtkı Güllü), Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1997.

³⁶⁷ Koca Ferhat, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, s. 300.

İmam-ı Gazzâlî'nin dört ciltten oluşan bu hacimli eseri de Sıtkı Gülle'nin çevirileri arasında yer almaktadır. Gülle eserin tercüme serüvenini anlatırken; yayınevi sahibinin kendisine böyle bir talepte bulunduğu, yayımının külfet getireceği ve bu konuda üzerinde çok iyi düşünmek gerektiğini ifade etmiştir. Belli bir süre düşünme evresinden sonra Gülle eseri tercüme etmeye karar vermiştir. Mütercim bu eserle öteden beri alakalı olduğunu eserin önsözünde şöyle belirtmiştir: “*Kader kaleminin önüne çıkardığı hayırlı sebeplerle İhyâ, yetmişli yılların ilk senelerinde, Türkçesini Arapçası ile karşılaştırarak başından sonuna kadar okuduğum bir eserdî. O tarihlerde İstanbul vaizlerinden Aksay Öncel'in Fatih Camiinde sabah namazlarından sonra cemaate okuyup tercüme ettiğî İhyâ derslerini takip ederken bir taraftan da Bedir Yayınevinde neşredilen Türkçesini, Arapçasıyla karşılaştırarak okuyordum. Bu karşılaştırmalar sırasında tespit ettiğim bazı zühulleri not ederek ilgili yayınevine gönderdim.*” Daha sonra bu tespitlerini mütercim Ahmet Serdaroğlu'na iletmiş, o da yayınevine yazdığı mektupta İhyâ'nın Sıtkı Gülle tarafından yeniden okunulmasını, gerektiği yerlerde istediği tashihi yapmaya onu yetkili kıldığını belirtmiştir. Bu vesileyle Sıtkı Gülle eserin üçüncü baskısından sonra yayınevi adına Arapça asılları ile karşılaştırarak tamamını kelime kelime okuduğunu ifade etmiştir. Mütercimin önsözünde Sıtkı Gülle, eserin muhtevası hakkında bilgi verip, eserden övgüyle bahsettikten sonra; “*Bu cümleciklerimizle İhyâ'yı övmüyor sadece gözlemlerimizi yansıtıyoruz.*” diyerek eser hakkındaki kanaatini belirtmiştir.³⁶⁸ Eserin tercümesine baktığımızda yapılmış diğer tercümelerden faydalandığını görmekteyiz.³⁶⁹ Mütercim -diğer tercümelerinde olduğu gibi- tercümenin iyi anlaşılabilmesi için dipnotlarda açıklamalara yer vermiştir.³⁷⁰ Bu açıklamaları yaparken zaman zaman kendi görüşlerini de serdetmiştir.³⁷¹ Kaynaklarını bulamadığı hadisleri “kaynağını bulamadım.” kaydıyla dipnotlarda belirtmiştir.³⁷² Son olarak “*Bu muhteşem eseri daha önce yapılmış tercümeleriyle de karşılaştırmak*

³⁶⁸ Gazâlî, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi İstanbul 1998, ss. 1-3.

³⁶⁹ Gazâlî, *age*, V, s. 1105.

³⁷⁰ Eserin müellifi şâfi mezhebinden olduğu için tercüme esnasında dipnot açarak ilgili konunun Hânefi fıkhi ile alakalı görüşünü belirtmiştir. Bk: Gazâlî, *age*, I, s. 247, 303, 355.

³⁷¹ Gazâlî, *age*, I, s. 332, 362, 462, 501.

³⁷² Gazâlî, *age*, I, s. 108, 223.

suretiyle kendi tercüme anlayış ve üslubumla yeniden dilimize çevirip ikmaline muvaffak kılan Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim.” duasını kaydederek eseri 09.08.1993 tarihinde tamamladığına dair bir not düşmüştür.³⁷³

g. Hak Dini Kur'an Dili

Elmalılı Hamdi Yazır'a (1878-1942) ait olan bu eser daha önce başkaları tarafından da sadeleştirilmiştir.³⁷⁴ Sıtkı Gülle çeşitli baskıları bulunan on ciltten oluşan bu eser üzerinde yorucu, yorucu olduğu kadar da zevkli bir çalışma yaptığını ifade etmiştir.³⁷⁵ Sadeleştirme çalışması esnasında müfessirin kardeşi Mahmut Yazır tarafından temize çekilen Osmanlıca nüshayı esas almıştır. Ayet meâllerini sadeleştirirken müfessirin tefsir bölümündeki uyarılarını dikkate alarak bazı kelimeleri özenle seçmiştir. Eserde orijinal baskıda bulunmayan spot başlıklar kullanılmış bu başlıklar müfessirin ifadelerinden seçilmiştir.³⁷⁶ Gülle Elmalılı'nın kanaatlerine iştirak etmediği hususları ilgili yerin dipnotlarında açıklamıştır. Dönemin Türkçesine dikkat çekmek amacıyla kullanılan kelime bazı yerlerde aynen alınmış, ayrıca dipnotlarda bugünkü kullanımına da işaret edilmiştir. Eserdeki veciz ifadeler olduğu gibi kullanılmış aslı verilmeden sadeleştirilme uygun görülmemiş, “=” işareti ile de veciz ifadelerin karşılığı yanında verilmeye çalışılmıştır. Daha önce yapılmış sadeleştirmelerde eserin aslına zıt bir sadeleştirme yapılmış ise bunu dipnotlarda belirtmiş, asla mutabık sadeleştirme için Osmanlıca nüshadan ziyadesiyle faydalandığını ifade etmiştir.³⁷⁷ Ayrıca Sıtkı Gülle sadeleştirme esnasında dipnotlarda kıraat ile alakalı bazı açıklamalar da yapmıştır.³⁷⁸

h. Hayâtü's-Sahabe

Sıtkı Gülle'nin Haseki Eğitim Merkezi yıllarında tercüme ettiği dört ciltlik bir eser olup Muhammed Yusuf el-Kandehlevî (ö.1965) tarafından telif edilmiştir. Tercüme

³⁷³ Gazâlî, *age*, V, s. 1105.

³⁷⁴ Bilgin Mustafa, “Hak Dini Kur'an Dili”, *DİA*, XV, s. 163.

³⁷⁵ Yazır M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştiren. Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul 2003, s. 8.

³⁷⁶ Gülle Ahmet İsmail, *age*, s. 30.

³⁷⁷ Yazır M. Hamdi, *age*, s. 8.

³⁷⁸ Yazır M. Hamdi, *age*, s. 53.

edilen bu eser Hz. Peygamber ve onun güzide ashâbının hayatları hakkında geniş malumatlar veren bir kaynaktır. Mütercim kendine has çizgisini bu eseri tercüme ederken de korumuştur. Tercümeye baktığımızda anlatımlardaki kapalı kavram,³⁷⁹ isim³⁸⁰ ve olayları³⁸¹ dipnotlarda açtığını görmekteyiz. Konunun iyi anlaşılması için bazı yerlerde tavsiyelerde de bulunmuştur.³⁸² Metne sadık kalmakla birlikte zaman zaman kendi görüşlerini de serdetmiştir.³⁸³ Son olarak eserin tercümesinin bitiş tarihi olarak mütercim tarafından 20 Eylül 1982 kaydı düşülmüştür.³⁸⁴

i. Namaz Konusunda Müslümanlara Uyarı

Eserin asıl ismi “*Tahzîru ’l-Müslimîn min Te’hiri-Salati ’an Vaktiha ve Tahrîmi Terkiha*” dir. Bu kitap yayınevinin cep kitapları serisi olarak basılmış, 48 sayfalık bir kitapçıktır. Müellifi Muhammed Raşid tarafından ayet, hadis ve diğer eserlerden deliller toplanarak, konu ile alakalı dört mezhebin görüşleride belirtilerek, 1375/1954 yılında Halep’te hazırlanmıştır.³⁸⁵ Kitapçığın baş kısmında hacmi küçük ama faydası büyük olan bu eseri, bilhassa önemini bildikleri halde beş vakit namazı aksatan kardeşlerimizin nazarlarını dikkat çekmek için çevrildiği kaydı düşülmüştür.³⁸⁶ Kitabın çevirisini Sıtkı Gülle’nin yaptığı bilgisinin haricinde, mütercime ait başka bir bilgiye rastlanılamamıştır.

2.7. Talebeleri

İnsanın değeri, vermiş olduğu eserler ile eşdeğerdir denilebilir. Bir ilim adamı için bu husus iki kısımda tezahür eder. Birincisi, ilmi eserler, kitaplar, makaleler kaleme almak şeklinde olurken, ikincisi de ilminden istifade eden ve başkalarına da şifahî olarak veya yine kalemi ile faydalı olacak olan talebeler yetiştirmesidir. Sıtkı Gülle’de hem kitaplar kaleme alarak kaynak diyebileceğimiz eserler bırakmış, hem de talebeler yetiştirmiştir.

³⁷⁹ Kandehevî M. Yusuf, *Hayâtü’s-Sahâbe*, trc. Sıtkı Gülle, Divan Yayınları, İstanbul 2005, I, s. 90; III, s. 15.

³⁸⁰ Kandehevî M. Yusuf, *Hayâtü’s-Sahâbe*, III, s. 131; IV, s. 239.

³⁸¹ Kandehevî M. Yusuf, *age*, I, s. 223; III, s. 475.

³⁸² Kandehevî M. Yusuf, *age*, III, s. 130.

³⁸³ Kandehevî M. Yusuf, *age*, III, s. 129, 132, 431.

³⁸⁴ Kandehevî M. Yusuf, *age*, IV, s. 383.

³⁸⁵ Muhammed Râşid Halebî, *Namaz Konusunda Müslümanlara Uyarı*, (ç. Sıtkı Gülle), Bedir Yayınevi, İstanbul 2013, s. 8.

³⁸⁶ Muhammed Râşid Halebî, *age*, s. 2.

Onun Haseki Eğitim Merkezi'nde görevinden ayrıldığı 7 Ocak 1997 tarihine kadar altı dönem içinde kıraat eğitimini verdiği 103 talebesi olmuştur.³⁸⁷ Fakülte döneminde ise yüzlerce lisans düzeyinde öğrencilerinin yanısıra danışmanlığını yaptığı 6 adet yüksek lisans ve 1 adet de doktora öğrencisi olmuştur. Danışmanlığını yaptığı bu öğrencileri tez konuları ile birlikte kısaca tanıtmayı uygun gördük.

a. Tezleri Sonuçlanan Öğrencileri

Şuayip KARATAŞ

Kırâat-ı Aşere imamlarından Ya'kûb'un kırâatı, kırâatının özellikleri ve delilleri üzerine yapılmış bir yüksek lisans çalışmasıdır. Bu konu az da olsa İbrahim Uludaş tarafından 'İmam Ya'kûb ve Rivayeti' adıyla yüksek lisans tezi (Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa, 2008) olarak daha önce çalışılmıştır. Fakat bu çalışmayı aşabilecek bir tez ortaya konulması şartıyla Sıtkı Gülle tarafından tez konusunun onaylandığı ifade edilmiştir.³⁸⁸ Bu çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın amacı ise İmam Ya'kûb'un ilmî-manevî hayatı, kırâat ilmindeki yeri-önemi, eserleri, hocaları, talebeleri, râvileri ve diğer kırâat imamlarına nisbeten okuyuşunun farklı yönleri ve okuyuşunun delilleri/hüccetleri hakkında muhtelif kaynaklarda mevcut olan bilgileri etraflıca derlemek, ileride konuyla alakalı farklı çalışma yapacaklara toplu olarak sunabilmek ve çalışmalarına katkı sağlayabilmek olarak ifade edilmiştir.³⁸⁹

Muhammed İsa YÜKSEK

Yüksek lisans ve doktora çalışmasını Sıtkı Gülle danışmanlığında yapmış tek talebesidir. Master çalışmasında bünyesinde barındırdığı koleksiyonlarda 130.000'i aşkın eserle önemli bir kültür ve ilim mirasımız olan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kırâata dâir basılmamış Arapça ve Osmanlıca eserler incelenmiştir. Bu çalışma, zengin kırâat literatürünün henüz gün yüzüne çıkmamış, basılı olmayan eserlerini bu ilmin ilgililerine sunmayı ve Süleymaniye Kütüphanesi'nin birikimini bir kez daha gözler

³⁸⁷ Demirci Naci, *age*, ss. 155-158.

³⁸⁸ Karataş Şuayb, *Kırâat İmamlarından Ya'kûb'un Kırâatı, Kırâatının Özellikleri ve Delilleri*, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2013, s. 4.

³⁸⁹ Karataş Şuayb, *agt*, s. 3.

önüne sermeyi amaçlamıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan kırâat eserlerini incelemekle amaçlanan, islâm âlimlerinin kırâat dalında ne kadar değerli eserlere imza attıklarını, bunların birçoğunun ecdâdımız tarafından kaleme alındığını ve bu eserleri bünyesinde barındıran kütüphanenin önemi bir kez daha gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bir başka amacı ise incelenen eserleri tanımanın, vücuda getirilecek yeni eserlere örnek teşkil edeceği, bu eserlerle ulaşılabilecek sonuçları birer adım daha ileri götüreceği ve yeni araştırmalara ivme kazandıracağı düşünülmüştür.³⁹⁰

Doktora da ise “Kırâat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması” konulu tezi çalışılmıştır. Çalışmanın çıkış noktasında “Çoğunlukla ulûmü'l-Kur'an, usûlü'l-fikh ve hadis şerhlerinde ele alınıp kıraat ilmini birebir alakadar eden konular bir bütünlük ve tutarlılık içerisinde tanımlamasının yapılıp özgün ve yeni bir disiplin içerisinde ele alınıp incelenebilir mi?” sorusunun yatmakta olduğu belirtilmiştir.

Çalışma kırâat ve metodoloji alanlarının çıktılarını kullanarak kırâat ilminde metodoloji arayışları içerisinde yeni bir disiplin tanımlamasına gitmektedir.³⁹¹ Kıraat ilminin farklı bağlamlarda ele alınan meselelerini bir araya getirip yeni bir alan tanımlaması yapmayı hedefleyen bu çalışmanın merkezinde “metodoloji”, “tutarlılık” ve “bütünlük” olmak üzere üç temel ilke benimsendiği ifade edilmiştir.

Tanımlaması yapılan bu alanın temel problematikleri “mesâil” kavramı ile alanın tartışmadan farklı disiplinlerden aldığı ve kullandığı bilgiler ise “mebâdi” kavramı ile karşılanmaktadır.³⁹² Çalışmanın birinci bölümü kırâatların ontolojik zemini ile alakalı problematikleri, ikinci bölümü kırâatların epistemolojik zemini ile alakalı problematikleri incelemekte, üçüncü bölümü ise bir deneme mahiyetinde olup, tanımlaması yapılan alana dair metodoloji şablonu vermektedir.

b. Danışmanlığını Yaptığı Halde Bitirilemeyen Diğer Tezler

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesinde, İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğundaki künye bilgilerine baktığımızda Güllü'nin tez

³⁹⁰ Yüksek M. İsa, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Arapça ve Osmanlıca Kırâat Yazmaları, (Yüksek lisans tezi), İstanbul 2013, s. 5.

³⁹¹ Yüksek M. İsa, *Kırâat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 7-8.

³⁹² Yüksek M. İsa, *agt*, s. 10.

danışmanlığını yaptığı ömrünün vefa etmemesi ve hazırlayanların tamamlayamadığı çalışmalar da vardır.³⁹³ Bunları başlıklar halinde sunacağız.

Muhammed Raşit Alas tarafından alınan sistemde halen devam ediyor gözüken, “Cumhuriyet’ten Günümüze Kıraât Alanında Yapılan Çalışmalar” konulu yüksek lisans tezi.

Selman Okumuş tarafından alınan tamamlanamadı kaydı düşülen “Kıraatlarda Tarikler ve Meslekler” adlı yüksek lisans tezi.

Mehmet Mustafa Çatalkaya isimli öğrencinin aldığı, devam ediyor kaydının düşüldüğü “H.550-700 (M.1010-1155) Tarihleri Arasında Yazılmış Bazı Kıraat Kaynakları” isimli yüksek lisans tezi.

Fatih Ünlü tarafından alınan, devam ediyor kaydı bulunan, “H. 401-550 (M.1155-1300) Tarihleri Arasında Yazılmış Bazı Kıraat Kaynakları, Müellifleri ve İçerik Özetleri” konulu yüksek lisans tezi.

Bu bölümde hayatı, hocaları, görevleri ve ahlaki kişiliği üzerinde durduk; ayrıca kitap, tez ve makaleleri hakkında içerik açısından geniş bilgiler verdik. Son olarak danışmanlığını yaptığı lisansüstü tez çalışmalarını zikrettik. Şimdi de Gülle’nin Tecvid ve Kıraat ilmindeki yeri ve önemi, söz konusu ilimlere dair birikimi ve görüşleri üzerinde durmaya çalışacağız. Diğer ilim dallarına ait görüşlerini ise konumuzun çerçevesi gereği tadat etmekle yetineceğiz. Ayrıca bu bölümde verdiği dersler ve bu derslerdeki takip ettiği metodu tesbit edilmeye çalışılacaktır.

³⁹³ Bk, (<http://ktp.isam.org.tr>, 25.03.2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SITKI GÜLLE’NİN KIRAAT VE DİĞER İLİMLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

3.1. Tecvid İلمي Hakındaki Görüşleri

Kur’an her şeyden önce Arapça bir kitaptır. Anlaşılmaq ve uygulanmaq üzere inmiştir. Ana dili Arapça olmayan milletlerin Müslüman olmaları ile birlikte, zaman içerisinde Kur’an’a hizmeti amaçlayan ilimler diye nitelenen pek çok ilim dalı oluşmuştur. Bunların en başta gelenlerinden birisi de *Tecvid İلمي*’dir. Bu bölümde Sıtkı Gülle’nin yazmış olduğu tecvid eserleri ve makaleleri üzerinden bu ilme dair düşünce ve görüşlerini vermeye çalışacağız.

a. Tecvid İلمي, Tanımı ve Konusuna Dair Görüşleri

Sıtkı Gülle eserlerinde tecvid ilminin önemini özellikle belirtmektedir. Bu ilmin ihmal edilemeyecek boyutta önemli olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir. “Kur’an-ı Kerim mesajlarını Arapların dil anlayışları ve kültür seviyelerine paralel bir şekilde iletmiştir. Onun metni kronolojik olarak incelendiğinde, Mekke dönemindeki metinlerinin, Mekke’lilerin kültür ve edebî isti’dâtlarına müvâzi olarak fizik ve fizik ötesi olaylar sergilenirken tam nesir ve şiir olmayan, ama şiiri andıran, müzikalitesi çok yüksek bir üslûbun; Medine döneminde ise farklı yörelerden ve çevrelerden gelenlerin oluşturduğu yepyeni bir toplumun kavrayışı doğrultusunda ayrıntılı nesrî anlatımın hâkimiyeti görülür. Bu ve benzeri tesbitler ile bazı sûre başlarındaki *el-hurûfu’l-mukattaa* diye anılan simgesel harfler, *Şuara* ve *Rahman* sûrelerindeki mükerrer ayetler, Kur’an-ı Kerim’in lafzi yönünün ne kadar önemli olduğunu gösterir.” Tecvid ilminin Kur’ân’ın lafzî yönünün önemine binaen doğduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ Ayrıca ona göre tecvid ilminin doğrudan Kur’an’la ilintili olması, onun manevi sorumluluğu oldukça yüksek bir ilim dalı olduğunu da göstermektedir.³⁹⁵

³⁹⁴ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İلمي, ss. 5-6; Tecvid Dersleri, s. 15; Tecvid İلمي ve Dersleri, s. 31.

³⁹⁵ Gülle Sıtkı, *Tecvid İلمي ve Dersleri*, s. 7.

Tecvid ilminin bağımsız bir ilim dalı olduğunu şu örnekle açıklamıştır: Arapça metinlerle bu metinlerin telaffuzundaki hatalar üçe ayrılır. Harflerin, kelimelerin ve cümlelerin zaptında yapılan hatalar şeklinde zuhur eder. Bu hataların harflerle ilgili olanlarını tecvid ilmi, kelimelerin yapısı ile ilgili olanlarını sarf ilmi, cümlelerin hatalardan kurtulması ve korunması için ise nahiv ilmi vazedilmiştir. Arapça metinlerin doğru yazılıp seslendirilmesi Arap dilinden ve bunun üzerine oturtulmuş tecvid, sarf ve nahiv kurallarına bağlıdır. Bu da Arap lugatıyla ilgili ilim dallarından biri olduğunu ortaya koyar.”³⁹⁶ Bağımsız bir ilim dalı olduğu içindir ki tecvid ilminin kendine özgü prensipleri ve disiplinleri vardır. Bununla beraber oluşumu sürecinde, günümüzdeki ses bilimini konu alan diksiyon fonoloji ve prozodi gibi bilim dallarının erken dönemlerden itibaren doğmasına tecvid ilminin öncülük yaptığını ifade etmiştir. Tecvid ilminin kendi içindeki bu insicamının varlığı ilahi kelamın insan kelamından ayrılmasının ipuçlarını verirken bu da abartıya kaçmayan medler ve diğer tecvid kurallarındaki felsefe örneğiğinde gerçekleşmektedir.³⁹⁷ Şiir, roman, hikâye ve destan okumanın, hitabet sanatının kurallarının bulunduğu, bunların da dinleyiciler üzerinde etkilerinin hissettirilebilmesi için kendilerine has kurallar içerisinde icra edilmelerinin kaçınılmaz olduğu gibi, ilahi kitabın da kendine özgü okuma ve seslendirilme ilkeleri içerisinde icra edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Tecvid ilmini tanımlarken; “*ilahi kitabın kendine özgü okunma, seslendirilme ilkelerinin belirlenip anlatıldığı ilim dalıdır*” tanımını yapmıştır.³⁹⁸ Bu tanım, daha ziyade bu ilmin teorik yönünü öne çıkarmaktadır. Zira hicri III. asrın sonlarından itibaren bu alana dair müstakil eserler yazılmaya başlanmış, bu kaynaklarda tecvid ilminin bazen teorik, bazen de pratik yönü ifade edilerek tanımlar yapılmıştır.³⁹⁹ Müellifimiz teorik yönlü bir tanımlı tercih etmiştir. Tecvid eserlerine

³⁹⁶ Güllü Sıtkı, *Tecvid İlmi ve Dersleri*, ss. 31-32.

³⁹⁷ Güllü Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, ss. 6-7; Tecvid Dersleri, ss. 15-17; Tecvid İlmi ve Dersleri, ss. 32-33.

³⁹⁸ Güllü Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 7; Tecvid Dersleri, s. 17; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 33.

³⁹⁹ Teorik yönü öne çıkan tanımlar için bk: Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, İstanbul 1971, I, 353; el-Mer’âşî, Muhammed b. Ebî Bekr Saçaklızâde, *Cühdü’l-Mukill*, Thk. Salim Kadduri el-Hamed, Amman 2008, s. 4; Pratik yönü öne çıkan tanımlar için bk: İbn Bâziş, Ebu Cafer Ahmed b. Ali, *el-İknâ’ fi’l-Kıraâti’s-Seb’*, Thk. Abdulmecid Kaddâd, Daru’l-Fikr, Dimeşk, I, s.275; İbnü’l-Cezerî, *Mukaddimetül- Cezerî*, (trc.Sadi Çöğenli), Asitane Yayınevi, İstanbul ts, s. 7; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*

aldığı tanıma baktığımızda ise Birgivî (ö. 981/1573)'nin pratik yönü ağır basan tanımını kullandığını görmekteyiz.⁴⁰⁰

Tecvid ilminin konusuna dair görüşüne baktığımızda öncelikle bu ilmin konusunun hece harfleri olduğuna dair genel bir kabul bulunmaktadır.⁴⁰¹ Müellif eserlerinde tecvid ilminin konusunun hece harfleri olduğunu söyleyenler olsa da “Kur’an-ı Kerim’in doğrudan kendisidir” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bunun gerekçesini de şöyle izah etmiştir: “Tecvid ilmi, prensiplerinin oluşturulduğu ilk dönemlerde Kur’an’ın lafzı yanında manası da büyük rol oynamıştır. Vasl, vakf-ibtidâ, sekte gibi tecvidin temel konuları bu yaklaşımın sonucudur. Dolayısıyla sıradan vatandaşlara değil ama ilahiyat alanında yetiştirilen kişilere tecvid bu özelliği çerçevesinde öğretilmelidir.” Konunun bu izahına baktığımızda tecvidin sadece Kur’an’ın doğru okunmasını amaçlayan bir ilim dalı olmadığını altını çizmek gerekmektedir. Daha doğru bir ifadeyle, tecvid kurallarına riayet ederek Kur’an’ı doğru okumak kendi içinde nihai bir hedef değildir. Doğru okuma, doğru anlama hedefine götüren bir araçtır. Nitekim zikredilen vasl, vakıf-ibtidâ ve sekte kuralları gibi mana odaklı hususlar, tecvid konuları arasında önemli yer tutmaktadır. Bu özelliğinden ötürüdür ki vakf ve ibtida ilmini Saçaklızâde gibi⁴⁰² müellifimizde tecvid ilminin içerisinde ele almıştır. Tecvidin hükmü konusunda Kur’an-ı Kerim’den delil olarak getirilen Müzzemmil sûresinin dördüncü ayetindeki *terfîl* kelimesinin tecvid anlamında kullanılması da⁴⁰³ buna işaret etmektedir. Tertil kelimesinin tefsiri mahiyetindeki Hz. Ali’ye nispet edilen rivâyette *terfîl*, تجويد الحروف ومعرفة الوقوف “harfleri güzel bir şekilde (yani sıfât-ı lâzime ve ârızalarıyla) telaffuz etmek ve durulacak yerleri bilmek”

fi İlmi't-Tecvid, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Mektebetü'l-Mearif, I. Baskı, Riyad, 1985, I, s.47; İmam-ı Muhammed Birgivî, *Dürr-i Yetim*, İzmir 1301, s. 7; Eskicizâde Ali b. Hüseyin, *Terceme-i Dürr-i Yetim*, s.1; Muhammed Esad el-Hüseyinî, *el-Virdül-Müfid fi Şerhi't-Tecvid* (Tecvid Risaleleri), Asitane Yayınevi, İstanbul ts, s. 3.

⁴⁰⁰ Bu tanım: “Tecvit ilmi, sâyesinde her harfe hakkının ve müstahakkının verilebilme yeteneğinin sağlandığı bilim dalıdır.” Güllü Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, s. 9; *Tecvid İlmi ve Dersleri*, s. 34.

⁴⁰¹ Mer’âşî, *Cühdü'l-Mukıll*, s. 4; Karakılıç A. Celaleddin, *Tecvid İlmi*, Kalkan Matbaacılık, Ankara 2013, s. 20; Çetin Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 47; Pakdil Ramazan, *age*, s. 26.

⁴⁰² Mer’âşî, *Cühdü'l-Mukıll*, s. 110.

⁴⁰³ Çetin Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları*, s. 49; Pakdil Ramazan, *age*, s. 27.

şeklinde açıklanmıştır.⁴⁰⁴ Bu açıklamalardan hareketle Sıtkı Gülle; tecvidin hizmet ettiği nihai hedef olan “Kur’an’ı doğru anlama” prensibini hesaba katarak tecvidin terminolojisi üzerine yeni yaklaşımlar ortaya koymuştur.

b. Harflerin Mahreçlerine Dair Görüşleri

Tecvid ilminin ilk konularından olan ‘harflerin mahreçlerinin sayısı’ konusunda müellifimiz farklı bir görüşe sahiptir. Hicrî II. asrın en önde gelen dilbilimcisi Halil b. Ahmed (175/791) *Kitâbü'l-Ayn* adlı eserinde Kur’an harflerini, çıkış yerlerine (mahreç) göre sıralamış ve mahreçlerine göre adedini tespit etmiştir. Talebesi Sibeveyh de aynı şekilde harflerin mahreçleri ve sıfatlarını tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. Onlardan sonra gelen filologlar ve âlimler de bu konu hakkında ciddi çalışmalarda bulunmuşlar ve harflerin mahreçleri konusunda farklı görüşler serdetmişlerdir. Sibeveyh (180/796), el-Müberred (285/898), İbn Düreyd, Ca’beri (732/1332), ve İbn Cinni (392/1002)’ye göre harflerin mahreç sayıları 16’dır. Ferrâ, (207/822) İbn Keysân (299/912), Ebu Amr ed-Dâni (444/1052) gibi bazı dilcilere göre ise 14 tespiti yapılmıştır. Fakat Halil b. Ahmed (175/791), Mekkî b. Ebî Tâlip el-Kaysî ve İbnü'l-Cezerî’nin de (833/1429) aralarında bulunduğu kıraat âlimlerine göre mahreçlerin sayısı 17’dir.⁴⁰⁵ Bu farklılıklar bazen farklı isimlendirmeden bazen de harflerin çıkış bölgelerinin genel ya da ayrıntılı zikredilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰⁶ Harflerin mahreçleri ve sıfatları konusunda ilk dönem filologlarının yaptığı tespitler, sonraki dönemde tecvid ilmine dair yazılan eserlerin temel referansları olmuştur. Buradan hareketle çoğunluk, mahreçlerin sayısının on yedi olduğu görüşünü benimsemiştir. Sıtkı Gülle bu genel kabulün aksine tafsilatlı olarak yazmış olduğu *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi* ile *Tecvid İlmi ve Dersleri* isimli iki eserinde fer’i harfleri⁴⁰⁷ de ilave ederek harflerin toplam mahreç sayısını yirmi dört olarak değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı görüşünü ileri sürmüştür. Bunun

⁴⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, (thk. Ğânim Kaddûrî Hamed), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986, s. 60.

⁴⁰⁵ Çetin Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları*, ss. 55-56; Pakdil Ramazan, *age*, s. 59.

⁴⁰⁶ Bulut Ahmet, “Arap Dilinde Sesler”, *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 1993, 5, s. 336.

⁴⁰⁷ Fer’i Harfler: Fasih Arap kelâmında var olan, dolayısıyla Kur’an’da da bulunan, kendisine özel bir resmi bulunmayan, fakat hecâ harflerinden biri ile yazılıp, kendine mahsus sesle seslendirilen yirmi dokuz harfin dışında kalan harflerdir. Bk: Pakdil Ramazan, *age*, s. 48; Fırat Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, ss. 99-100.

gerekçesini de fer’i harflerin çıkış noktalarının, asli harflerin çıkış noktalarından farklı olduğu kanaatiyle açıklamış bununla birlikte bu görüşünü temellendirecek bir kaynak zikretmemiştir.⁴⁰⁸ Oysaki fer’i harfler asli harflerde olduğu gibi mahreç takdir edilemediği için gerek dilciler ve gerekse kıraat âlimleri tarafından ayrı bir grupta incelenmiştir. Bu harflerin sesleri vardır, ancak şekilleri yoktur. Zira bunlar başka harflerle birleşmekte ve onlarla telaffuzda karışmaktadırlar. Bunlara, başkası ile karışık anlamında “el-hurûfü’l-müşribe” (الحروف المشربة), “el-hurûfü’l-meşûbe” (الحروف المشوبة), “el-hurûfü’l-muhâlata” (الحروف المخالطة) denilmesinin sebebi de bu özelliklerinden ötürüdür.⁴⁰⁹

Bununla birlikte Sıtkı Gülle, mahreçlerin sayısını yirmi dört olarak tespit ederken fer’i harflerin sayısını da yedi olarak zikretmiştir. Bunlar; “el-hemzetü’l-müsehhele” (الهمزة المسهلة), “el-elifü’l-mümâle” (الالف الممالة), “es-sâdu’l-müşemmetü savte’z-zây” (الصاد المشممة صوت الزاى), “el-lâmu’l-muğallazatu” (اللام المغلظة), “en-nûnu’l-muhfât” (النون المخفأة) şeklinde isimlendirilmişlerdir. Bu, mütevâtir kıraatlerle fasih Arapça’da kullanılan çoğunluğun kabul ettiği sıralamadır.⁴¹⁰ Yalnız bu sıralamada “el-lâmu’l-muğallazatu” (اللام المغلظة) olarak ifade edilen madde, kaynaklarda “el-lâmu’l-mufahhame” (اللام المفحمة) olarak zikredilir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*’de tağlîz bahsinde bu ifadenin *tefhîm*in eş anlamlısı olduğunu zikretse de⁴¹¹ kaynaklar tağlîzde sadece kıraat-ı Nâfi rivayeti Verş’e göre sakin veya meftuh olan sâd (ص), tâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden sonra gelen meftuh lâmların kalın okunduğu uygulamasından bahsetmiş, lâm-ı mufahhame’nin bir diğer

⁴⁰⁸ Metinde isimlerini zikrettiğimiz iki tecvid eserinde bu bahsi açıklarken şöyle bir zühul tespit ettik. Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi ve Tecvid İlmi ve Dersleri adlı eserlerde mahreçlerin sayısını yirmi beş olarak zikretmiş, ilk eserde bunlardan on yedisi çoğunluğun görüşünü sekiz tanesini de fer’i harfleri kapsamaktadır. Fakat fer’i harfleri açıkladığı kısımda yedi başlık altında incelemiştir. Dolayısıyla toplam mahreç sayısı 24 olur. Tecvid İlmi ve Dersleri adlı eserinde ise on yedi olan aslî harflerin mahrecini zikrettikten sonra fer’i harflerin sayısını da yedi olarak vermiş, toplamı yine yirmi beş olarak yazmıştır. İlk eserde olduğu gibi ‘fer’i harfler’ başlığı altında yedi madde zikretmiştir. Bk: Gülle Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, s. 37; *Konu ve Cevap Anahtarlı Soru İlaveli Tecvid İlmi ve Dersleri*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 50.

⁴⁰⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib el- Kaysî, *er-Riaye li Tecvidi’l-Kıraati ve Tahkiki Lafzi’t-Tilaveh*, thk, Ahmet Hasan Ferhat, Daru Ammar, V. Baskı, Amman 2008, s. 120, 121, 122, 130.

⁴¹⁰ Fer’i harfler hakkında geniş bilgi için bk: Sibeveyhî, *el-Kitap*, III, s. 541; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riaye*, s. 120, 121, 122, 130; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 160; Pakdil Ramazan, *age*, s. 48-50; Akbal Talip, *Kur’an-ı Kerim ve İlm-i Kıraat Ders Notları*, yy, Rize 2015, ss. 11-13.

⁴¹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 83.

konusu olan Allah (الله) lafzından önce üstün veya ötre bir harf gelirse Allah (الله) lafzının lâminin kalın okunacağından bahsetmemiştir.⁴¹² İbnü'l-Cezerî, fer'i harfleri açıklarken "lâm-ı mufahhame" altında her iki konuyu da zikretmiştir.⁴¹³ Dolayısıyla bu ifadenin kullanılması gerektiği, genel kanıya daha uygundur. Gerçi kıraat tedrisatında Verş'in tağlîz uygulamasında her iki ifadenin de kullanıldığı, meftuh lâmdan önce sâd (ص) ve tâ (ط) harflerinin gelmesi durumunda tefhim, zâ (ظ) harfinin gelmesi durumunda tağlîz olarak isimlendirildiği görülmektedir.⁴¹⁴

Sıtkı Gülle genel kabul gören beş fer'i harfe ilaveten el-Elifü't-Tâbiatü li-Harfin Mufahhamin (الألف التابعة لحرف مفخم) ve el-Yâu'l-Muşemmetu Savte'l-Vâv (الياء المشممة (صوت الواو) maddelerini de ilave etmiştir.⁴¹⁵ Bu maddeleri açıklarken kaynaklarda sadece örneklerini bulabileceğimiz yerlerine atıfta bulunmuş, lakin fer'i harf olduğuna dair bir kaynak zikretmemiştir. Yaptığımız araştırma neticesinde Mahmud Halil Husarî (1389/1970)'ninde eseri '*Ahkâmu Kurâeti'l-Kur'ân'il-Kerîm*' de beş fer'i harfe ilaveten iki madde daha ilave ettiğini görmekteyiz.⁴¹⁶ Bununla birlikte Saçaklızâde de "el-lâmu'l-mufahhame" yerine "el-Elifü'l-Mufahhame" başlığını kullanmış ve müellifimiz ile aynı örnekleri vermiştir.⁴¹⁷ Kısaca değinecek olursak el-Elifü't-Tâbiatü li-Harfin Mufahhamin (الألف التابعة لحرف مفخم) "kalın okunan bir harfe tabi olan elif" maddesinde böyle konumlarda elife sanki 'و' harfinin lafzına yakın, o izlenimi veren kalın bir ses karışmış gibi olur ama asla vav değildir, tanımını yapmıştır. Nâfi' (ö. 169/785)'nin ikinci râvisi Verş (ö. 197/812)'in الصلاة örneğini vererek bu ve benzeri kelimelerdeki seslendirmenin bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁸ Aslında burada kastedilen Verş için tağlîz uygulamasıdır.⁴¹⁹ Bir fer'i'lik söz konusu değildir. Kastedilen elife sanki vav

⁴¹² Geniş bilgi için bk: İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, ss. 83-89.

⁴¹³ İbnü'l-Cezerî, *age*, I, s. 160; II, s. 86.

⁴¹⁴ Akbal Talip, *Takrib Suretleri*, yy, İstanbul 1981, s. 27.

⁴¹⁵ Gülle Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, s. 28, 219, 220, 223; *Tecvid İlmi ve Dersleri*, s. 40, 133, 135, 136.

⁴¹⁶ Mahmud Halil Husarî, *Ahkâmu Kurâeti'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Dârü'l-Beşâiril-İslamiyye, Beyrut, 2011, ss. 47-48.

⁴¹⁷ Mer'aşî, *Cühdü'l-Mukîll*, s. 120.

⁴¹⁸ Gülle Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi*, s. 219, 220; *Tecvid İlmi ve Dersleri*, s. 133,

⁴¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *age*, II, s. 85.

harfinin lafzına yakın, o izlenimi veren kalın ses tarifi, Horasan fethasını (fethayı şedide) çağrıştırmaktadır. Bu fethada bozuk bir fetha olup yanlış telaffuzdan ibarettir.⁴²⁰

Bir diğer görüşü olan “el-Yâu’l-Muşemmetu Savte’l-Vâv” (الياء المشمة صوت الواو) maddesine baktığımızda; “uzatılarak okunurken sesi ‘و’ harfinin uzatılması sesine karıştırılan, bu izlenimi veren ya (ى) harfidir” tanımını yapmış. “Bu telaffuz, meçhul şekline dönüştürülen ecvef nitelikli bazı fi’l-i mazilerde görülür. Burada keskin hareketin fer’i bir işmâm versiyonu sergilenirken harfin aslına vurgu yapılır” şeklinde izah etmiştir. Son olarak Nâfi (ö. 169/785), Kisâi (ö. 189/805), İbn Âmir’in birinci râvisi Hişâm (ö. 245/859) ve Yakub (ö. 205/820)’un birinci râvisi Ruveys (ö. 238/852)’in (قيل),⁴²¹ (غيض)⁴²² ve benzeri bazı kelimeleri böyle seslendirirler açıklamasını yapmıştır.⁴²³ Bu konuda zikredilen bazı kıraatlerin yaptığı işmam uygulamasıdır. İşmam uygulaması dört şekilde yapılır. Birincisi harf ile harfin karıştırılması ki bu fer’i harflerden sâd-ı müşemme olarak ifade edilen sâd (ص) ve zây (ز) harflerinin karışımından oluşan bir harftir.⁴²⁴ İkincisi idğam ve sukün ile beraber işmam uygulamasıdır ki buna da işmam denir. Fakat sadece Yusuf sûresi 11. ayette geçen لَا تَأْمَنَّا örneğinde yapılan bir işmam uygulamasıdır.⁴²⁵ İşmam ile isimlendirilen üçüncü uygulamamız ise sukundan sonra dudakların ötre hareke şeklinde öne doğru yumulması şeklindedir. Bu ise medd-i arız bahsinde geçen sukun-ı arız’ın hareketi ötre olduğunda yapılan bir uygulamadır.⁴²⁶ Son olarak hocamızın fer’i harfler bahsinde işlediği uygulamada örnekler açısından bir takım farklılıklar vardır. Bu uygulamaya hareketin hareke ile işmamı denir. (قيل),⁴²⁷ ve (غيض)⁴²⁸ örneklerinde İbn Âmir’in birinci râvisi Hişâm, Kisâi, ve Yakub’un birinci râvisi Ruveys bu kelimeleri işmamlı okur.⁴²⁹ (وسيق)⁴³⁰

⁴²⁰ İbnü’l-Cezerî, *age*, II, ss. 23-24.

⁴²¹ Bakara 2/11

⁴²² Hud 11/44

⁴²³ Güllü Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 223; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 135-136,

⁴²⁴ Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî, *Zübdetü’l-İrfân*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul ts, s. 49.

⁴²⁵ Pakdil Ramazan, *age*, ss. 154-155.

⁴²⁶ Pakdil Ramazan, *age*, ss. 152-153.

⁴²⁷ Bakara 2/11.

⁴²⁸ Hud 11/44.

⁴²⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân fî İdâhi Zübdet’il-Irfân*, ss. 148-149.

⁴³⁰ Zümer 39/71-73.

ve (حِيل)⁴³¹ örneklerinde İbn Âmir, imam olarak; Kisâî ve Yakub'un birinci râvisi Ruveys de onunla beraber işmamlı okur.⁴³² (سِيء)⁴³³ örneğinde bir önceki imamlara ilaveten Nâfi ve Câfer de bu kelimeyi işmamlı okur.⁴³⁴ Hocamızın (فِيل), ve (غِيض) örneklerini verirken bu kelimeleri işmamlı okumayan Nâfi'yi de zikretmesinin bir zuhûlden ibaret olduğu kanaatindeyiz. Sonuç olarak yukarıda kapsamlı bir şekilde işlediğimiz işmam bahsinin fer'i harfler de sadece sâd (ص) ve zây (ز) harflerinin karışımından oluşan sâd-ı müşemme'de olduğunu, geriye kalan uygulamaların tedrisatta işmam ile isimlendirildiğini ifade etmek istiyoruz.

Müellifimiz harflerin mahreçleri konusunda da farklı tercihlerde bulunmuştur. Tecvid eserlerinde harflerin telaffuzunun nasıl olması gerektiği konusunda etraflıca tanımlar yapmış, ayrıca bu tanımları diğer tecvid eserleri ile karşılaştırmalı olarak hazırlamıştır. Fakat bazı eserlerdeki harflerin tanımına katılmadığını görmekteyiz. Bu harfler se (ث), zâl (ذ) ve zâ (ظ) harfleridir. Mahreç itibariyle dil ucunun ön dişlere temasıyla çıkarılır açıklamasından sonra şu uyarıyı yapar. “*Tecvidi konu alan eserlerde bu üç harften zal (ذ) ile za (ظ)'nın çıkış noktalarında farklı tanımlamalara gidildiği gözlenmiştir. Kimisinde za (ظ) da dil ucunun kesinlikle az çıkacağı belirtilirken (bk. el-Mizân, s. 10), kimisinde de tam aksine daha fazla çıkarılacağı (bk. Belviranlı, Tecvid, s. 11), bazısında ise hepsinin aynı oranda çıkarılacağını yansıtan (bk. Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 60-61) ifadeler kullanılmış, bir bölümünde de dil ucu hiç dışarıya çıkarılmadan ön dişlerin farklı noktalarına değdirilmeleri ile (bk. Fâyiz, et-Tebyîn, s. 168) çıkarılacakları yansıtılmıştır. Bizim meşkimiz/fem-i muhsinden alışımız⁴³⁵ kaynaklardaki veriler doğrultusunda ilgili harfin telaffuzunda belirtilmiştir.*”⁴³⁶ Bu karşılaştırmadan sonra kendi tanımında dil ucu gayet az dışarı çıkarılarak za (ظ) harfi, biraz daha çıkarılarak zâl (ذ) harfi, biraz daha fazla çıkarılarak se (ث) harfi çıkar

⁴³¹ Sebe 34/54.

⁴³² Zübdeyi s. 113;119.

⁴³³ Hud 11/77; Ankebut 29/33; Mülk 67/27.

⁴³⁴ Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî, *age*, s.108, 136.

⁴³⁵ Kıraat hocası Abdurrahman Gürses'in za (ظ) harfinin taliminde şu uyarısı vardır. Bu harfi düzgün telaffuz edemeyenler ظالمين kelimesini “zalimin” şeklinde (kalın ama peltek olmayan bir şekilde) telaffuz ettiklerini, hâlbuki bu harf hem kalın hem de peltektir. Bu harfte “Dil ucu içeride kalmayacak kalırsa bu ظ değildir.” Bk: Demirci Naci, *agt*, s. 79.

⁴³⁶ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 94; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 90.

sıralamasını yapmıştır.⁴³⁷ Peltek olan bu harflerle ilgili uygulaması bu ölçüdedir. Harf talimi meşkini yaptığı hocası Abdurrahman Gürses'in diğer talebelerinin yazmış olduğu tecvid eserlerinde⁴³⁸ ve başka eserlerde⁴³⁹ de aynı sıralamayı görmekteyiz.

Harflerin mahreçleri konusu ile alakalı lam (ل) harfinin tarifinde farklı bir görüş serdetmiştir. İlk dönem dilcilerine baktığımızda öncelikle Sibeveyh (180/796)'in lam (ل) harfi tarifi; “Dilin ucuna yakın iki yanı, dilin ucuna varıncaya kadar olan kısım ile karşısındaki üst damak ve üst dişlerin gerisidir” şeklindedir.⁴⁴⁰ el-Müberred ise (ل) harfini şöyle izah eder: “Dilin ucu, üst ön dişler ve rabâiyat denilen dişlere temas eder. Bu harfte inhirâf sıfatı⁴⁴¹ vardır. Bu bölgeden (ل) harfi çıkar.”⁴⁴² demektedir. İbn Cinni de dil ucu üst damak, rabâiyat/dörtlü dişler ve üst ön dişleri kapsayan geniş bir bölgenin (ل) harfine ait bir mahreç bölgesi olduğuna işaret etmektedir.⁴⁴³

Zikrettiğimiz tanımlara baktığımızda (ل) harfinin dilin iki kenarından çıkarılacağı kaydedilirken, bazıları ise sadece dil ucuna işaret etmektedir. Bu farklılıktan ötürü (ل), (ر), (ن) harflerinin mahreçleri diş eti ile yakından ilgili olduğu için bu harflere “lisevî harfler” (حروف لثوي) diyenler olduğu gibi bu harflerin çıkışında, dilin yan kenarının rolünü dikkate alarak bu üç harfe (الحروف الذوقية) diyenler de olmuştur.⁴⁴⁴ Lam harfinin mahrecindeki bu nüanstan ötürü Sıtkı Gülle şu açıklamayı yapmıştır. “*Bazı eserlerde (lam) harfinin dilin iki kenarından çıkarılacağı kaydedilirken (bk. el-Mizân, s. 10; Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s.61; Fâyiz, et-Tebyîn, s. 164),*

⁴³⁷ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî, s. 107; Tecvid Dersleri, s. 24; Tecvid İlmî ve Dersleri, s. 93.

⁴³⁸ Pakdil Ramazan, *age*, s. 90; Akbal Talip, *age*, s. 17.

⁴³⁹ Ünlü Demirhan, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, TDV Yayınları, Ankara 2017, s.73.

⁴⁴⁰ Sibeveyhî, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitap*, thk: Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, IV, s. 433.

⁴⁴¹ İnhirâf; sözlükte, “eğilmek, meyletmek” anlamına gelen bu kelime, tecvide (ل), (ر) harfleri telaffuz edilirken dilin geriye doğru meyletmesi halini belirtir. Meyletme hali râ harfinde daha belirgindir. Sarı M. Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, Numune Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 60.

⁴⁴² Müberred, Ebul Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Müktedab*, thk: Muhammed Abdülhalik el Udayme, Alamül-Kütüb, Beyrut, ts, I, s. 193.

⁴⁴³ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *Sirru Sinâati'l-İ'rab*, thk: Hasan Hindâvî, Darul-Kalem, Dımeşk 1993, s. 47.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 159.

bazılarında dil ucu vurgulanılır (bk. el-Mu'cem, II. s. 815; Belviranlı, Tecvid, s. 14).”⁴⁴⁵ Sonuç olarak “ biz bu harfin mahrecinin tespitinde dil ucunun esas, kenarlarının tali derecede rol oynadığını düşünüyoruz” ifadesiyle (ﻝ) harfinin mahrecine her iki unsuru da dâhil ederek kanaatinin bu doğrultuda olduğunu bildirmiştir.⁴⁴⁶ Bu harfin mahreci ile ilgili ona yakın bir tanımı başka eserlerde⁴⁴⁷ görmekle beraber müellifimizin tarifi Sibeveyh’in tarifi ile paralellik arz etmektedir.

c. Revm ve İşmam’a Dair Görüşleri

Sıtkı Gülle’nin tevcid ilmine dair yazmış olduğu kitaplarında savunduğu en dikkat çekici görüş ise medd-i ârız bahsinde revm uygulamasının nasıl olduğu konusudur. Bu sadece müellifimize ait eserlerde rastladığımız bir uygulamadır. Bilindiği üzere medd-i ârız’da vakıf halinde son harfin harekesi doğrultusunda vecih sayısı değişir. Son harfin harekesi üstün ise tûl-tavassut-kasr şeklinde üç vecih; esre ise tûl-tavassut-kasr ve kasr ile revm şeklinde dört vecih son olarak ârız olan sükûn’un harekesi ötre olursa yedi vecih⁴⁴⁸ tûl-tavassut-kasr- tûl ile işmam-tavassut ile işmam-kasr ile işmam ve kasr ile revm uygulamaları vardır.⁴⁴⁹ Revm uygulaması zikredildiği üzere ârız olan sükûn’un harekesi esre ve ötre olduğu durumlarda bir elif ile yapılan vakıf veçhidir. Lügatte istemek, belirtmek manasına gelen revm; hafif veya gizli bir sesle harekeyi belirtmek demektir. Hafif ve gizlilikten kasıt, okunan harfin harekesinin sesini 2/3 oranında atıp 1/3’ünü okumaktır. Bu ister iki esre veya ötre şeklinde tenvinli olsun, ister harekeli olsun böyledir. Fakat revm vechinin tenvinli uygulamasında müellifimiz tenvin sesinin 1/3 oranında seslendirilmesi kanaatini belirtmiştir. Meseleyi قِصَاصٌ⁴⁵⁰ ve مَرْكُومٌ⁴⁵¹ örneklerinde açıklayacak olursak, son harfin harekesi doğrultusunda birinci örnekte 1/3

⁴⁴⁵ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 132.

⁴⁴⁶ Gülle Sıtkı, age, s. 132.

⁴⁴⁷ Karakılıç A. Celaleddin, Tecvid İlmi, s. 35; Akbal Talip, age, s. 16.

⁴⁴⁸ Burada Sıtkı Gülle şu uyarıyı yapmaktadır. “Bazı okuyucular ‘yedi vechi’, yedi elif miktarı çekmek şeklinde algılamış! olacaklar ki medd-i ârızları solukları yettiğince uzatıp dururlar.” Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 276; Tecvid Dersleri, s. 24; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 170.

⁴⁴⁹ Medd-i ârız hakkında geniş bilgi için bk: Sarı M. Ali, age, ss. 72-74; Pakdil Ramazan, age, ss. 150-155; Çetin Abdurrahman, Kur’ân Okuma Esasları, ss. 117-121.

⁴⁵⁰ Bakara 2/11

⁴⁵¹ Hicr 15/99

oranında ‘sun’ ikinci örnekte ‘mun’ denileceğini söylemiştir.⁴⁵² Aslında tenvin sakin bir nun (ن) ‘dur, harekesi olmayan sakin nun’da revm yapılmaz. Hâlbuki kaynaklarda sükûnu ârız tenvinli bile olsa burada tenvin düşer hareketin durumuna göre revm ve işmam yapılır denmektedir.⁴⁵³ Yukarıdaki örnekler özelinde verilen tenvin uygulamasında revm yapılması yani 1/3 oranında seslendirilmesi kitabi ve ameli bir uygulama değildir. Revm uygulaması kelimenin sonundaki irabı belirtmek amacıyla daha çok tedrisat için yapılır. Kanaatimizce Sıtkı Gülle bu amaçtan ötürü kelimenin sonunun tenvinli olduğunu göstermek için böyle bir uygulamayı tercih etmiştir.

Bilindiği üzere revm ve işmam uygulaması daha ziyade kör ve sağır olan kimseler ile nahiv ilmi açısından tedrisat amaçlı uygulanması ön görülen bir okuma tarzıdır. Sıtkı Gülle bu konuda şunu ifade eder: “İşmam ve revm bir hayli uzmanlık isteyen uygulama tarzıdır. Mehmet Zihni merhumun da işaret ettiği gibi biz de tekrar teyiden belirtelim ki bunların icrası, Kur’an okumayı ve okutmayı meslek edinmiş kişilerin öğrenecekleri ve uygulayacakları bir keyfiyettir. Kur’an-ı Kerim’in tilavetinde uzman olmayanlara o kadar külfet yoktur” demiştir.⁴⁵⁴ Bu görüşü, Asım kıraati rivayet-i hafs için Yusuf sûresi 11. ayette geçen لَا تَأْمَنَّا ibaresindeki işmam uygulamasının hatta yazıldığı üzere şeddeli okunabileceğine istinat etmektedir. Bu şekilde şeddeli olarak okuyan kıraat imamlarından Ebu Cafer’dir. Gülle söz konusu kanaatini şöyle ifade eder: “Kur’an öğrenip kendi başlarına hatim indiren vatandaşların sıkıntıya girmelerine hiç gerek olmadığı gibi işi ehlinden öğrenmemiş veya öğrenmiş ama zamanla unutmuş kişilerin de kendilerini zorlamalarına hiç gerek yoktur. Sonuçta bu, teknik bir konudur, ne namazı bozar ne de insanı günaha sokar. Ebu Cafer’in görüşü de bizler için bir kolaylıktır. Onun için bilmeyen kimseler ilgili kelimenin altında çıkılan ‘إشمام’ lafzına takılıp kalmasınlar, normal şedde ile seslendirip geçsinler” demiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵² Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, ss. 277-278; Tecvid Dersleri, s. 24; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 171; Tecvid Dersleri, ss. 53-54.

⁴⁵³ Dimyâtî, *İthâf*, s. 101; Muhammed Nebhan b. Hüseyin, *el-Müzekkira fi t-Tecvîd*, ys. 2006, s. 105; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 121; Pakdil Ramazan, *age*, s. 153.

⁴⁵⁴ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 282; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 174.

⁴⁵⁵ Gülle Sıtkı, Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi, s. 282; Tecvid İlmi ve Dersleri, s. 173.

Biz hocamızın görüşüne kısmen katılmakla beraber bu görüşün tavzihe muhtaç olduğunu düşünüyoruz. İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserindeki beyitte:

وَالْأَخْذُ بِالتَّجْوِيدِ حَتْمٌ لَّازِمٌ * مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرْآنَ آتَمٌ

“Kur’an’ı tecvidine riayet ederek okumak ve okutmak vâcibtir. Kur’an’ı tecvidsiz okuyan (sahih bir şekilde okumayan) kimse günahkârdır.” uyarısı vardır.⁴⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*’inde ise “Kur’an’ı tecvidsiz okuyan kimse günahkârdır” beytini açıklar ve Kur’an okuyan Müslümanları tecvidi bilip uygulama bakımından sınıflandırır. Tecvidi bilip uygulayan kişiler me’cur olanlar; tecvidi bildiği halde uygulamayıp mes’ul (günahkâr) olanlar, bir de bilemeyip veya uygulayamayıp ma’zur olanlar şeklinde üçe ayırır.⁴⁵⁷ Şimdi bu tasniften yola çıkarak Yusuf sûresi 11. ayette geçen لَا تَأْمَنَّا pasajındaki işmamı gayret ettiği halde başaramıyorsa, öğrenme imkânlarından mahrum ise veya kişinin kendine has bir kusurundan ötürü düzgün bir şekilde işmamı telaffuz edemiyorsa ma’zur kısmında değerlendirilir. Burada hocamızla aynı kanaatteyiz. Lakin kişiler işmamlı okuma imkân ve kabiliyetine sahip oldukları halde, bunu önemsemeyerek ihmalleri sebebiyle hatalı okumakta devam ederler ise mes’ul (günahkâr) olurlar. İbnü'l-Cezerî bu konuda şöyle der: “Kim ki Allah’ın kelamını fasih Arap lehçesiyle doğru bir şekilde okumaya gücü yettiği halde kendini üstün görerek, görüşünde ve fikrinde ısrar ederek ezberlediğinde itiyat ettiği okuyuşa dayanarak okuyuşunu düzeltecek bir hocaya da müracaat etmekten imtina ederek bozuk Acem lehçesi veya çirkin Nabati lehçesiyle okursa şüphesiz bu kişi kusurludur, günahkârdır ve kesinkes aldanmıştır. Zira Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Din, Allah’a, kitabına, Peygamberine, bütün Müslümanlara ve yöneticilerine karşı nasihattir/samimiyettir.”⁴⁵⁸

d. Kur’an Tilavetinin Bitimindeki Uygulamaya Dair Görüşleri

⁴⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, s. 9.

⁴⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 176.

⁴⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *age*, I, s. 176; zikredilen hadis için bk: Müslim, Temim ed-Dâri (ra)’den rivayet edilmiştir. [Bu Hadisi Şerifi Müslim, *Kitabu'l-İman*, bab:23 hadis no: 55’de rivayet etmiştir. Hadisin açıklaması için bk: Ahmet Davutoğlu, *Sahih Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat Yayınları, İstanbul 1977, I, ss. 298-301.

Son olarak kanaatleri içinde konunun uygulama yerine muvafakaten ifade etmek istediğimiz görüşü ise Kur'an tilaveti bittikten sonra günümüzde yapılan uygulamaya ait kanaatleridir. Bilindiği üzere uygulama şöyledir:

صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمِ . سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

Öncelikle Kur'an okumayı bitirdikten sonra “çok yüce Allah doğru söylemiştir” anlamındaki *صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمِ / sadakallâhu'l-Azîm* ifadesinin söylenip söylenmeyeceği hususunda ki kanaati şöyledir: “Hz. Peygamber ve sahabeler döneminde böyle bir uygulamaya dair bir rivayet bulunmadığını ileri sürerek, buna şiddetle karşı çıkan ve bunu bidat olarak niteleyenlere rastlanmaktadır. Oysa kaynaklar incelendiğinde buralarda ulemanın konuşmalarında ve yazdıkları eserlerde bir ayeti iktibas ettiklerinde, bu ifadeye öncesinde veya sonrasında yer verdikleri açık şekilde görüldüğü gibi bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in kullandığı da aktarılmıştır.” Açık naslarda birebir ifadesi yoktur diye bir uygulamayı bidat olarak nitelendirmeyi doğru bulmamış, bir aşır okunduktan sonra söylenmesi, ayetlerin içeriğinin doğruluğuna inanıldığının vurgulanması anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kur'an'da bir olay anlatıldıktan veya bazı bilgiler verildikten sonra⁴⁵⁹ bu ifadenin kullanıldığına işaret ederek, söz konusu ifadeyi kullanmanın hiçbir sakıncası olmadığını bilakis güzel bir gelenek olduğu kanaatini bildirmiştir. Hatta bu cümleden sonra ufak bir dua yapılmasını veya duaların en kapsamlısı Fatiha'nın okunması için “el-Fatiha” denilmesinin daha uygun olduğu tavsiyesinde bulunmuştur.⁴⁶⁰

Gelen rivayetlerde Hz. Peygamberin Kur'an-ı Kerim okuduktan sonra, sistemli bir şekilde *sadakallâhu'l-Azîm* dediği nakledilmemiş ise de kimi durumlarda benzer ifadeler kullandığına rastlanmaktadır. Nitekim mide rahatsızlığı çeken birisine bal içmeyi tavsiye etmiş, üç defa bal içirmesine rağmen hastalığın iyileşmediğini gören sahabeye “Allah doğru söyledi (*sadakallâh*), senin miden yalan söyledi” buyurmuştur.⁴⁶¹ Minberde hutbe okurken torunları Hasan ve Hüseyin'in gelmekte olduklarını görünce, minberden inip onları kucaklamış sonra da “Allah doğru söyledi

⁴⁵⁹ Ali İmran, 2/95; Nisâ, 4/87, 122; Ahzâb, 33/22.

⁴⁶⁰ Gülle Sıtkı, *Tecvid İlmi ve Dersleri*, ss. 66-67.

⁴⁶¹ Buhârî, *Tıbb*, 24; Müslim, *Selâm* 91; Tirmizî, *Tıbb* 31.

(sadakallâh), diyerek şu ayeti kerimeyi okumuştur: “Mallarınız ve evlatlarınız ancak birer fitnedir”⁴⁶² meâlindeki ayet-i kerimeyi okumuştur.⁴⁶³ Hz. Ali⁴⁶⁴, Hz. Muaviye⁴⁶⁵, Abdullah b. Mesud⁴⁶⁶ gibi kimi sahabeler de bazı ayet-i kerimeleri okuduktan sonra “*sadakallâhu ve rasûlüh*” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. İmam Gazzâlî’ye göre Kur’an okuduktan sonra şunlar söylenir: *صَدَقَ اللهُ تَعَالَى وَبَلَغَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. اللَّهُمَّ. اللَّهُمَّ. انْفَعْنَا بِهِ، وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ. Allah doğru söyledi. Rasulullah bize tebliğ etti. Allahım, bizi Kur’an-ı Kerim’den istifade edenlerden eyle. Onu bizim için bereketli kıl. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Hayy ve Kayyum olan Allah’tan af dilerim.*”⁴⁶⁷

Bütün bu açıklamalardan sonra böyle bir uygulamayı yasaklayan bir nassın da olmaması nedeniyle âlimler bunu Kur’an-ı Kerim kıraatine dair edeplerden saymışlardır. Böyle bir söz namazda söylenmiş olsa namazı bozmaz, esasen bu ifade Allah’ı zikirdir, zikir ise emredilmiştir, hükmü verilmiştir.⁴⁶⁸ Sıtkı Güllü’nin bu ifadenin akabinde ufak bir dua yapılması tavsiyesine, İmam-ı Gazzâlî’nin yukarıda zikrettiğimiz duasının yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمِ / sadakallâhu’l-Azîm’den sonra yine ayetler demeti olan:

“İzzet sahibi Rabbin, onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Elçilere selam, âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun” mealindeki metinlerin okumasını doğru bulmadığını tecvid eserlerinde ifade etmiştir.⁴⁶⁹

Hadis kaynaklarında Saffat sûresinin son üç ayeti olan bu duaları, Rasûlullah’ın namazdan sonra okuduğu, okumayı da teşvik ettiği rivayet edilmiştir. Bazı hadis kaynaklarının yanında, genelde tefsir kaynaklarında rivayet edilen hadislerde de Hz.

⁴⁶² Teğabün, 15.

⁴⁶³ Ebu Davut, *Salât*, 233.

⁴⁶⁴ Müslim, *İman*, 71.

⁴⁶⁵ Tirmizî, *Züht*, 28.

⁴⁶⁶ Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, (thk: Muhammed Said Besyûnî Zağlûl), Beyrut, 1410, VI, s. 431.

⁴⁶⁷ Gazzâlî, *İhyâ’u Ulûm’id-Dîn*, trc. Sıtkı Güllü, I, s. 671.

⁴⁶⁸ Düzenli Behlül, *Adâb ve Erkânıyla Müezzînlilik*, Damla Yayınevi, İstanbul 2010, ss. 123-125.

⁴⁶⁹ Güllü Sıtkı, *Tecvid İlmi ve Dersleri*, s. 67.

Peygamber bu ayetleri her türlü oturum ve konuşmanın ardından okumayı tavsiye ettiği rivayet edilmiştir. İlgili rivayetlerden bir kaç şöyledir:

“Kim ki, kıyamet günü en yüksek ölçekte sevap almak isterse, bir mecliste yaptığı konuşmanın sonu şu cümleler olsun: “Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yasîfûn. Ve selamun ale'l-murselîn. Ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn.”⁴⁷⁰

“Rasûlullah namazdan selam verdiği zaman şunları söylerdi: “Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yasîfûn. Ve selamun ale'l-murselîn. Ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn.”⁴⁷¹

Hz. Peygamberin gerek namazlarda ve gerekse başka vesilelerle bu duayı okumayı tavsiye etmiş olmasından hareketle olsa gerek ki, Kur'an-ı Kerim ayetlerini okuduktan sonra tilavet esnasında bilmeyerek yapılmış hataların affedilmesine vesile olması için⁴⁷² ve ilgili ayetlerin faziletinden yararlanmak maksadıyla okunagelmıştır.⁴⁷³

3.2. Kıraat İlimi Hakkındaki Görüşleri

İstanbul Haseki eğitim Merkezinde açılan Aşere-Takrib kursuyla 1976 senesinde bu ilim ile tanışan müellifimiz, vefatına kadarki olan zamanda kıraat ilmiyle meşgul olmuş, bu ilmin gerek tedrisatı ve gerekse nazariyatı konusunda ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu vadiye ömrünü vakfetmiş bir kişinin elbette bu ilme dair söyleyecekleri vardır. Kıraat ilmi noktasında yaşanan inkıtanın hemen akabinde bu ilimle tanışarak kaybedilen zamanın idraki ile yapmış olduğu çalışmalarla bu alana dair yeni fikirler, tefekkürî analizler sunmuştur. Bu başlık altında da söz konusu bu görüşlerini ifade etmeye çalışacağız.

a. Kıraat İlimi, Tanımı ve Konusuna Dair Görüşleri

Öncelikle kıraat ilmini nev'i şahsına münhasır hususiyetler taşıyan ama tefsir, edebiyat, filoloji, hadis, fıkıh ve kelim ile de farklı nisbetlerde irtibatı bulunan, genel

⁴⁷⁰ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut 1993, VII, s. 141; Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, ts, VII, s. 212.

⁴⁷¹ Tirmizî, *Salât*, 113.

⁴⁷² Pakdil Ramazan, *age*, s. 235.

⁴⁷³ Düzenli Behlül, *Adâb ve Erkânıyla Müezzinlik*, s. 126.

kabullere de dayanan, vehle-i ûlâda imani boyutu ağır basan bir ilim ve İbn Haldun'un - bizim de katıldığımız tesbitiyle- bir sanat dalı olduğu hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir.⁴⁷⁴ Yukarıda zikrettiği ilim dalları ile irtibatını şu örnekler ile açıklamıştır: “Kıraat ilmi her ilim dalını ilgilendiren bir ilim dalıdır. Özellikle tefsircilerin bu ilim dalından haberdar olmaları gerekmektedir. Tefsir yazabilmek için kıraattan haberdar olunması olmazsa olmazlardan biridir. Yani kıraat bilmeyen bir kişinin tefsir yazması, tefsir üzerine söz söylemesi, tefsir üzerine yorumlar yapması eksik kalır. Bu sebeple temel kaynaklarda müfessir olabilmenin şartları sayılırken kıraat ilmine vakıf olmak da öngörülür. Yine kıraat, Arap dili ve edebiyatı açısından da çok önemlidir. Çünkü filoloji ile yakından ilişkilidir. Kıraat imam ve ravileri ile hicri V. asra kadar bu alanda eser yazmış müelliflerin her biri birer filolog, dilbilimcisidir. Kıraatle ilgili temel kaynaklarda yorumlar yapılırken filolojik tahliller önemli yer tutar. Fıkıhçıların da kıraat biliminden haberdar olmaları gerekir. Çünkü Kur'an metnini Arapça'nın kurallarına uygun şekilde sahih olarak on imamın seslendirdiğinin dışında selefle de irtibatlandırarak daha farklı okuyanlar vardır. Fakat bunlar zamanla uygulayıcısı kalmadığı için silinip gitmişlerdir. İşte bu seslendirmelerin sahih kıraatler arasında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususunda bir fıkıhçıya sorular yöneltildiğinde sağlıklı bir cevap verebilmesi için kıraatın arka planından haberdar olması gerekir.”⁴⁷⁵ Onun içindir ki Sıtkı Gülle bu ilimle meşgul olanların sadece uygulama tarafı ile değil aynı zamanda ilgili kaynaklara giderek nazarı tarafı ile de meşgul olmaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuş ve bunu şöyle ifade etmiştir: “Hicri IV. asrın ikinci yarısından sonra günümüze gelinceye değin bu alanda çalışanların da asır be asır ilmi ihatalarının zayıflamasına müvâzi olarak, kıraat farklılıklarında gerekçe arama adeta yasak bölge kabul edilmiş, ‘biz mana ile değil elfâz ile uğraşıyoruz, hocalarımızdan ne aldysak onu satarız’ düşüncesi temel prensip olmuştur. Bu gerçekten lafızların ötesine geçmeyen, işin sadece tatbikatı ile uğraşanlar için doğru bir yaklaşımdır. Fakat konunun tatbikatı yanında teorisi ile de uğraşanların bu yaklaşıma

⁴⁷⁴ Gülle Sıtkı, “Kıraatlerin Kaynağı Problemi”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV*, s. 31.

⁴⁷⁵ Gülle Sıtkı, Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu, s. 90.

sarılmaları, aldıklarını iyice anlamadan, ne aldıklarını iyice bilmeden başkalarına satmaları kıraatlerin arka planı bulunduğu gerçeğini, felsefi boyutunu ortadan kaldırmaz.”⁴⁷⁶ Hocamız kıraatı yukarıda zikrettiğimiz üzere “ilk anda imani boyutu ağır basan” bir ilim olarak tavsif etmişti. Bu yönünden ötürü ilgililerin imani baskıyla sindirilmiş kuşku ve görüşlerini serdetmekten çekinmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Çalışmamızın birinci bölümünde kısa da olsa kıraat kelimesinin etimolojik tanımını yapmıştık. Orada ifade ettiğimiz üzere ıstılah manası Hz. Peygamberden sonra büyük oranda netleşmiş ve birbirine yakın çeşitli tanımlar yapılmıştır. Kıraat ilmi hem Kur’an lafızlarıyla hem de bunların edâ keyfiyetleri ile ilgilendiğinden kelime farklı devirlerde farklı âlimler tarafından çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Konumuzun bütünlüğü açısından geniş manada bu tanımlara yer vermeyeceğiz. Lakin bu tanımlarda ıstılahi açıdan kıraatı bazen Kur’an’ın harf ve kelimeleri üzerinden, bazen lafızları oluşturan harflerin yazımındaki farklılıklar ve bu farklılıkların tefsire etkisi üzerinden bazen ise kıraatın edâ keyfiyeti, şaz ve mütevatirlik yönü gibi isnadı üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Müellifimiz ise sahabilere veya başkalarına isnat edilen ilâve nitelikli metinleri “kıraat” olarak nitelendirmeyi bir yanlıgı sayan ve kıraatın elimizdeki metnin seslendirilmesi hususundaki farklılıkları yansıtan bir terim olduğunu belirterek, kıraatı: “Kıraat imamlarının Kur’ân-ı Kerîm metnini, senetlere dayalı olarak hece harfleri ile kelimelerin farklı konumlardaki özelliklerine ve klâsik Arapça’nın dil mantığına göre seslendirmeleridir.” tanımını yapmaktadır.⁴⁷⁸ “Tarihten Günümüze Kıraat İlmi” adı ile düzenlenen uluslararası kıraat sempozyumunda “*Kıraatlerde Tevatür Olgusu*” başlığı ile yapmış olduğu tebliğinde mevcut tanıma ilaveler yaparak kıraatı “Kıraat imamlarının Kur’an-ı Kerim metnini, bölgelerindeki resmi hattı semâi (yani işitmeyi) temel alıp hece harfleri ile kelimelerin farklı konumlardaki özellikleri

⁴⁷⁶ Güllü Sıtkı, “Kıraatlerin Kaynağı Problemi”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları IV*, s. 32.

⁴⁷⁷ Güllü Sıtkı, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları IV*, s. 32.

⁴⁷⁸ Güllü Sıtkı, *İlitam IV*, (Basılmamış İlitam IV Ders Notları) Ünite: VI, s. 6-8; Yüksek M. İsa, *Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması*, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 74.

çerçevesinde, senetlere dayalı içtihatlar yaparak apaçık Arapçayla seslendirmelerini inceleyen ilimdir”⁴⁷⁹ şeklinde tanımlamıştır.

Bu iki tanımı incelediğimizde bize çağrıştırdığı, İbnü'l-Cezeri'nin de ifade ettiği üzere sahih bir kırâatte aranan üç şart üzerinden yapılmış olmasıdır.⁴⁸⁰ Son kısımdan itibaren ele alacak olursak; klâsik Arapça'nın dil mantığına göre veya apaçık Arapça ile seslendirmekten maksat, kırâatin Arap gramerine bir vechiyle de olsa uygun olmasıdır. Semâ'yı temel alıp senetlere dayalı olarak hece harfleri ile kelimelerin farklı konumlardaki özelliklerine göre seslendirilmesi ise sahih bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşması şartının karşılığıdır. Son olarak kıraat imamlarının bölgelerindeki resmi hattı, Kur'ân-ı Kerîm metnini ifadesi ile kastedilen, yazımın takdirene veya ihtimalen de olsa, Hz. Osman tarafından istinsah edilen resm-i mushafların hattına uygunluk göstermesi şartını ifade eder. İşte bu üç şartın bir araya gelmesi ile Kur'ân-ı Kerîm kırâati ortaya çıkmıştır. Sıtkı Gülle'nin yapmış olduğu kırâat tanımı her ne kadar bize İbnü'l-Cezeri'nin sahih kıraatte aranan üç şartını çağrışırsa da bu şartların bazısı hakkında onun farklı kanaatleri vardır.

b. İstinsah Faaliyetine Dair Görüşleri

Cezeri'nin okunan kıraatın şartlarından birinin sahih bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşması hususunda genel kabul gören görüşünü yukarıda zikretmiştik. Bu görüşe itirazen Gülle, şartlarda aranan bu isnadın Rasûlullah'a değil de Hz. Osman döneminde başkentlere gönderilen mushaflara dayandırılması kanaatini taşımaktadır.⁴⁸¹ Bunu da şu gerekçelerle açıklamaktadır: “Kıraatların Hz. Peygamber'e dayandırılması durumunda Rasûlullah ile bağlantımızı sağlayan sahabilerin isimleri açısından açmazlarla karşılaşırız. Zira söz konusu rivayetlerin senetleri ile daha sonra ihdâs edilen icazetnameleri incelediğimizde Rasûlullah ile bağlantı genellikle Übey b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ud kanalıyla sağlanır. Oysa bu iki zatın, çoğaltılıp başkentlere gönderilen mushaflarda bulunmayan ve on imamdan hiçbir kıraat imamının okumadığı

⁴⁷⁹ Gülle Sıtkı, “Kıraatlerde Tevatür Olgusu”, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmî Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, DİB Yayınları, s. 72.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, I, s. 15.

⁴⁸¹ Gülle Sıtkı, “Şaz Kıraatler ve Yorum Farklılıklarına Etkisi”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları III*, s. 205; “Kıraatlerin Kaynağı Problemi”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV*, İstanbul 2001, s. 32.

farklı lafızlı özel mushafları vardı ve bunlar sonuna değin kendi mushaflarını savundular” görüşüdür.

Zikredilen bu iki sahabenin haricinde özel mushafa sahip olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Mikdâd b. Esved, Hz. Âişe, Hz. Fatıma, Hz. Hafsa, Abdullah b. Abbas gibi başka sahabilerden⁴⁸² böyle bir itiraz rivayeti gelmemiştir. Yazılan vahiy lafızlarını isteyen başka sahabilerin almasına Hz. Peygamberin izin vermesi ayrıca vahiy kâtibi olan bu zatların Kur’an öğreticiliği de yapmaları nedeniyle kendilerine ait bu mushafları yanlarında taşıyor olmaları özel mushaf edinmelerinin altında yatan gerekçelerdendir. Bu mushafların sahabilerin tercih edip okuduğu kıraatleri içermesi ve tefsir ilaveleri barındırmasına ilaveten sûrelerin sayısı ve tertibi noktasında da imam mushaftan ayrılmakta idiler.⁴⁸³ Bazen sahabiler Hz. Peygamber’e ayetler hakkında açıklama yapması için sorular sorar, yapılan bu açıklamaları unutmamak için de kendilerine ait nüshaların kenarlarına bunları not ederlerdi. O dönem sahabiler bu ziyadeleri (Kur’an ile Kur’an olmayanı) birbirine karıştırmaktan da emin oldukları için, herkes fark edebiliyordu; ne var ki sonraları bunları da kıraat zannedenler olmuştur.⁴⁸⁴

Sahabilerin kendi özel mushaflarına açıklama niyetiyle yaptıkları bu ilavelere müdrec kıraat denildiğini zikretmiştik. Hz. Osman ise istinsah edip başkentlere gönderdiği mushafların haricindeki bütün bu özel mushafların imha edilmesi talimatını vermiştir. Bunu yaparken amaç ihtilafları önlemek, muhtemel fitneleri önceden sezip bertaraf etmek ve müslümanlar arasında birliği sağlamaktı. Yukarıda saydığımız gerekçelerden ötürü özel mushaf sahibi bu kimseler kendileri için ayrı bir öneme sahip olan bu mushafları imha etmek istemiyorlardı. Hatta İbn Mesud “Rasûlullah’ın ağzından 70 küsur sûre telakki edip okuduğumda Zeyd b. Sabit (istinsah heyetinin başkanı) henüz cocuktu. Rasûlullah’ın ağzından telakki edip okuduğumu bırakayım mı?” şeklinde bir

⁴⁸² Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi’li-ahkâmi’l-Kur’an*, (thk. Ahmed el-Birdûnî, İbrahim Atfeş), Dâru’l-Kütüb’il-Mısriyye, Kahire 1964, I, s. 53; Keskiöğlü Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri*, TDV, Ankara 2014, s. 132-152.

⁴⁸³ Dağ, Mehmet, Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım, s. 91-92.

⁴⁸⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 243.

itirazda bulunarak önceleri tepki göstermiş⁴⁸⁵ ancak daha sonra Hz. Osman'ın yaptığı işin hakikatin ta kendisi ve doğru olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸⁶ Netice olarak, ashap Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushafları kabul etmiş ve onlara itiraz etmemiştir. Hatta Hz. Ali kendi hilafeti döneminde bu uygulamayı destekler mahiyette “Ey insanlar, Osman hakkında aşırı sözler söylemekten, ona ‘Mushaflar yakıcısı!’ demekten sakının. Vallahi o, mushafları, biz Hz. Muhammed'in ashapı önünde yaktı.”, “Osman zamanında yönetici ben olsaydım, onun mushaflar hakkında yaptığımı ben de yapardım” demiştir.⁴⁸⁷ Bizim kanaatimiz İbn Mesud gibi özel mushafı olanların Hz. Osman'ın bu talimatına karşı olmaları aslında yapılan istinsah faaliyetine değildir. Bu olayda onları duygusal davranmaya iten sebep yıllardır okuyup Kur'an öğrettikleri içlerine tefsire yönelik bilgiler not ettikleri, onlar için bir bakıma bazı hatıraları canlı tutan özel mushaflarının imhasıdır. Zira İbn Mesud'un Kur'an metni konusunda son derece hassas olduğunu nakleden rivayetler vardır. Mushafın içerisine ayet dışı herhangi bir işaret konulmasını hoş görmemiştir. Bu konuda “Allah'ın Kitabı'na ondan olmayan bir şeyi karıştırmayınız.” uyarısında bulunmuş, mushafların her on ayetinden sonra işaretlenmesini mekruh görmüş ve bu işaretleri gördüğünde onları mushaf'tan kazımıştır.⁴⁸⁸ Sonuç itibariyle istinsah edilen bu mushafların İslam beldelerine gönderilmesinin hemen akabinde İbn Mesud gibi bazı sahabilerden gelen bu itirazlara bakarak sened konusunda bir değerlendirmenin pek sağlıklı olmayacağı kanaatindeyiz. Zira bu kişilerin istinsah heyeti başkanlığının Zeyd b. Sâbit'e havale edilmesine veya istinsah faaliyetine karşı çıktıklarına dair bir itirazdan hiçbir kaynaktan bahsedilmemektedir.

c. Resm-i Osmani'deki Zâid ve Nâkıs Harf Meselesine Dair Görüşleri

Sıtkı Güllü istinsah olunan bu mushaflar arasında zâid veya nâkıs harf açısından görülen farklılıkların Hz. Osman dönemindeki kâtipler heyetinin hatalarından kaynaklandığını savunmuştur. Bu görüşünü temellendirirken şu soruları sormuştur:

⁴⁸⁵ İbn Ebî Davud, Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Davud Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistani, *Kitâbü'l-Mesâhîh* (thk. Arthur Jeffery), Kahire 1977, I, s. 240.

⁴⁸⁶ İbn Ebî Davud, *age*, I, s. 193.

⁴⁸⁷ Kurtubî, *age*, I, s. 54.

⁴⁸⁸ Kurtubî, *age*, I, s. 63.

“Öncelikle Hz. Osman döneminde yapılan işin cem mi yoksa istinsah mı olduğunun tesbit edilmesi gerekir. Bir taraftan !Hz. Osman zamanında cem‘u Kur’an meselesinin temel amacının Kur’an’ın telaffuzunda taşrada görülen ihtilafların önlenmesi idi’ denilecek, diğer taraftan da taşraya belgeli farklılıklar aktarılacak. Buna katılmamız mümkün değildir. Kıraatlarla ilgili çoğu eserde yazı ile yansıtılması mümkün olmayan farklı kıraatler mushafıara tevzi ediliyordu kaydına rastlayabilirsiniz. Bundan da ilginç mushafıara tevzi edilen muhtelif kıraatlerin hepsi imam mushafa yazılmıştı görüşüdür. Soruyoruz: Madem merkezde kalan mushafta bu farklılıkların hepsi vardı Medineli kıraat imamları Nâfi ile Ebû Ca’fer ilgili yerleri neden ‘hulf’ ile okumamışlardır. Oysa kaynaklar mukayeseli bir şekilde incelendiğinde Hz. Osman döneminde yapılan işin bir metin tesisi değil, Hz Peygamber zamanında toplu halde bir arada bulunan, ama bir kapak içinde olmayan Kur’an’ın Hz. Ebû Bekir döneminde kapak arasına konulan orijinal nüshadan çoğaltılan veya karşılaştırılan Mushaf ve bundan istinsah edilen nüshalardan ibaret olduğu sonucuna varılır. Şimdi vahiy gözetiminde derlenip Hz. Peygamber için yazılan bir nüshadan çoğaltılan veya onunla mukabele gören bir nüshaya veya ondan çoğaltılan bazı nüshalara harfler eklendiğini nasıl söyleyebilirsiniz? Evet yazım işi tamamlanıp nüshalar Hz. Osman’a gösterildiğinde o, nüshaları inceler, gördüğü bir takım hatalar üzerine “Bunları Arapların selikaları düzeltir” der. Bu nüshalarda yazım hatası bulunduğundan başka bir biçimde yorumlanabilir mi?”⁴⁸⁹

Öncelikle “Hz. Osman döneminde yapılan işin cem mi yoksa istinsah mı olduğunun tesbit edilmesi gerekir” sorusuna bakacak olursak onu bu çelişkiye götüren sebebin derleme/cem faaliyetini dile getiren rivayetlerle, istinsah faaliyetini dile getiren rivayetlerin kaynaklarda bir arada ve iç içe sunulmasından kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin Dâni (ö. 444/1053) istinsahla ilgili Enes b. Mâlik’ten gelen rivayeti aktarırken Zeyd b. Sâbit’in Tevbe sûresinin son ayetlerini yalnızca ensardan Huzeyme b. Sâbit’te bulduğu yönündeki sözlerini nakleder. Hâlbuki Tevbe sûresinin son iki ayetinin tespitinde yaşanan problem, Dâni’nin bir sonraki rivayette de belirttiği gibi, istinsah faaliyeti esnasında değil, Hz. Ebû Bekir dönemindeki derleme faaliyeti esnasında söz

⁴⁸⁹ Gülle Sıtkı, “Kıraatlerin Kaynağı Problemi”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları IV*, ss. 35-36.

konusu olmuştur. Öte yandan Dâni, derlemeyle ilgili olarak Kâsım b. Esbağ→Muhammed b. el-Cehm es-Semerî→Ca'fer b. Avn→İbrâhîm b. İsmâ'il el-Ensârî→İbn Şihâb→Ubeyd b. es-Sebbâk→Zeyd b. Sâbit kanalıyla aktardığı bir rivayette derleme faaliyeti esnasında tespitinde problem yaşanan ayetin Ahzâb sûresinin 33/23. ayeti olduğunu belirtirken, bir rivayet sonrasında Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed→Alî b. Abdilazîz→Kâsım b. Sellâm→Abdurrahmân b. Mehdî→İbrâhîm b. Sa'd→İbn Şihâb ez-Zuhrî→Ubeyd b. es-Sebbâk→Zeyd b. Sâbit kanalıyla aktardığı rivayette, bunun diğer kaynaklarda da olduğu gibi Tevbe sûresinin son iki ayeti olduğunu belirtmektedir. Dâni'nin istinsahla ilgili rivayeti aktarmasının ardından Hz. Ebû Bekir dönemindeki derlemeyle ilgili rivayetin aktarımına geçmesi de kadim eserlerde bu konuların kronolojik bir sırada değil de iç içe ele alındığının bir delili olarak kaydedilebilir.⁴⁹⁰

“Hz. Osman'ın istinsah ettiği mushaflarda kâtip hatası vardır” görüşüne geçmeden evvel resm-i mushafın genel niteliklerini zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Resm-i Osmânî'nin kendi içinde farklılıkları barındırması, aynı özellikteki kelimelerin farklı yerlerde farklı biçimlerde yazımı sebebiyle başta kıraat bilginleri ve dilciler olmak üzere ilim adamlarını anılan farklılıkları incelemeye sevk etmiş ve bu çerçevede değişik açıklamalar ileri sürülmüştür. Başlıklar halinde bunları cem edecek olursak: (a) Mushaf imlası, istinsahı gerçekleştirenlerin hatasının ürünüdür; bu da o dönemde yazının iyi bir düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. (b) Kıraat farklarını belirtme isteği, bu nitelikte bir imla tarzı ortaya çıkarmıştır. (c) Mushaf imlası, arkasında bir takım sırları barındırmaktadır. Bu yönüyle Mushaf imlasının özel bir durum arz ettiği yerlerde mutlaka özel deruni anlamlar gözetilmiş olup bu anlamları da ancak irfan sahipleri anlayabilir. (d) Mushafın imla yapısı, dilsel nedenlere bağlı olarak şekillenmiştir; dolayısıyla onda görülen farklı yazımların ardında mutlak sûrette lügavi mülâhazalar yer almaktadır. (e) Mushaf imlası o dönem Arap yazısının imla hususiyetlerini barındırmaktadır. Bu imla hususiyetlerinde ise Arap yazısına kaynaklık eden önceki yazı ve yazıların etkileri görülmektedir şeklinde sıralayabiliriz.⁴⁹¹

⁴⁹⁰ Maşalı M. Emin, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, s. 70.

⁴⁹¹ Maşalı M. Emin, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, ss. 266-284; Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi, ss. 161-162.

İstinsah edilen mushaflardaki imlâ özelliklerinin kâtip hatasına dayandıranlar arasında, ilk dönem dilcilerinden Ferrâ (ö. 207/822), müstensih hatası söylemine en fazla vurguda bulunan İbn Haldun (ö. 808/1406), müsteşriklerden ise Goldziher (ö. 1921)'in isimlerini sayabiliriz.⁴⁹² Öncelikle onları bu görüşe iten nakillerin başında İbn Abbas'ın azatlısı İkrime et-Tâî'nin rivayetidir: “Mushaflar yazılınca Halife Osman'a takdim edilmiş o da mushafı inceledikten sonra “Güzel yapmışsınız. Gerçi lahn kabilinden bir şeyler görüyorum. Ancak bunları olduğu gibi bırakınız! Çünkü Araplar onları dilleri ile düzeltereklerdir. Şayet kâtip Sakîf, yazdıran Huzeyl kabilesinden olsaydı bu harfler bulunmazdı.” Bununla beraber bu görüşü savunanların delil getirdikleri bir diğer rivayet ise; Urve b. Zubeyr'in babası Hz. Aişe'ye Nisâ 4/162, Mâide 5/73 ve Tâhâ 20/63 ayetlerindeki bazı kelimelerin yazımlarını sorduğu, cevaben : “Ey yeğenim, bu kâtiplerin işidir. Yazımda hata etmişler.”⁴⁹³ sözünü nakletmektedirler.⁴⁹⁴ Hz. Osman, Hz. Aişe ve İbn Abbas'tan mushaflarda bir takım yazım hatalarının bulunduğu dair pek çok haber gelmektedir. Bu rivayetler farklı disiplinlere mensup çok sayıda âlim tarafından değerlendirilmiş, gerek senet gerekse metin bakımından derinlemesine incelenmiştir. Dâni ilk zikrettiğimiz haberi mürsel kabul etmekte ve rivayet zincirindeki bazı kimseler bakımından da eleştirmektedir. Ona göre böylesi zayıf bir rivayet bu kadar önemli bir konu için delil olarak kullanılamaz.⁴⁹⁵ Bâkîllânî ise Hz. Aişe'den nakledilen rivayeti ‘zayıf ve muzdarib’ olarak nitelemiştir.⁴⁹⁶ Suyûtî de Hz. Osman'dan gelen söz konusu rivayetin hem senedinde ‘ızdırab ve inkitâ’ bulunduğunu hem de metninde tahrif gerçekleştiğini söylemiş, Hz. Osman'ın sözünün “Bir takım şeyler görüyorum ki onları

⁴⁹² Öztürk Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât, Ankara 2002; ss. 49-76; Maşalı M. Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, ss. 266-267.

⁴⁹³ Suyûtî bu rivayetle ilgili olarak “Buhârî ve Muslim'in sıhhat şartlarına göre senet itibari ile sahihtir.” açıklamasında bulunmuştur. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I. s. 182.

⁴⁹⁴ ed-Dânî, Ebû Amr Osman, *el-Mukni'fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhihi Ehli'l-Emsar* (neşr. Muhammet Ahmet Dehman), Matbaatü't-Terakkî, Dimeşk 1940, s. 116.

⁴⁹⁵ ed-Dânî, *el-Mukni'*, s. 115.

⁴⁹⁶ Sayrafî, Ebû Abdillâh, *Nuketü'l-intisâr li nakli'l-kur'an li'l-bâkîllânî*, (neşr. Muhammed Zağlûl Selam), Menşecetü'l-Ma'arif, İskenderiye ty., s. 127; Maşalı M. Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 272.

biz dilimizle düzeltiriz.” şeklinde olduğunu, bununda zikrettiğimiz rivayetin metninde tahrifin mevcudiyetini ortaya koyduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷

Söz konusu âlimler rivayetlerin sahih olarak değerlendirilmeleri durumunda hangi anlamlara gelebileceklerini tespitte çalışmışlardır. Bâkillânî; Hz. Osman’ın “lahn kabilinden hatalar görüyorum.” ifadesinden maksat kâtibin gerçekleştirdiği hazif ve ziyadelerdir. Zira kâtip kelimeyi telâffuzu doğrultusunda yazsa, yazım, daha doğru ve şüpheye mahal vermeyecek bir biçimde olurdu. Nitekim salât ve zekât kelimelerini ‘vav’ ile yazmaları böyledir. Hâlbuki evlâ olan yazımın telaffuz doğrultusunda olması idi. Telaffuzda olduğu halde yazıda bulunmayan ‘elif’ler, bazı kelimelerin sonuna ‘elif’ ziyade kılınması gibi hususlar da bu şekildedir.⁴⁹⁸ Dâni’ye göre de “sahih olarak değerlendirilmesi durumunda bu rivayetlerde Hz. Osman lahn ile yazıyı değil okunuşu kastemiş olmalıdır. Çünkü Mushaf imlasında bazı kelimelerin yazıldığı gibi okunması halinde anlam farkları ortaya çıkar ki bu bir lahn’dır” açıklamasını yapmıştır.⁴⁹⁹

Bütün bu açıklamalar göstermektedir ki müstensih hatasını kabul edenler ile aksi düşüncede olanlar arasındaki temel fark, rivayetlerde geçen lahn kelimesine yükledikleri manadır. Müellifimiz Sıtkı Gülle gibi müstensih hatası olduğunu düşünenler lahn’ı hata anlamına kullanırken Bâkillânî ve Dâni gibi hata olmadığını kabul edenlere göre ise lahn’ı dil/lehçe anlamına almışlardır. Mushaflarda gerek harf ziyade ve noksanlığı gerekse harf değişimi şeklinde gerçekleşen bu farklılıklar, ne bu okuyuşları rivayet eden kimselerin ne de müstensihlerin hatasının sonucunda olmuştur. Zira Dâni, Hz. Osman’ın Rasûlüllah’tan alındığında şüphe olmayan fakat yazım farkı gerektiren kelimeleri bir mushafta gösterebilmek istemesine rağmen, aynı kelimeyi iki defa yazdırmamak için en iyi çözüm olarak, o kelimeleri muhtelif mushaflarda ayrı ayrı yazdırmaya karar verdiğini ifade etmektedir.⁵⁰⁰ Örneğin Âli İmran sûresi 3/184. ayetteki وَالرُّبْرِ وَالْكِتَابِ ibaresini İbn Âmir, her iki kelimeyi ب ilavesi ile okur. Ravisi Hişâm ikinci kelimeyi hulf ile وَالرُّبْرِ kelimesini ise ب ilavesi ile okumuştur. Bu kırâatlar Şam mushafını esas almaktadır. Şam

⁴⁹⁷ Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İktirâh fi ‘ilmi usûli’n-nahv*, neşr. Ahmet Suphi Fırat, Matba’atu Kulliyeti’l-Edep, İstanbul 1975, s. 22.

⁴⁹⁸ Sayrafi, Ebû Abdillâh, *Nuketü’l-intisâr*, s. 128; Maşalı M. Emin, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, s. 273.

⁴⁹⁹ ed-Dâni, *el-Mukni*, s. 116.

⁵⁰⁰ ed-Dâni, *el-Mukni*, s. 114-115.

mushafının dışındaki diğer mushaflarda bu kelimeler harf-i cersiz yazılmıştır.⁵⁰¹ Hz. Osman'ın isteği doğrultusunda istinsah edilen bu mushaflar çeşitli beldelere o mushaftaki kıraati bilen muallimler ile gönderilmiştir.⁵⁰²

Sonuç olarak mütevatir kıraatler içerisinde mushaflar arasındaki bu farklılıklar doğrultusunda okuyuşların bulunması, anılan farklılıkların kaynağının istinsah faaliyetini gerçekleştirenlerin yazım hatası olmadığına en büyük delildir.⁵⁰³ Zira kıraat farklılıkları sadece resme değil nakle de tabidir. Dolayısıyla Mushaf farkları müstensihlerin yanılığında kaynaklanması durumunda, bu yerlerle ilgili okuyuş farklılığını gösteren rivayetlerin olmaması gerekirdi. Hz. Osman'ın mushafları istinsahındaki amacının ümmet arasında birliği sağlamak olduğunu zikretmiştik. Bunun tezahürü olarak beş yıl süren titiz bir çalışma sonucunda en ufak bir kelimenin bile gözden geçirilmediği⁵⁰⁴ bu mushaflarda bir takım hataların tespit edilmesine rağmen onların olduğu gibi bırakıldığı ve düzeltilmesinin kişilere havale edildiğini düşünmek imkânsızdır. Kanaatimizce Sıtkı Gülle mushaflar arasında zâid veya nâkis harf açısından görülen farklılıkların kâtip heyetinin hatalarından kaynaklandığı görüşünü daha sonraları değiştirmiş olmalıdır.

d. Yedi Harf Meselesine Dair Görüşleri

Sıtkı Gülle ilk dönemden itibaren tartışılmalı konulardan olan 'yedi harf' meselesi hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bu konulara ait selef ve halefe mensup kıraat âlimleri birçok açıklamalarda bulunmuşlar konunun anlaşılmasında kendi müktesepeleri mesabesinde görüşler serdetmişlerdir. Yedi harfın içeriği hakkında hiçbir dönemde fikir birliği kurulamasa da kıraat farklılıklarının yedi harf ruhsatından

⁵⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 245; Dimiyati, *İthaf*, I, s.497; Maşalı M. Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 92; Yüksek M. İsa, *Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması*, s. 114.

⁵⁰² Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, s. 53.

⁵⁰³ Sayrafi, Ebû Abdillah, *Nuketu'l-intisâr*, s. 395.

⁵⁰⁴ Hz. Osman istinsah edilen mushaflarda yazma işini Zeyd b. Sâbit'e imla işini Saîd b. el-Âs'a havale etmiştir. Yazımda bir ihtilaf söz konusu olursa Kureyş lehçesinin baz alınması talimatını vermiştir. Nitekim yalnızca Bakara sûresi 2/248. ayetteki "et-tâbût" (التَّابُوت) kelimesinin 'açık ta' ile mi yoksa 'kapalı ta' ile mi yazılacağına fikir ayrılığı vuku bulmuş, talimat gereği Kureyş lehçesi doğrultusunda 'açık ta' ile yazılmıştır. ed-Dânî, *el-Mukni*, s. 4.

kaynaklandığı yönünde belli bir fikir birliğinin vücut bulduğunu söylemek mümkündür.⁵⁰⁵

“Kur’an yedi harf üzere indirildi, ondan kolayınıza geleni okuyunuz”⁵⁰⁶ anlamına gelen altmış civarındaki hadisin ortak manası şöyle gözükmektedir. Kur’an’ın nâzil olduğu ortamdaki farklı Arap kabile ve dillerini dikkate alan ve manayı bozmayacak şekilde birçok okuma şekline Hz. Peygamber’in izin vermesidir. Bu, Hz. Peygamber’in vahyin indiği ortamı dikkate alarak Allah’ın izniyle verdiği bir ruhsattır. Sıtkı Gülle ise bu hadisleri şöyle yorumlamaktadır: “Yedi veya daha çok ... Burada kesretten kinaye vardır. Bu hadis "tek lehce" ile indirilmiş olan Kur'an-ı Kerim'in farklı lehcelere uyarlanarak okunmasına izin verildiğinin ipuçlarını içerir. Mesele bu bağlamda değerlendirilmelidir.”⁵⁰⁷

Vahyin nazil olduğu zaman diliminde Müslümanlar, harflerin mahreçlerinden çok Kur’an’ı Hz. Peygamber’in rehberliğinde, anlamayı ve anladıkları vahyi de hayatlarına yansıtmayı hedeflerine almışlardı. Yani Hz. Peygamber inen vahiyleri vahiy meleği kendisine nasıl okumuşsa o şekilde yazıya geçirmiştir. Yazıya geçirme işinde, hiç şüphesiz her kelimenin tek bir biçimde yazılmış olması vakıya uygun düşmektedir. Çoğu âlimin de ittifak ettiği üzere bu Kureyş lehçesidir. Bazı âlimler de bir kelimenin, Hz. Peygamber tarafından yedi defa telaffuz edilmiş olma ihtimalini ise akla uzak görmüşlerdir.⁵⁰⁸ Sıtkı Gülle ise Kureyş lehçesini şöyle tarif etmektedir: “O dönemlerde Mekke çağın şartlarına göre kültür muhitlerinden biri, farklı kabile ve kültürlerin temerküz ettiği bir yerdir ve konuşulan lehçe yalnız Kureyş lehçesi değil, onun hâkim olduğu, çeşitli kabilelerin kelime ve üsluplarından oluşmuş bir dildir. Kur’an-ı Kerim işte bu dille indirilmiştir. Kureyş lehçesiyle indirildiği noktasında aktarılan rivâyetler, diğer lehçelerin harmanlanmasıyla oluşmuş kabileler arası ortak edebî dildeki yoğunluğu açısındandır.” Arap Dili ve Edebiyatı tahsili itibariyle bu alana olan vukufiyetinden ayrıca kıraat okumuş ve uzun yıllar okutmuş olan müellifimizin bu görüşü daha

⁵⁰⁵ Maşalı M. Emin, Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi, s. 15.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 5, 27; *Tevhîd*, 53; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 270; Tirmizî, *Kıraat*, 11.

⁵⁰⁷ (<https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab>, 20.07.2018),

⁵⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I, s. 63.

uzlaştırıcı ve makul bir izahı taşıyor. Zira yedi harfin ne olduğu konusunda kastedilenin Arap kabilelerinin dili ve lehçeleri olduğu şeklindeki görüşe⁵⁰⁹ istinaden Hz. Osman'ın istinsahta Kureyş lehçesinin baz alınması talimatını vermesi ile aralarında okuma farkları ortaya çıkan Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm'in ve bazı başka kimselerin aynı kabileye mensup olmaları ve aynı lehçeyi konuşmaları bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bakıldığında bu ruhsatın aynı kabile içindeki kimselerin de farklı okumalarına fırsat veren bir uygulama olduğu da gözükmektedir. Sıtlı Gülle yedi harfle ilgili hadislerle varılmak istenen amacın, Kur'ân'ın metninde farklılık değil, telaffuzunda, seslendirilmesinde, aynı anlamın bir başka lehçedeki karşılığıyla, ilgili kelimenin farklı bir yörede söylenen şekliyle söylenmesine imkân tanınması, yoksa aynı lehçe ve aynı ağızla indirilen metnin, farklı anlamlara gelebilecek şekilde farklı farklı okunması anlamında olmadığı kanaatindedir.⁵¹⁰

e. Kıraatlerin Kaynağı ve Tevatürüne Dair Görüşleri

Müellifimiz katıldığı birçok sempozyum ve ilmi toplantılarda kıraatlerin kaynağı ve kıraatlere ait tevatür meselesini işlemiş ve bu konulara ait görüşlerini tebliğ ve müzakerelerinde mutlaka zikretmiştir. Kıraatlerde tevatür olgusu hakkında konunun tam manası ile işlenmesi için bu alanda doktora çalışmasının yapılmasının bir ihtiyaç olduğunun vurgusunu yapmıştır.⁵¹¹ Sıtkı Gülle tevatür meselesini edâ yönüyle ele almış, bu yönüyle “ittifak edilenler mütevâtir, ihtilaf edilenler mütevâtir değildir” gibi bir yaklaşıma gitmiştir; ancak Ebû Hanîfe, İbn Hâcib⁵¹² (ö. 646), İbn Haldun⁵¹³ (ö. 808) ve usûl âlimleri edâ yönünden tevatürün olamayacağını iddia etmişlerdir.⁵¹⁴ Sıtkı Gülle bu görüşünü şöyle desteklemektedir: “Kırâat imamlarıyla ilgili tevatür farklıdır. Kırâata

⁵⁰⁹ Birışık Abdülhamit, *age*, s. 78

⁵¹⁰ Sıtkı Gülle, “Kıraatlerde Tevatür Olgusu”, Tarihten Günümüze Kıraat İlmî Uluslararası Kıraat Sempozyumu, s. 75.

⁵¹¹ Bayraktutan Osman, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*, (basılmamış doktora tezi), Erzurum 2015, s. 20.

⁵¹² Zerkeşi, *el-Burhân*, I, s. 319.

⁵¹³ İbn Haldun, *Mukaddime*, II, s. 361.

⁵¹⁴ Babertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *er-Rudûd ve'n-Nukûd Şerhu Muhtasâri İbni'l-Hâcib*, (Thk. Seyfullah b. Salih b. Avn el-Ömer), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2005, s. 474; Mezîni, Abdülaziz b. Süleyman b. İbrahim, *Mebâhis fi İlmi'l-Kirâât*, Dârü Küñûz el-İşbiliyya, Riyad 2011, s. 95; İsfahânî, Ebü's-Sena Şemseddîn Mahmûd b. Abdurrahman b. Ahmed, *Beyânü'l-Muhtasâr Şerhi Muhtasâri İbni'l-Hâcib*, (Thk. Muhammed Mazhar Beka), Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1986, s. 469; Yüksek M. İsa, Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması, s. 195.

özgü bir tevatür vardır. Bu tevâtür de imamların kendi bölgelerindeki resm-i hatt-ı Osmânî çerçevesinde ittifakla aktardıkları, okumaları arasında fark olmayan kelime ve pasajlar üzerindeki seslendirmeleriyle ilgilidir. Mesela: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “Küfredenleri uyarılmışsın uyardıysın onlar için aynıdır, iman etmezler”⁵¹⁵ meâlindeki âyetin dizilişinde ve إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا metninin tilavetinde ittifak vardır ve bu aktarım mütevatir bir aktarımdır. Ama bu âyette عَلَيْهِمْ kelimesini (aleyhum) şeklinde ötre okuyanları dikkate aldığımızda burada tevatür devreden çıkar.” demiş, bir başka anlatımla “kıraat kitaplarında bahsedilen mütevatirlik kavramı Rasulullah’a isnadı açısından değil, kıraat imamlarıyla ravilerine isnadı açısından” diyerek aslında tevatürün resm-i hatt-ı Osmânî çerçevesinde kıraat imamlarının ittifakla aktarmaları manasına geldiğini beyan etmiştir.⁵¹⁶

Sıtkı Gülle kıraat farklılıklarını Hz. Osman döneminde çeşitli merkezlere gönderilen mushaflar çerçevesinde ele almış farklılıkları şu şekilde sıralamıştır:

- a. Söz konusu mushaflar arasındaki farklardan kaynaklanan farklılıklar,
- b. İçtihadî farklılıklar,
- c. Gramatik farklılıklar,
- d. Yöresel farklılıklar.

“Zikredilen bu farklılıkların her biri, hadisçilerin ve fıkıh usulü âlimlerinin tanımladıkları tevatür olgusunun kıraat ilmi verileriyle uyuma imkânının olmadığını gösterir” şeklindeki açıklaması ile kıraatlerdeki tevatürün eda yönüyle olduğunu izaha çalışmıştır.⁵¹⁷

Şunu belirtmemiz lazım ki, kırâatlerin sıhhati konusunda mütevâtir kavramını şart koşmanın elzem olmadığı söylenebilir. Mütevâtir haberde senet aranmaz, ihtilaf bulunmaz, tercih yapılmaz, tenkîd edilmez, zarûrî bilginin dışında bir bilgi meydana gelmez, bu çeşit haberde zannîlik yoktur vb. gibi birçok özelliğinden dolayı mütevâtir

⁵¹⁵ Bakara, 2/6.

⁵¹⁶ Sıtkı Gülle, “Kıraatlerde Tevatür Olgusu”, Tarihten Günümüze Kıraat İlmi Uluslararası Kıraat Sempozyumu, s. 74.

⁵¹⁷ Sıtkı Gülle, “Kıraatlerde Tevatür Olgusu”, Tarihten Günümüze Kıraat İlmi Uluslararası Kıraat Sempozyumu, s. 76.

kavramını kırâatlerde kullanmak doğru değildir.⁵¹⁸ Kırâatlerde mütevatirlik meselesi erken dönemde daha ziyade usul âlimlerinin gündeminde olduğu görülmektedir.⁵¹⁹ Bu döneme ait bilginlerin konuya bakış açılarından hareket edecek olursak tevatürün ancak kırâat imamlarından itibaren gerçekleştiğini görürüz. Nitekim İbnü'l-Cezerî de önceleri tevatürlüğü kırâatte şart koşarken⁵²⁰ böylesi bir durumda ahad olarak gelen bazı kırâatlerin riske gireceği düşüncesi ile bu düşüncesinden vazgeçmiştir.⁵²¹ İbnü'l-Cezerî'ye göre kırâatlerin mütevatirliği nispet edildikleri kırâat imamlarından gelişleri itibariyle söz konusu olan bir mütevatirliktir. Bu düşüncesine gerekçe olarak İbn Mücahid öncesi süreçte kırâatlerle ilgili durumun tartışmalı oluşunu göstermiştir.⁵²² Ayrıca *en-Neşr*'deki şu açıklamalarını da bu doğrultuda izah etmek mümkündür: “Müteahhirundan bazıları kırâatin kabulünde aranan nakil şartında tevatürü şart koşmuşlardır ve senedin sahih olmasını yeterli görmemişlerdir. Bu düşüncede olanlar Kur'an'ın ancak tevatür ile sabit olacağını ve âhâd olarak gelenler ile Kur'an'ın sübut bulmayacağını iddia etmişlerdir. Bu telakkinin sorunu açıktır. Zira tevatür sabit olduğunda diğer iki rükne yani mushaf imlası ile ötekine ihtiyaç olmaz. Çünkü Hz. Peygamber'den (sas) mütevatir olarak gelen kırâat ihtilafını kabul etmek ve kesin bir biçimde Kur'an addetmek gerekir; mushaf imlasıyla ister örtüşsün, ister örtüşmesin. Kırâat ihtilafları itibariyle tevatürü şart koşacak olursak yedi kırâat imamından ve daha başkalarından gelen kırâat ihtilaflarının büyük bir bölümü devre dışı kalır. Önceleri ben de (tevatürün şart olduğu) görüşüne meyiletmekte idim, bilahare bunun yanlışlığını, selef ve halefe mensup kırâat imamlarının görüşünün daha sağlıklı olduğunu açıkça gördüm.”⁵²³ Bu sebeptendir ki mütevatirlik fikrine karşı gibi gözüken değerlendirmelerde itirazın, kırâatlerin mütevatirliğine değil, mütevatirliğin kırâatlerin kabulü için şart koşulmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede İbnü'l-Cezerî'nin tevatürü kırâat imamlarından geliş itibariyle dillendirmesi Sıtkı Gülle'nin görüşüyle örtüşürken

⁵¹⁸ Bayraktutan Osman, *Kırâatlerde Tevatür Olgusu*, s. 202.

⁵¹⁹ Maşalı M. Emin, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, s. 104.

⁵²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in*, s. 80-82.

⁵²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 13.

⁵²² İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in*, s. 113.

⁵²³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 13.

onun tevatürün eda yönüyle olduğu yönündeki fikrine yakın bir görüşü Ebu Şâme el-Makdisî (ö. 665/1266)'nin şu açıklamasında görmekteyiz: “Kıraatlerin tamamı mütevatir olan ve mütevatir olmayan diye ikiye ayrılır ki bu durum insaf sahibi olan ve kıraatler ile onların tariklerini araştıran kimse için açıktır. Mütevatirlik iddiasında bulunanların ortaya koyduğu nihai sonuç, Ebu Amr'ın idgâmı, Verş'in nakli, İbn Kesîr'in cemi mim'inin sılası ve hâ-i kinâye'si gibi okuyuşların, bu okuyuşların nispet edildiği imamlardan gelişinin mütevatir olduğudur.”⁵²⁴

Mütevatirliği kıraat imamlarından gelişini itibariyle değerlendirenler kıraat imamlarından önceki süreçte tek tek her bir kıraat vechinin kimler tarafından okunduğunu ve aktarıldığını tespit etme imkânının bulunmamasını dikkate almakta, kıraat imamlarından sonraki dönem itibariyle ancak kıraatlerin izini sürmenin mümkün hâle geldiğini düşünmektedirler.⁵²⁵ Şimdi biz kıraatlerde tevatürü istinsah edilen mushafların el verdiği okunuşlara nisbet edilen imamlar üzerinden değerlendirecek olursak istinsah öncesi var olan seslendirmeyi ne ile izah edeceğiz. Kıraatlerin senedlerinin belli bir kesime münhasır olmasının, onların, o kimselerin dışındakilerden gelmediği anlamına gelmez. Nitekim bu görüşü savunan Takıyyuddîn İbnu'n-Neccâr'a (ö. 972/1565) göre de kıraatlerin rivayet durumu, veda haccıyla ilgili olarak varit olan haberlerin durumuna benzer. Zira veda haccıyla ilgili haberler de âhâddir. Oysa veda haccı her bir asırda tevatürün tahakkuk etmesini sağlayacak nitelikteki kimselerin aynı nitelikteki kimselerden nakli şeklinde aktarılmıştır. Dolayısıyla bu durumun farkında olunmalı ve “Kıraat imamlarının senedleri, kıraatlerin âhâd olduğuna tanıklık etmektedir.” diyen kimselerin sözlerine itibar edilmemelidir.⁵²⁶ Aslında burada kastedilen de kıraatler konusunda fiili bir tevatürün olduğudur.

Sonuç olarak bütün bu izahlardan anlıyoruz ki kıraatlerin sıhhati konusunda kullanılması gereken kavram sahih kavramıdır. Tevatür kavramı ile kıraatlerin sıhhati

⁵²⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l Vecîz*, (thk. Tayyar Altıkulaç), TDV Yayınları, Ankara 1986, ss. 177-178.

⁵²⁵ Maşalı M. Emin, Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi, s. 111.

⁵²⁶ Muhammed b. Ahmed b. Abdul'azîz b. Ali el-Futûhî İbnu'n-Neccâr el-Hanbeli, *Muhtasaru't-Tahrîr Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*, nşr. Muhammed ez-Zuhaylî-Nezîh Hammad, Riyad 1413/1993, II, ss. 127-131; Maşalı, *age*, s. 111.

izaha çalışıldığında, usul âlimlerinin tanımladıkları tevatür olgusunun kıraat ilmi açısından uyuşma imkânının izahının zor olduğudur. Bir kırâatin kabul edilebilmesi için en önemli olan şey onun sahih olmasıdır. Sahih kırâatin üç şartını içerisinde barındıran kabul edilir, bu şartı içerisinde barındırmayan da kabul edilmez.

f. Şaz Kıraatlere Dair Görüşleri

Kıraatlerdeki tevatürlük meselesi yanında Gülle'nin şaz kıraatler hakkındaki görüşlerini de kısaca izah etmek istiyoruz. Şaz kıraatleri, resm-i hatta uyanlar ve diğer koşulları taşıyanlar ile resmi hatta uymayanlar şeklinde kategorize etmiştir. Şaz kıraatler konusunda çözülmesi gereken problemin okuyuşu şazlıkla nitelendirilen bir zatın bu farklı okuyuşlarının şaz kapsamında değerlendirilmiş olması meselesidir. Mesela tefsircilerin ve tasaavufçuların çok iyi tanıdıkları Hasan-ı Basrî, şaz kıraat sahibi diye yaftalanınca okuyuşu resm-i hatta uyan, isnâdı Rasulullah'a dayanan ve yapısı Arapça ile bağdaşan bütün okuyuşlarının şaz kıraat denilip değerlendirme dışı tutulmasını kabul etmemiştir. Sahih kıraatler gibi yaygın okuyuş kazanmamış olması, onun bir hükümde dikkate alınmasına engel teşkil etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Resm-i hatta uymayanların sahabilere dayandırılanlarını şaz ismiyle değil de ilk kaynaklarda olduğu gibi ana mushafta yer almayan lafız diye ifade edebileceğimiz “*harf*” kavramıyla ifade edilmesinin daha doğru olacağı kanaatini taşımaktadır. Sahabe olmayanların mushafı bağdaşmayan okuyuşlarının ise sadece dil açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵²⁷

g. Kıraat Tedrisatına Dair Görüşleri

Hocamızın kıraat ilmine dair görüşlerini açıklamaya çalıştığımız bu bahiste son olarak bu ilmin eğitimine dair görüş ve tavsiyelerine değinmeye çalışacağız. Öncelikle kıraat ilminin tedrisatını yapacak olan bir talebede olması gereken şartları, hocamız şu şekilde ifade ediyor: “Kıraat, Kur'an'ı çok iyi ezberlemiş, usûlüne göre okuma becerisi kazanmış kişilere öğretilecek bir bilimdir. Yani kıraat, hafız, talim yapmış, ağzı

⁵²⁷ Gülle Sıtkı, “Şaz Kıraatler ve Yorum Farklılıklarına Etkisi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları III*, ss. 206-207.

düzgün, kıraatla ilgili eserleri anlayacak kadar Arapça'ya vakıf olan kişilere okutulabilecek bir ilimdir.”⁵²⁸

Bilindiği üzere kıraat ilmi eğitim ve öğretiminde dersin sunuluşuna ilişkin ilk dönemlerden itibaren günümüze kadar takip edilen yöntemleri *infirâd* ve *indirâc* tarikleri olarak ilk bölümde izah etmiştik. Tedvin dönemini tamamlayan kıraatler bidayetden itibaren Kur'an'ın tamamının tek bir kıraate göre okunduğu ifrâd (*infirâd*) usulüne göre okutulup öğretilmiş ve talebe bir kıraatte hatim yapmadan ötekisine geçirilmemiştir.⁵²⁹ Bu durum hicri V. asra kadar böyle devam etmiş, bu vakitten sonra okunması ve öğretilmesi hedeflenen mütevatir kıraatlerin bir hatimde toplanması anlamına gelen *indirac* usulüne geçilmiştir.⁵³⁰ İndirac (cem) usulünün ortaya çıkış sebepleri arasında şu gerekçeler ortaya sürülmüştür:

- 1- Hocaların himmetinin azalması,
- 2- Talebenin gayretinin azalması,
- 3- İnsanın meşguliyetinin çoğalması,
- 4- Her şeyi çabuk öğrenme hırsı,
- 5- Yüksek rakamlara varan hatimlerin sayısı.⁵³¹

İndirac usulünün infirada karşı en önemli üstünlüğünün zaman kazanılması olmasına rağmen Sıtkı Güllü: “Tarihi, H. V. asrın sonlarına dayandırılan ve sırf zamandan tasarruf gerekçesi ile ihdas edildiği belirtilen bu uygulamada, imam ve ravilerin kıraat farklılıklarının genel prensipler dışında iyice bellenememesi, kıraat okuyanların bu süre zarfında, ayrıca hassasiyet göstermedikleri takdirde, hafızlıklarının zayıflaması gibi sakıncaların göz ardı edildiğini düşündüğümü, infirad usûlünün zaman aldığı iddiasına katılmadığımı, indirac usûlünü hiçbir zaman içime sindiremediğimi belirtmeliyim” şeklinde ifade ettiği gerekçeleri ile yeniden infirada dönülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu açıklamalarının muhalif olan tanınır *خالف تعرف* “muhalif olan tanınır” yaklaşımı ile değerlendirilmemesi gerektiğini, Yunus sûresi 35. ayette ifade

⁵²⁸ (<https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab>, 20.07.2018)

⁵²⁹ Birışık Abdülhamit, *age*, s. 152; Akdemir M. Atilla, “Kıraat Eğitim ve Öğretiminde Uygulanan Metodlar”, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, s. 606.

⁵³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 150.

⁵³¹ Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 136a.

edildiği üzere الْحَقُّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ ‘Hakk, uyulmaya en layık olandır’ ilkesi doğrultusunda bu yaklaşımının derûnî bir hassasiyetin gereği olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca hocamız, ilk asırlardaki kabuller çerçevesinde infirad uygulamasına dönülerek, bu meyanda kıraat telaffuzlarının yaygınlaştırılması için özellikle Nâfi, Ebu Amr ve Hamza’nın kıraat farklılıklarını yoğun şekilde içeren ayet ve sûrelerin, eğitim merkezlerinin Arapça bölümleri ile İlahiyat fakültelerin yüksek lisans ve doktora programları çerçevesinde de okutulmalarının gerekli olduğuna dair düşünce ve tavsiyelerde bulunmuştur.⁵³²

Kıraat tedrisatında cem etme usulünün hicri V. asırda ortaya çıktığında şüphe olmamasına karşın kurrânın büyük bir kısmının bu yeni usûle iltifat etmediği görülmektedir. Zira Ebu’l-Hasen Ali b. Abdu’l-Ğani el-Husari el-Keyruvani (468-1075), yedi kıraatı öğrenmek için hocası Ebu Bekir el-Kusari’nin önünde 90 hatim indirmiş ve bu çalışma 10 yılda tamamlanabilmiştir. Cezeri ise; “hiçbir kimse bilmiyorum ki; 21 hatim yaparak kıraat-ı seb’a’yı veya 30 hatim yaparak kıraat-ı aşereyi ikmal etmeden üstadımız Takıyyüddîn es-Saiğ (776/1374)’dan indirac usûlüyle kıraat okumuş olsun.” sözüyle indirac usûlünün ilk zamanlarda pek benimsenmediği durumunu ortaya koymaktadır. Fakat daha sonraları bu konuda da gevşemeler görülmüştür. Şâtibî (590/1193)’nin damadı Kemal ed-Darîr (661/1292), Şâtibî’den infirad usulüyle Kıraat-ı Seb’a’dan altısını okumuş ve yedincisine gelince hocası Şâtibî’nin kendisine; Ebu’l-Hâris’le Dûri’nin rivayetlerini cem ederek birleştirip indirac usulüyle okumasını emretmesi bu vakıya örnek teşkil eder.⁵³³ Bununla birlikte kıraat taliminde, hoca ve talebenin gayretinde göze çarpar bir azalma görülmesi, ayrıca kıraat ilmi eğitim zamanının uzun olmasından ötürü halk arasında çok fazla ilgi görmemeye başlamıştır.

Önceleri kıraat âlimlerinden bazıları, indirac metoduna ancak kıraat, rivayet ve tarikleri birbirine karıştırmayacak seviyede olanlarda tatbik edilmesine müsaade ederken,⁵³⁴ hicrî V. asırdan itibaren yukarıda geçen zaruretlerden dolayı ihdas edilen ve daha sonra geliştirilen bu usule, zamanın ileri gelen kıraat uleması itiraz etmemiş, kıraat

⁵³² Güllü Sıtkı, “Türkiye’de Başlangıçtan Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul ve Esaslar”, *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur’an ve Kıraati Sempozyumu*, s. 91.

⁵³³ İbnü’l-Cezerî, *age*, II, s. 147.

⁵³⁴ İbnü’l-Cezerî, *age*, II, ss. 146-155.

günümüze kadar bu usulle hem kitabi hem de şifahi olarak okunagelmiştir. Bu usulle kıraatleri okuyup bitiren hafızlar bütün sahih kıraatleri okudukları için “kurra hafız” ünvanını almışlardır. İnfirad usulü ile okunduğunda kurra hafız olma zamanında ciddi bir uzama söz konusu olacaktır. Günümüzde dahi her türlü imkâna rağmen resmi olarak kıraat tedrisatı süresinin üç yıl olmasından ötürü çok fazla teveccüh görmezken yeniden infirada dönmek pratik olarak en azından şu an mümkün gözükmemektedir. Ayrıca hocamızın diğer kıraatlere nazaran daha fazla farklılıklar içeren Nâfi, Ebu Amr ve Hamza'nın kıraatlerinin gerek eğitim merkezleri ve gerekse İlahiyat fakültelerin yüksek lisans ve doktora programlarında tashih-i huruf eğitimi gibi münhasıran okutulup, bu kıraatlerin tıpkı Asım kıraati rivayet-i Hafs'da olduğu gibi rehber öğreticilerinin yetiştirilmesi kanaatine iştirak etmekteyiz.

Sıtkı Güllü Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat eğitimi verirken resmi olarak üç yıl süren bu eğitimin daha verimli ve etkin olması için eğitim uzmanı olarak, bir takım çalışmalar yapmış ve bunu Abdurrahman Gürses hoca başta olmak üzere diğer kıraat hocaları ile paylaşmıştır. Çalışmasında o dönemde hali hazırda devam ettiği üzere sadece kıraat uygulamalarının olmamasını bunun yanısıra üçer aylık dönemler şeklinde bu eğitime kıraat-anlam ilişkisini, talebenin kıraat metinlerine vukufiyetinin artması için takviye Arapça derslerinin konulmasını, hali hazırda istifade edilen zübde, umde ve ithâf gibi eserlerin yanı sıra diğer kıraat kaynaklarının tanıtılması ve onlardan da istifade edilmesini, Kuran tilavetinin eda-seda ile ilişkisinden ötürü musiki derslerinin de bu programa ilave edilmesi şeklinde bir takım önerilerde bulunmuş, fakat yapılan istişarede kabul görmemiştir.⁵³⁵ O gün itibari ile kabul görmemesini Abdurrahman Gürses'in hocasından aldığı usule bağlı kalması ve bu usulü aynı şekilde bir sonraki nesle aktarma gayreti ve hassasiyetiyle beraber, kıraat ilminin ciddi bir inkıta döneminin ardından devlet eli ile okutulmasına rağmen daha neşvü nema bulmaması, önceliğin fonetik ve ferşü'l-huruf açısından kıraat uygulamalarının talebeye aktarılması olduğu kanaatini taşımaktayız. Daha sonra hocamızın bu çalışmasına paralel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Aşere-Takrib kurslarında uygulanmak üzere bir program

⁵³⁵ Pakdil Ramazan, mülakat.

geliştirilmiş,⁵³⁶ bu program Pendik Haseki Dini İhtisas Merkezi 12. Dönem aşere- takrib kursu ile 1. dönem Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'nde uygulanmaya başlamıştır.

Hocamız 1996 yılında üniversiteye naklen geçmesinden itibaren ilahiyat fakültelerinin akademik yapılanma şemasında Tefsir Anabilim Dalı'nın altında Kıraat Bilim Dalı olarak yer almasını uygun bulmamaktadır. Bu görüşlerini Kıraat Anabilim Dalı kurulmasına ilişkin öneri taslağında YÖK'e belirtmiştir. Kıraat İlmi'nin tarihi incelendiğinde Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi bağımsız bir ilim dalı olarak ortaya çıktığını, kendi literatürünü oluşturduğunu ve bu özelliğini koruyageldiğini ifade etmiş ve şu maddeleri gerekçe olarak sunmuştur:

- 1- Kıraat ve Tefsir bilimleri arasında çok sıkı bağlar bulunmakla birlikte *Kıraat İlmi*, teorik bilgilerin yanısıra pratiğe yönelik önemli özellikler içermektedir.
- 2- Kıraat Bilim Dalı'nda istihdam edilen öğretim elemanlarının hafız olmaları yeterli değildir. Klasik ve modern tefsirlerde değinilen farklı seslendirmeleri uygulayabilmeleri, nüansları mukayese edebilmeleri için en azından *Aşera vucûhâtı* bazında kıraat okumuş olmaları gerekir.
- 3- Tarih boyunca bütün örgün öğretim kurumlarında *Kıraat İlmi*, Tefsir'den ayrı bir bilim dalı olarak değerlendirilmiş, Hicaz, Irak, Şam, Mısır ve Endülüs medreselerinde (üniversitelerinde) yapılanma bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Osmanlı örgün eğitiminde Kıraat İlmi '*Daru'l-Kurra*' diye nitelenen medreselerde okutulmuştur. Cumhuriyet döneminde belli bir süre resmi anlamda kesintiye uğrayan bu eğitim ciddi anlamda 1976 yılından itibaren devletimizin önemli kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nca eksikliği hissedilerek uygulama bağlamında eğitim merkezlerinde yeniden öğretimine başlanmıştır. Ancak buralarda gerçekleştirilen öğretim yalnız farklı seslendirmelere yöneliktir. Tarihinde olduğu gibi farklı kıraatlerin felsefi arka planları üzerinde durulamamaktadır. Kur'an ve kıraatleri tarihinin felsefi boyutunun, filoloji ve diğer ilimlerle

⁵³⁶ Bk. belge: 1, ss. 162-163.

irtibatının ortaya konulabilmesi için akademik çalışmalar yapılması bir zorunluluktur. Bunu sağlayacak kurumlar da İlahiyat fakülteleridir.

- 4- Kıraat'in günümüzde İlahiyat fakültelerinde Tefsir Anabilim Dalı'na bağlı bir bilim dalı olarak yer alması, ikinci ve üçüncü maddelerde belirtilen özellikleri taşıyan öğretim elemanı bulmayı, almayı ve onların yetiştirilmesini zorlaştırmaktadır.⁵³⁷

Sayılan gerekçelerin yanısıra yeni kurulacak kıraat anabilim dalı'nın altında;

- a) "Tecvid ve Tilavet Bilim Dalı"
- b) "Kıraat Usûlü ve Tarihi Bilim Dalı" şeklinde iki bilim dalına daha ayrılması gerektiği önerilerinde bulunmuştur.

Yök'e sunulan bu taslak özelinde bugün Marmara, Onsekiz Mart ve diğer bazı üniversitelerin İlahiyat fakültelerinde Kıraat Bilim Dalı, Kıraat Anabilim Dalı'na dönüştürülmüştür. Sıtkı Gülle'nin öngörüsü sayesinde bugün bazı İlahiyat Fakülteleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından alınmış Aşere-Takrib belgesine sahip olan öğretim elemanı alımı ilanına çıkmaktadır. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen Aşere-Takrib programı ve gerekse İlahiyat fakültelerinde başlatılan bu yeni uygulamalar Gülle'nin ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca kıraat ilminin bilim dalı/ana bilim dalı başkanlıklarına dönüşmesi sürecinin öncesi ve sonrasında bu alanın müktesebatının gelişmesinde önceliğin biyografya ve eser çalışmaları olduğunu öngörüp, danışmanlıklarını yaptığı öğrencilerin tez konularını metodoloji, kaynak ve arşiv taraması gibi çalışmalar üzerine yönlendirmesi onun yeni oluşum içinde olan bu disiplinin ihtiyaçlarına ne kadar vakıf olduğunu da göstermektedir.

3.3. Diğer İlim Dalları Hakkındaki Görüşleri

Sıtkı Gülle birçok disipline ait çalışmalar yapmış ve eserler ortaya koymuştur. Bu çalışmalarında diğer ilim dallarına ait bir takım görüşler serdetmiştir. Bu bölümde diğer disiplinlere ait görüşlerini ilgili ilim dalı başlığı altında zikredeceğiz. Çalışmamızın

⁵³⁷ Bk. Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üni. İlahiyat Fakültesi,

çerçevesi Kur'an-ı Kerim ve Kıraat ilmiyle sınırlı olması hasebiyle diğer ilim dallarına ait görüşlerini burada başlıklar halinde zikretmekle yetineceğiz. Zira beyan edilen bu görüşler ilgili ilim dalları üzerinden tahkik edilmeli, varsa aksi görüşler bu çalışmalarda beyan edilmelidir.

Görüşlerine geçmeden evvel Sıtkı Güllü, âlim kimdir tanımını yaparak bu konu ile alakalı ıstılahi bir tanım ortaya koymuştur. Ona göre âlim; “Sadece yığınla mahfuzat (ezberlenen bilgiler) ve mankulata (nakledilen bilgiler) sahip olan değildir. Âlim bunlara sahip olmanın yanında tefekkürî yönü ağır basan, sentez yapabilen kişidir.” tanımını yapmıştır. Mahfuzat ve mankulata sahip olan bazı kimselerin sentez konusunda bir takım problemler yaşadığını, bazılarının ise başkalarının ne diyeceği düşüncesiyle kanaatlerini serdedemediğini ifade etmiştir. İlimle meşgul olan kimselere bu konudaki tavsiyesi ise; varılan kanaati iyice ölçüp biçtikten, geçmişle irtibatını sağladıktan sonra geçmişini inkâr etmeden ve ona tabu gibi yaklaşmadan elde edeceğiniz bilgilerle, varmış olduğunuz sonuçları yeri geldiğinde ifade etmekten kaçınılmaması gerektiği tavsiyesidir.⁵³⁸

a. Tefsir’e Dair Görüşleri

Sıtkı Güllü Kur'an tarihi ve tefsiri konusunda genel kabul gören görüşlerin aksine farklı görüşlere sahiptir. Kendi deyimiyle uzun süren araştırmaları neticesinde bu kanaate varmış ve bu görüşlerini bir takım deliller üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'in tanımı hakkında birçok tarif yapılmış,⁵³⁹ Sıtkı Güllü ise; lafzi yönü ağır basan bir tanım yapmıştır. “Kur'an'ı Hz. Peygamber zamanında sûre ve ayetleri ile bir arada bulunan, lehçe ve şivelere uyarlanarak okunmasına izin verilen, Hz. Ebu Bekir zamanında ciltlenen, Hz. Osman zamanında ciltlenen bu nüshadan çoğaltılarak eyaletlere gönderilen vahyedilmiş kitaptır” tanımını yapmıştır.⁵⁴⁰

Bir diğer görüşünde ise Kur'an'ın Hz. Peygamber'e yirmi üç senede peyderpey indirildiği kabul edilen görüşün aksine, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in kalbine klasörler halinde toptan indirildiğini, yeri geldiğinde bu klasörlerdeki dosyaların

⁵³⁸ (https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)

⁵³⁹ Geniş bilgi için bk: Birişik Abdülhamit, “Kur'an”, *DİA*, XXVII, s. 383.

⁵⁴⁰ (https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)

(ayetlerin) olaylara göre açıldığı düşüncesiyle Kur'an'ın kalb-i Muhammediye toptan indirildiğini belirtmiştir. Bu kanaatini serdederken Furkan sûresi 32. ayeti delil olarak göstermiştir. Ayette geçen جُمْلَةً وَّاحِدَةً “bir defa da toptan” ifadesinin hemen peşinden gelen كَذَلِكَ “böyle yaptık” kelimesinin جُمْلَةً وَّاحِدَةً ifadesi ile irtibatlı olduğunu, Kur'an'ın bir defada kalb-i Muhammediye indirildiğini tasdik ettiğini söylemiştir.⁵⁴¹ Bununla birlikte toplu halde kalbe inen bu vahye Hz. Peygamberin vakıf olduğunu ama bir izin olmadığı için Yunus sûresi 15. ayetinde kâfirlerin “bundan başka Kur'an getir veya onu değiştir” isteklerine verilen اَلَّا مَا يُوحَىٰ اِلَيَّْ “De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.” cevabın da bunu karşıladığı yorumunu yapmıştır.

Kur'an-ı Kerim inmeye başlamasıyla ümmi olan Hz. Peygamber'e okuma yazma imkânının mucize olarak vahiyle birlikte verildiği kanaatini taşımaktadır. Kanaatine delil olarak İbn Ebî Şeybe (ö.235/849)'nin *Musannef*'indeki rivayete göre Cebrail vahiy getirdiği esnada Kur'an vahyi atlalarda metinler halinde Hz. Peygamber'in karşısında görünmeye başlamış ve mucize olarak okuma ve yazmaya başlamıştır. Ayrıca Ankebut sûresinin 48. ayetinde, وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِأَنَّكَ الْمُبْطَلُونَ “Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.” ayetindeki وَمَا كُنْتَ ifadesini geçmişle irtibatlandırarak bu kanaate vardığını söylemiştir.

Kur'an tarihi ile alakalı Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ın özel olarak onun için dosyalanıp arşivlendiğini, Hâkim'in *Müstedrek*'inde Zeyd b. Sâbit kanalıyla gelen rivayetin bunu ifade ettiğini, bilinenin aksine Hz. Ebu Bekir döneminde yapılan işin yeniden bir yazma olmadığını, bu konu ile alakalı rivayetlerin yoğun olarak, arşivlenen nüshaların sadece ciltlendiği görüşünü beyan ettiğini ifade etmiştir. Bundan ötürüdürki Kur'an'ın Hz. Peygamber zamanında bizim elimizdeki mevcut tertip üzere sıralandığını Fatıha'dan Nas sûresine kadar bu tertip üzere yazılageldiğini ilave etmiştir. Bu kanaate kıraatlerin hiç birisinde sûrelere geçiş yapılırken “Nisa Bakara'dan önce idi veya Al-i

⁵⁴¹ (https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)

İmran Nisa'dan sonra idi" şeklinde tertip ile alakalı hiçbir farklı sıralama ile karşılaşmadığını bundan ötürü de bu kanaate sahip olduğunu beyan etmiştir.

Yine Kur'an tarihi açısından Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanların kendi lehçelerine göre mushaf yazma ve bu farklılıklar doğrultusunda okumalarına Hz. Osman dönemine kadar izin verildiğini ifade etmiştir. Hatta Hacevî'nin *el-Fikru's-Sâmî fi Târîhi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, adlı eserinde geçtiği üzere Hz. Ömer zamanında onbinlerce Kur'an nüshasının çoğaltılıp dağıtıldığı bilgisinin olduğunu nakletmiştir. Bilinenin aksine bazı vahiy kâtiplerinin elinde bulunan özel mushaflar ve Hz. Ebu Bekir'in elindeki ana mushafın haricinde Hz. Osman dönemine kadar sayısını bilemeyeceğimiz Kur'an nüshalarının varlığından bahsetmiştir.⁵⁴²

b. Fıkıh'a Dair Görüşleri

Sıtkı Gülle ilmi olarak çok yönlü bir şahsiyettir. Bunu gerek çalışmalarında gerekse verdiği eserlerde görmekteyiz. Fıkıh alanına dair bir ilmihal kaleme aldığını eserleri kısmında değinmiştik. Bu eser çerçevesinde zikrettiği görüşlerini ifade etmeye çalışacağız. Eserin önsözünde yetmişli yıllarda ilmihal yazdırılmak üzere olan bir heyete Arapça ve Türkçe yayınlanmış eserlerden mukayeseli bir şekilde fihrist taraması yaptığını daha önce zikretmiştik. Bu çalışması esnasında zihninde bir ilmihal tarifi oluştuğunda ilgili yerde zikretmiştir. Burada tarif ettiği tanımı zikrederek fıkıh ilmine ait görüşlerini ifade etmeye başlayalım.

Klasik tariflerin dışında ilmihal: "bir ferd'in ehlişünnet ve'l-cemaat müntesibi olabilmesi için gerekli itikadi esasları, ibadet, muamelat ve ictimaiyyat konularında ferdi olarak yapabileceği, yapmakla yükümlü bulunduğu vazifelerin tümünü kapsayan bir eser türüdür" tanımını yapmıştır. Ona göre ilmihal kitaplarında olması gereken özellik; bütün şubeleriyle islam hukukunun aktarıldığı bir hukuk kitabı olmamakla beraber, kuru fetvalar mecmuası da olmamasıdır. Kısaca ilmihal bir ferdi Müslüman, Müslüman bir ferdi de iyi bir Müslüman yapabilecek unsurları ihtiva eden bir eser niteliği taşımalıdır, demiştir.⁵⁴³

⁵⁴² (https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)

⁵⁴³ Gülle Sıtkı, İslam Akâidi ve Hanefi Fıkıh'ına Göre İslam İlmihali, s. 4.

Kitabü't-Tahâre başlığı altında işlediği abdest bahsinde abdestin başka ibadetlerin yapılmasının sebebi olduğu gibi kendisinin müstakil bir ibadet olduğunu beyan etmiştir. Bunu da Ebu Davut, Tirmizî ile İbn Mace'nin "Her kim abdest üstüne abdest alırsa, O'na on sevap yazılır" rivayeti ile delillendirmiştir.⁵⁴⁴ Yine aynı bahsin abdesti bozan şeyler kısmında Hanefî fikhının sıkça müracaat ettiği el-Fetâva'l-Hindiyye eserinden delille çıplak hayvanın sırtında düz yolda giderken veya yokuş inerken uyumak abdesti bozmadığı gibi palanlı veya eyerli bir hayvan sırtında yol alınırken uyumak da yine abdesti bozmaz dedikten sonra bir dipnot çıkararak kanaatime göre bugün taksi, otobüs, uçak vs.gibi vasıtalarda uyumak da palanlı hayvanlar sırtında uyumak gibidir. Bu gibi vasıtalarda dik oturarak uyumak da abdesti bozmaz görüşünü beyan etmiştir.⁵⁴⁵

İhya tercümesinde; Hz. Peygamber'in tuvalet adabı ile alakalı hadiste zikredilen boy abdesti alınan (banyo yaptığı) yere küçük tuvaletin yapılmaması gerektiği çünkü vesveselerin çoğu bundan kaynaklanır uyarısından sonra İbn Mübarek'in banyo yapılan yerdeki su akıp giden bir su ise burada küçük tuvalet yapılmasının bir sakıncası yoktur görüşü açıklanır. Sıtkı Gülle ise İbn Mübarek'in bu görüşünü alafranga tuvalet dediğimiz klozetleri banyolarda rahatça kullanabileceğimizin bir delili olarak görmüştür.⁵⁴⁶

Abdest ile alakalı görüşünün ardından ezanın icrası ile alakalı şunları belirtmiştir. Ezan ve kamette göğsü kibleye yöneltmek esas olduğundan bugün minarelerde hoparlörle ezan okunurken şerefenin çevresini dolaşmamak icab eder. Hayya ala's-Salah ve hayya ala'l-Felah cümlelerinde başı sağa sola çevirmek şartıyla Kible'ye karşı durarak ezanın tamamının bu şekilde okunmasını belirtmiştir. Malum olduğu üzere ezanın yüksek yerlerde okunmasının sebebi, sesin daha uzaklara gitmesinin teminidir. Bugün bu hoparlör vasıtasıyla fazlasıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle minarelere çıkılmamaktadır. Ezanı yüksek bir yere mesala minareye çıkararak okumak sünnettir. Teknolojik imkân sebebiyle bu sünnet bırakılmıştır. Hoparlör âdeti ortaya çıktıktan

⁵⁴⁴ Gülle Sıtkı, *age*, s. 243.

⁵⁴⁵ Gülle Sıtkı, *age*, s. 259.

⁵⁴⁶ Gazâlî, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Gülle, I. s. 298.

sonra müezzin yüzü görmeyen cami ve mescitlerin minareleri öksüz, boyunları bükük kalmıştır. Yarın “*Madem hoparlör yetiyor minare yapmaya da gerek yoktur*” denilmez mi?⁵⁴⁷ Sıtkı Gülle, bazı sünnetlerin sırf geçmişi yaşatmak ve geçmişteki uygulamaları gelecek nesillere miras olarak bırakmak, bir başka ifade ile Hz. Peygamberin hayatını bütün uygulamaları ile meşru kılınmış sebeplerine bakılmaksızın aynen uygulanmasını bundan ötürüdürki ezanlar cihaz marifetiyle okunsa bile minareye çıkılması gerektiğini beyan etmiştir.⁵⁴⁸ Bu görüşünü şu misalle delillendirmiştir. Hac ve umre ibadeti yapılırken kendisinden sonra say edilecek tavafların ilk üç şavtında erkeklerin kısa adımlarla koşar gibi omuzlarını silkerek süratli ve çalımlı yürümelemleri anlamına gelen remel sünnettir. Remel tarihi bir hadisenin yâd edilmesidir. Bilindiği üzere hicretin yedinci yılında Hz. Peygamber sahabeleri ile umre yaparlarken müşrikler onların dermansız olduklarını dillerine dolamışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ve arkadaşları tavaf esnasında remel yapmışlardı. O gün çalımlı yürümek müşriklere dinç görünme gayesine matuftur. Daha sonraki yıllarda müşrikler bertaraf edildiği halde bu sünnet olduğu gibi yaşatılmıştır.⁵⁴⁹ Bu sebepten ezanların yüksek bir yerden yani minareye çıkılarak okunması gerektiğini savunmuştur.

Son zamanlarda ülkemizin çeşitli bölgelerinde uygulanan ezanın merkezi sistemle okunması konusunda ise kendisinin kanaatleri şöyledir. Bu sistemin ön plana çıkan iki gayesi vardır:

a) Çarşı-Pazar gibi gürültülü ortamlarda namaz vaktinin girdiğinin kitlelere duyurulması,

b) Ehil kişiler tarafından okunmasının sağlanması.

Konu bu iki açıdan değerlendirildiğinde uygulamanın meşruluğuna zemin oluşturacak pek çok veri ile karşılaşırız. Sistemin ilkesel bazda doğru olduğunu, dînî açıdan hiçbir sakınca içermediğini, hatta yaygınlaştırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁰ Birde ezanların merkezi sistemlerde ve sistem dışı mahallinde ferdi okunmalarında plak,

⁵⁴⁷ Gülle Sıtkı, “Ezan’la İlgili İki Tartışma Bağlamında Bazı Değerlendirmeler”, s. 13.

⁵⁴⁸ Gülle Sıtkı, *age*, s. 301; *agm*, s. 11.

⁵⁴⁹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 302.

⁵⁵⁰ Gülle Sıtkı, *agm*, s. 12.

kaset, cd gibi aygıtlara kaydedilerek namaz vakitlerinde açılıp dinletilmesini uygun görmemiştir. Bu şekilde yapılarak sünnet yerine getirilmiş olmaz uyarısında bulunmuştur.⁵⁵¹

Namazdaki kıraatin nasıl olması gerektiği konusunda şu uyarıyı yapar. “Kişinin kendi okuduğunu hissetmesi duymak yerine geçmez, yani ses çıkarılmadan dilin hareketi, harflerin boğazdan çıkartılması, dudakların kımıldatılması hiçbir zaman ses yerine geçmez, bu hususa çok dikkat etmek lazımdır. Namazlarımızın sıhhatli olmalarının şartlarından biri de budur.”⁵⁵²

Günümüzde radyo, televizyon, internet gibi teknolojik imkânların gelişmesiyle buralardan okunan kıraatlerde tilavet secdesinin işitilmesi ile alakalı olarak secde gerekir mi, gerekmez mi meselesinde müellifimizin kanaati şu doğrultudadır. Bu gibi araçlarla naklen yayın yapıldığında tilavet secdesi gerekir. Naklen olmayan kayıttan yapılan yayınlarda gerekmez hükmünü vermiştir.⁵⁵³

Müellifimizin İhya tercümesinde “Namazda Yapılması Yasak Olan Davranışlar” bahsinde namaz kılanın secdeye giderken önünden ve arkasından eteklerini toplamak manasına gelen ‘keff’ maddesini işlerken dipnot çıkararak, günümüzde giyilen kıyafetlerden pantolonların dizlerinin secdeye giderken çekilmesi de bu anlamda değerlendirilmelidir. Yani uygun bir hareket değildir notunu düşmüştür.⁵⁵⁴

Yine İhya tercümesinde ‘Beden Temizliği’ bölümünde ‘Köseye Sakal Almak’ başlığında Ahnef b. Kays’ın talebe dostları kendisi köse olduğu için yirmi bin dirhem bile tutsa ve mümkün olsa Ahnef’e bir sakal almak istedikleri zikredilmiş; Kadı Şureyh’in de on bin dirhem de olsa bir sakalının olmasını çok isterdim ifadelerinden hareketle saç ektirme ve benzeri imkânlardan yararlanma konusunda bu görüşlerin delil sayılması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁵

Sıtkı Gülle alanı gereği hatim ve mukabele okuma konuları hakkında görüşlerde bulunmuştur. Hatim kişinin kendi kendine Kur’an’ı başından sonuna kadar okumasıdır.

⁵⁵¹ Gülle Sıtkı, *age*, s. 303.

⁵⁵² Gülle Sıtkı, *age*, s. 319.

⁵⁵³ Gülle Sıtkı, *age*, s. 435.

⁵⁵⁴ Gazâlî, *İhyâ’u Ulûm’id-Dîn*, trc. Sıtkı Gülle, I. s. 362.

⁵⁵⁵ Gazâlî, *age*, I. s. 332.

Mukabele ise bir kişinin Kur'an'ı okuyup, diğer bir kişinin veya kişilerin dinlemesidir. Birisinin Kur'an okuyup diğer bazı kimselerin de huzur ile bu okunan Kur'an'ı dinlemeleri olan mukabele Hz. Peygamber ile sahabelerinden tevarüs eden bir sünnettir.⁵⁵⁶ Bu konu ile alakalı rivayetler Kur'an okumakta olan birini dinlemenin sünnet olduğunu açıkça göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Ramazan ayında ülkemizde güzel bir adet olan mukabele okunması için insanlar güçleri nisbetinde bir hafız tutarak mukabele sûretiyle hatim indiriyorlar. Bu işin başında okuyacak kişiye vermek istedikleri ücreti bildirseler, indirilecek hatmi dinlemek şartıyla öncelikle bu sünneti yerine getirirler. Ayrıca mukabeleyi okuyan kişi Kur'an okuduğu ve ibadet yaptığı için değil zamanını başkalarının Kur'an dinleyip ibadet yapmalarına hasrettiği gerekçesiyle ücret alır ve helaldir. Bu ücret hac vazifesi ifa edilirken tavaf yaptırılanların aldıkları ücret gibidir kıyasını yapmıştır.⁵⁵⁷

Hatim konusuna gelince bunun caiz görülecek bir tarafının olmadığını beyan eder. Yani bir hafız'a yahut ehil bir kimseye benim geçmişlerim için bir hatim oku diye hatim ısmarlamak caiz değildir. Bunun için para vermek de almak da günahdır hükmünü verir. Hatim mukabele gibi değildir diyerek sebebini ise şöyle ifade eder: "Mukabele de hafız okuduğu için değil, hafızın okuduğu dinlenildiği için sevab umuluyordu. Burada dinleme olmadığına ve şeriatta(sünnette), böyle bir usul bulunmadığına göre sevab da yoktur" beyanını vermiştir. Bunun gibi cenazelerin ardından parayla hatim indirmek ve başkaları adına indirmekte boştur demiş, ama bu hatimlerde mukabele sûretiyle yapılırsa caiz olur demiştir. Bu uygulama kolay bir yöntem olmadığından bu işlerle uğraşanların cenaze evlerinde Kur'an-ı Kerim'i hatmetmeleri yerine, rahmet ve tebşir ayetleriyle Yasin, onbir İhlas, Felak ve Nas sûreleriyle Fatiha, Bakara sûresinin ilk beş ayetini ve son iki ayetini okumalarını tavsiye etmiştir.⁵⁵⁸

Müellifimiz ilmihal çalışmasında zengin, zekâtını başkalarının yanında mı, yoksa gizli mi vermeli sualine cevaben zekât farz bir ibadet olduğu için Hanefi fıkhında teşvik amaçlı aleni verilmesinin efdal olduğu görüşünü yazdıktan sonra kendi kanaatini şöyle

⁵⁵⁶ Güllü Sıtkı, *age*, s. 462; Hatim ve Mukabele", *Kur'ân Mesajı*, sy. 19, s. 149.

⁵⁵⁷ Güllü Sıtkı, *age*, s. 463; Hatim ve Mukabele", *Kur'ân Mesajı*, sy. 19, s. 150.

⁵⁵⁸ Güllü Sıtkı, *age*, ss. 463-464; Hatim ve Mukabele", *Kur'ân Mesajı*, sy. 19, s. 151.

açıklamıştır: “Bu hususta en sahih görüş; zekât verilen şahsın durumudur. Bir fakir açıktan yardım ister, yüzüsu dökerse, böylesine başkaları yanında zekât vermek daha iyidir. Ama zekât verilen şahıs utangaç, ihtiyaçlarını gizleyen, istek ve şikâyetlerini çoğaltmayan, sıkıntı ve ızdırab kaftanı içinde hayatını sürdüren, mütevazı, mürüvvetine düşkün biri ise, böylelerine değil başkalarının yanında zekât vermek zekât verilirken ‘bu zekâttır’ diye söylemek bile doğru değildir.”⁵⁵⁹ Yine zekâtın sarf yerleri ile alakalı Kur’an’da Tevbe sûresinin 60. ayetinde tesbit edilen sekiz sınıf içinde “Allah Yolunda Olanlar” maddesini Hanefi mezhebinin görüşüne istinaden genişletmiştir. İmam Ebu Yusuf’a göre “Allah Yolunda Olanlar” dan maksat, Allah yolunda savaşmak istediği halde yiyeceği, silahı ve teçhizatı olmadığından harbe katılamayan kimselerdir. Allah yolunda savaşanın zekât alabilmesi için fakir olma şartı vardır. Sıtkı Güllü fakir, ayette zikredilen birinci grupta olduğuna göre “Allah Yolunda Olanlar” mefhumunu teşmil etmek, bu mefhumda daha geniş manalar aramak hikmete daha muvafık düşer kanaatini bildirmiştir. Bu nedenle İslam’ın yücelmesi, hükümrân olması için bedeni ve fikri çalışma yapanlar nisap miktarı mala sahip olsalar bile zekât almaya ehil sayılmalı ve bunlar için zekât fonundan mal ayrılmalıdır görüşünü belirtmiştir.⁵⁶⁰

c. Tasavvuf’a Dair Görüşleri

Sıtkı Güllü’nin tercüme yaptığı kitapların bir kısmı tasavvuf ilmine ait şahsiyetlerin kaleme aldığı eserlerdir. Bu eserleri tercüme ederken müktesebatı çerçevesinde bir takım görüşlerini gerek eserlerin önsözlerinde gerekse ilgili konuların dipnotlarında ifade etmekten kaçınmamıştır. Biz bu bölümde tasavvuf ilmine ait görüşlerini tercüme ettiği eserlerden süzerek ifade etmeye çalışacağız.

Sıtkı Güllü veliliğin hak, kerametinin mümkün olduğuna inanmanın “Ehli Sünnet ve Cemaat” dairesine girebilmenin bir şartı olduğu saymıştır. Ona göre veli: Allah Teâlâ’yı zat ve sıfatlarıyla tanıyan, yaratana yaratılardan ayıran, İslam’ın emirlerini yerine getiren, yasaklarına yanaşmayan, dünyanın lezzet ve şehvetlerine dalmayan, sürekli Allah’ı anarak ukbaya, öteki âleme yönelen, güzel huy ve ahlaklarda bezenen,

⁵⁵⁹ Güllü Sıtkı, *age*, s. 471.

⁵⁶⁰ Güllü Sıtkı, *age*, s. 493.

cenneti uman, cehennemden korkan kimsedir tanımını yapmıştır.⁵⁶¹ Veliliğin nasıl meydana geldiğini ise şu şekilde açıklar. Kul, ibadetleri ve ibadetlerindeki ihlasıyla Allah'ın huzuruna yaklaşırken Cenab-ı Hak da rahmet ve lütuflarıyla kuluna yaklaşır. İşte bu yakınlaşma neticesinde “velilik” gerçekleşir demiştir. Dolayısıyla veliliğin iki temel unsurundan bahsetmiştir. Bunlar Allah'ın kuluna dost olması kulun da Allah'a dost olmasıdır.⁵⁶²

Farklı görüşler olmasına rağmen Allah'a inanıp O'ndan hakkıyla korkan, dinin emirlerine sınıksız sarılan, şeriatın tekliflerini yerine getiren, ilahi sınırları koruyan, şüpheli nesnelere kaçınmaya azami dikkat gösteren herkesin, çalışmakla kendisini ibadete verip ruhunu arındırmakla “Allah dostu” olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁶³ Dolayısıyla Sıtkı Güllü'ye göre velilik kesbidir.

Velilerin günah işlemediklerini iddia etmeyi küfür olarak nitelendiren Güllü, veli'nin günah işleyebileceğini ancak günaha ısrarcı olamayacağını, olursa bulunduğu makamdan alacağı edileceğini ifade etmiştir. Onların birer veli olmaları hasabiyle günahlarının bırakın zahiri olmalarını batını açıdan bile olmaması gerektiğini belirtmiştir. Hased, çekememezlik, kibir, başkalarını beğenmeme, riya gibi manevi açıdan olan bu kötü hallerden peygamberler doğrudan korunmuş, lakin veliler böyle bir himayeden mahrumdur. Onlar bu açıdan devamlı nefis mücadelesi içinde olduklarını şeytan ve nefsin idlal ve iğvasını iyice düşündükleri sürece bertaraf edebileceklerini, hala dost saflarında kalabileceklerini açıklamıştır.⁵⁶⁴

Peygamberlerin hataları ile alakalı çok farklı görüşler serdedilmekle beraber Tenbihü'l-Muğterrîn adlı eserde İmam-ı Şarani, peygamberlerin hatalarının şekli olduğunu hakikatlerinin bulunmadığını, ümmetlerinden öyle günah içine düşen herhangi bir ferdin nasıl kurtulacağını kendilerine öğretmek amacıyla Allah'ın o tür masiyetleri peygamberler kanalıyla icra ettiğini anlatmıştır. Sıtkı Güllü ise bu yoruma katılmadığı ifade etmiş, ona göre “peygamberlerin, peygamberlik görevini üstlenmeden önce şirk ve

⁵⁶¹ Güllü Sıtkı, “Velilik ve Kerâmet”, *Kur'ân Mesajı*, sy. 3, s. 59.

⁵⁶² Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, trc. Sıtkı Güllü, s. 10; İmam-ı Şa'rânî, *Tenbihu'l Muğterrîn*, trc. Sıtkı Güllü, s. 20.

⁵⁶³ Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, s. 11; İmam-ı Şa'rânî, *Tenbihu'l Muğterrîn*, s. 20.

⁵⁶⁴ Geylânî, *age*, s. 21; İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 22.

yüz kızartıcı suçlar hariç iradi olarak bazı günahlara bulaştıklarına ama bunlarda ısrar etmediklerine; peygamberlik görevini deruhte ettikten sonra ise yorumdan kaynaklanan zelleler işlediklerine; ama bu zellelerinin anında dikkat çekildiğine ve böylece nübüvvet makamını ihrazdan sonra iktisap ettikleri masumiyet vasıflarının korunduğuna kaniim. Sihatinden kuşku duyulmayan şer’i kaynaklardaki ilgili malumatların tahlilinden farklı netice istihsali en azından benim için mümkün değildir”⁵⁶⁵ görüşünü beyan etmiştir.

Keramet konusu ile alakalı insanımızda veli/evliya denilince veliliğin şartlarındanmış gibi akla hemen kerametın geldiğini, hâlbuki veliliğin iman ve takva işi olduğunu kaydetmiştir. Onun içindir ki en büyük kerametın Allah’ın istediği şekilde kul olmaktan geçtiğini, O’nun murat ettiği şekilde kul hüviyetine bürünen birinin pek çok ibretli hadiselerle mazhar kılınmasının pek tabi olduğunu söylemiştir. Yani, Allah Teala'nın üstün dostluğunu kazanmış bir veli, gerektiğinde maddi herhangi bir sebebe başvurmadan alışlagelmiş hadiselerin dışında bir takım olayların zuhuruna sebep olabilir. Burada veliliğin fonksiyonu, o harikulade olayın gerçekleşmesinde bir aracı olmasıdır, diyerek kerametın bir gaye olmadığını ifade etmiştir. Hatta büyük zatlar rastgele keramet izharından kaçınır, bunu yakın inancın zayıflığı olarak yorumlar, keramet gösterme sevdasını bir kadının hayız bezini teşhir etmesine eşdeğerde abes saydıkları açıklamasında bulunmuştur.

Sonuç olarak asıl ve en büyük kerametın dinin öngördüğü edepleri uygulamak, güzel huy ve ahlak sahibi olmak, bütün farz, vacip vazifeleri vaktinde yerine getirmek sünnet ve nafileler üzerinde duyarlılık göstermek, hayır işlerine koşmak, gönüllerde kin ve hased bırakmamak, kalbi her türlü yerilmiş sıfatlardan arındırmak hâsılı Hakkın ve halkın hukukuna riayet etmek olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁶

3.4. Verdiği Dersler

Bu bölümde Sıtkı Gülle'nin talim-tecvid ve kıraat eğitimindeki eğitim metodu üzerinde durmaya çalışacağız. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ayrıca interaktif olarak verdiği lisans tamamlama (İLİTAM) derslerinin kayıtları incelenerek bu

⁵⁶⁵ İmam-ı Şa'rânî, *age*, s. 443.

⁵⁶⁶ Gülle Sıtkı, “Velilik ve Kerâmet”, s. 61.

kayıtlar üzerinden tecvid derslerindeki usul ve metodunu aktarmaya çalışacağız. Elimizdeki bu kayıtlar onun vefatından önce ders esnasında kayda alınmış ilk ve tek kayıtları olması hasebiyle de arşiv niteliği taşımakla ayrıca önem arz etmektedir. Gerek örgün öğretimde gerekse uzaktan eğitim olarak verdiği interaktif lisans derslerinde takip ettiği kaynak ise daha önce yazmış olduğu üç tecvid kitabından süzerek hazırladığı ders kitabı ve notlarıdır. Ayrıca hocanın vermiş olduğu yüksek lisans ve doktora derslerini işleyiş usulünü ise fakülteye vermiş olduğu ders içerikleri ve danışmanlığını yaptığı öğrencileri üzerinden incelemeye çalışacağız.

3.4.1. Lisans Dersleri

Sıtkı Güllü ilahiyat fakültesinde dört yıl sekiz dönem şeklinde programlanmış Kur'an-ı Kerim ve Tecvid derslerine girmiştir. Biz bu bölümde fakültede girmiş olduğu bu dersleri müfredat formu (ders izlencesi) üzerinden kısa başlıklar halinde tadat etmeye çalışacağız. Girmiş olduğu Kur'an-ı Kerim ve Tecvid derslerinde işlenen konular açısından kısa tanımlar halinde hangi konuların nasıl bir sıra takip edilerek işlendiğine de bu bölümde değineceğiz.

a. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid I

Bu ders ondört dönem şeklinde haftalık iki saat olarak işlenmiştir. Dönem derslerinde her derste üç ana konu işlenmiş, dersin amacı da bu konular çerçevesinde belirlenmiştir. İlahiyat öğretimine adım atan öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i yüzünden düzgün okumalarını sağlamak amacıyla tecvid ilminin önemi ve kaideleri üzerinde durulmuştur. Bu minvalde bazı dualar ve sûreler ezberletilmiştir. Bu derste şu konular ele alınmıştır. Tecvid ilminin tanımı, konusu, amacı ve bu ilmi öğrenmenin dini hükmü. Ardından hareke, sükûn ve tenvin kavramları verilmiştir. Harflerin mahreç ve sıfatları ile med çeşitleri konu başlıkları halinde haftalara yayılarak işlenmiştir. Ayrıca Kâria sûresinden Nâs sûresine kadar ezber istenmiş, yüzünden İsrâ ve Kehf sûrelerinden seçilmiş belli ayetler okutulmuştur.

b. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid II

İkinci dönemde verilen bu derste tecvid I'de verilen harflerin mahreç ve sıfatları ile nazari bilgilerden özellikle medler tekrar edilmiştir. Bu iki dönemde tecvid'in genel konuları bitirilmiştir. Bu dönemde ezber müfredatının artırıldığı görülmektedir. İstenen ezberler Yâsin ve Mülk sûreleridir. Yüzünden ise aynı şekilde İsrâ ve Kehf sûrelerinden okumalara devam edilmiştir.

c. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid III

Kur'an-ı Kerim'in düzgün okunmasını sağlamak amacıyla tecvid kuralları üzerinden uygulamalar yapılmıştır. Fetih sûresi ezber olarak istenmiş, yüzünden Tâhâ ve Enbiya sûrelerinden belli pasajlar okutulmuştur.

d. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid IV

Kur'an-ı Kerim'i düzgün okumada tecvid kurallarının iyice yerleşmesi için teorik ve uygulamalı olarak dersler işlenmiştir. Bu dönemde Hucurat sûresi ile beraber İnşikâk, Bürûc, Târık, A'lâ, Ğaşiye, Fecr, Beled, Şems ve Leyl sûreleri ezber olarak istenmiştir. Üç ve dördüncü dönemlerde sürat yönünden Kur'an-ı Kerim'in tedvir, tahkik ve hadr gibi okuyuş usullerine riayet ederek vakf-ibtida, vasl, kat'ı, lahin gibi konular çerçevesinde yüzüne okumalar yapılmıştır. Bu dönemde okunan sûreler Enbiyâ ve Hac sûreleridir.

e. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid V

Diğer üç dönemde olduğu gibi öğretim elemanı ve öğrenciler tarafından metin seslendirilmesi (yüzünden okuma) yapılmıştır. Mutaffifîn, İnfîtâr, Tekvîr, Abese, Nâzi'ât ve Nebe sûreleri ezberletilmiş, Hac, Mü'minûn ve Nûr sûrelerinden yüzünden uygulamalar yapılmıştır.

f. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid VI

Bu dönemde Sıtkı Gülle'nin ders notlarının yanı sıra Karabaş tecvidinden de istifade edilmiştir. Öğrencileri alan ile ilgili mesleğe hazırlık amacıyla din görevlilerin

bilmeleri gereken çeşitli dualar ezberletilmiştir. Bunlar abdest ve ezan duaları ile salât-i münciye, salât-i tefrîciye dualarıdır. Ayrıca Arapça ve Türkçe olacak şekilde hatim ve yemek duaları da müfredat içine alınmıştır. Beş ve altıncı dönemlerde Kur'an'ı güzel okumanın ayrıntıları bağlamında hafd-ı savt, raf'ı savt kavramları, vakıf-ibtidalarda nerelerde durulacağı, nerelerden başlanılacağı, tamlamalara, sıla-mevsul, fiil ve isim bağlantılarına nasıl özen gösterileceği üzerinde durularak, okumalar yapılmıştır. Bu dönemin yüzünden uygulama kısmında ise Nûr ve Furkan sûreleri okutulmuştur.

g. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid VII

Bu döneme kadar ülkemiz başta olmak üzere büyük ölçekte diğer İslam ülkelerinin tamamında okunan Asım kıraati Hafs rivayeti üzerine dersler işlenmiş ve tashih-i huruf noktasında öğrencinin Kur'an-ı Kerim'i düzgün okumasına yönelik bir çalışma yapılmıştır. Dersin yedinci ve sekizinci dönemleri son sınıfta verilen dersleri içerir. Sıtkı Güllü bu son iki dönemde mezun olacak öğrenciye Kur'an-ı Kerim kıraati ve tarihi noktasında bir müfredat hazırlamıştır. Burada hedeflenen hem bu alana dair kıraat ve farklılıklarının ne olduğu konusunda bilgi vermek, hem de Aşere vucûhâtından örnekler sunarak bu alanın tedrisatı hakkında öğrenciyi mezun olmadan evvel malumat sahibi yapmaktır.

Öncelikle yedinci dönemde Kur'an-ı Kerim'le ilgili genel bilgiler vahiy kavramı üzerinden verilmiştir. Kur'an'ın tanımı, yazılması, Mushaf ve tertibi, Kur'an'ın indirildiği ve yazıldığı ortak dil şeklinde konu başlıkları halinde Kur'an tarihi hakkında genel bilgiler müfredatta sayılmıştır. Bununla beraber sekizinci haftadan itibaren kıraat uygulamalarına geçilmiş ağız ve şive farklılığı örnekleri işlenmiştir. Hz. Peygamber dönemi ayrımı ile işlenen bu konulara ilaveten Hz. Peygamber'in Kur'an öğretimi, onun sağlığı ve vefatından sonra Kur'an öğreten İbn Mesud, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit gibi bazı sahabiler hakkında bilgiler verilmiştir. Dersin son dört haftasında ise üç halife dönemine başlangıç yapılmış, kıraatler ile ilgili genel bilgiler, Taberî'nin kıraat değerlendirmeleri üzerinden verileceği konu başlıklarına yazılmıştır. Bu dönemde ayrıca

Sıtkı Güllü'nün ders işleyiş usulünde de zikrettiğimiz üzere Kur'an-ı Kerim kültürü kapsamında konu bazlı örnek ayetler okutulmuştur.

h. Kur'an-ı Kerim ve Tecvid VIII

Teorik konu başlıkları şeklinde müfredatı hazırlanmış bu son döneme gelindiğinde, yedinci dönemde başlanılmış olan kıraat tarihi ve usulüne devam edilmiştir. Kıraatlerin ortaya çıkışı kıraat tanımları, kıraatlerle ilgili kavramlar, ilk dönemlerdeki kıraat merkezleri, kıraatler konusunda yazılan önemli eserler, kıraatlerde tarikler ve meslekler kaynakları ile birlikte bu dönemde işlenen konular arasındadır. Son üç haftada ise müellifimiz programa kıraat farklılıklarına göre meal örneklerini de almıştır. Bu derste öğrencilerin rivayet ve dirayet tefsirlerinde yoğun şekilde karşılaştıkları kıraat farklılıklarını vurgulayan metinlere aşinalık kazanmaları ve kıraat farklılıklarının manaya etkilerini göstermek bağlamında klasik ve modern çalışmalardan seçilen özet metinler okutularak, meal örnekleri üzerinde durulmuştur. Son iki döneme ait Kur'an-ı Kerim ve Tecvid VII ve VIII. derslerinde Kur'an-ı Kerim ve kıraati dört dönemde bu çerçevede incelenmesi sağlanmıştır.

3.4.1.1. Lisans Derslerini İşleyiş Usûlü

Bu bölümde interaktif olarak verdiği lisans tamamlama derslerinin kayıtları ile ders notları incelenerek bu kayıtlar üzerinden tecvid derslerindeki usul ve metodunu aktarmaya çalışacağız. Elimizdeki bu kayıtlar onun vefatından önce ders esnasında kayda alınmış ilk ve tek kayıtları olması hasebiyle de arşiv niteliği taşımaktadır.⁵⁶⁷

Tecvid derslerine Kur'an-ı Kerim'e hazırlık çerçevesinde harf kavramını ele alarak başlamaktadır. Harf kavramının lügat ve ıstılah manaları üzerinde durulmuş, akabinde harflerin uygulamalı tanıtımı ve seslendirilmesine geçilmiştir. Dilcilerin sıralaması üzerine harfleri tanıtmış fakat harflerin mahreçlerine göre yapılan sıralamanın

⁵⁶⁷ İşbu kayıtlar İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (AUZEF), İlahiyat Lisans Tamamlama Programı (İLİTAM), "Kur'an Okuma ve Tecvid" isimli derslerin 2011-2012 Eğitim ve Öğretim Yılı'nın Güz ve Bahar yarıyıllarına ait ders videolarından müteşekkildir.

farklı olduğunu söylemiştir. Gülle, mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf konuları ile medlerin kısımlarına geçmeden başlangıçta bu harflerin iyice öğrenilmesinin ilgili konuların kolayca kavranmasına yararlı olacağını ifade etmiştir. Ayrıca hocamız Kur'an-ı Kerim'i düzgün bir şekilde seslendirmeye hazırlık olmak üzere sırasıyla namaz içinde okunan Sübhâneke, Tahiyât, Salli-Bârik ve Rabbenâ dualarını talim üzere okuyarak, tekraren alıştırmalar yapar. Harflerin mahreç ve sıfatlarına geçmeden tecvidin her harfin hakkını ve müstehakkını vermek olduğunu, hakkından maksat herhangi bir harfin sıfât-ı lâzime diye nitelenen ayrılmaz vasfının kastedildiğini, müstehakkını ifadesi ile de harfin sıfât-ı ârızası diye nitelenen geçici vasıfları olduğu vurgusunu yapar. Hocanın tecvid ile alakalı yapmış olduğu bu vurgu harflerin mahreç ve sıfatlarının iyi bir şekilde talim edilmesi konusunda talebenin dikkatini çeken önemli bir unsurdur. Zira İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesinde ilgili beyitte bu ifade edilmiştir.⁵⁶⁸

وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا * * * مِنْ صِفَةِ لَهَا وَمُسْتَحَقَّهَا

Bir sonraki derste harflerin mahreçleri konusuna geçilmiş burada harflerin çıkış yerlerine göre küllî ve cüz'î kavramları üzerinde durulmuştur. Örneğin و, م, ف, ب harfleri dudak bölgesinden seslendirildiği için bu bölge küllî mahreç olarak ifade edildiğini bu küme içinden dudakların birbirine dokunması ile çıkan ب sesinin çıktığı noktanın ise cüz'î mahreç olduğunu ifade etmiştir. Bir harfin çıkış noktasının nasıl tesbit edileceğine dair yöntemini de bir örnekle şöyle açıklıyor: “Çıkarılmak istenilen harfin başına hemze (أ) veya herhangi bir harf getirilip sakın kılınarak veya şeddelenerek seslendirilir. Diyelim ki ب harfinin çıkış noktasını bulmak istiyoruz. Yapacağımız iş ب'nin başına herhangi bir harf getirip sakın veya şeddeli seslendirmektir. Üstünlü bir hemze getirelim sakın kılarak (أَب) yahut şedde ile üzerinde durarak (أَبْ) veya şeddeye üstün hareke vererek (أَبَّ) diyelim. Çıkan ses izlenirse her üç konumda da ‘ب’ harfinin çıkış noktalarının dudaklar olduğu görülür.”

Harflerin mahreçlerini anlatırken bu çıkış noktalarının ikiye ayrıldığını birincisinin mahrec-i muhakkak, ikincisinin mahrec-i mukadder olduğunu söyler. “Harflerin mahreçleri ses yolu üzerinde bir noktaya temas sonucunda çıkarsa mahrec-i

⁵⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetül-Cezerî*, s. 7.

muhakkak, elif, vav ve ya (ى - و - ا) gibi hece harfi olmaları dışında harf-i med niteliği de kazanan harflerin, ses yolunda fiziksel bir temas olmaksızın ağız içinde boşlukta seslendirilmeleri ise varsayıma dayanan manasına mahrec-i mukadder ismi verilir” açıklamasını yapar. Altıncı hafta işlediği derste harflerin ses özellikleri çerçevesinde beş ses bölgesi ile her bölgede yer alan harflerin tek tek çıkış noktaları üzerinde durulmuş, harfleri tanıtırken önce mahreci (çıkış yeri), Arap alfabesindeki yeri ile ebced hesabına göre de karşılığını açıklamıştır. Ardından harfin başta, ortada ve sonda olmak üzere kelime bünyesindeki harekeli, sakın ve şeddeli örneklerini vermiştir. Onuncu haftadaki derste mehrec bölgeslerinden dil bölgesi ve dişleri tanıtırken dil ucunun ön dişlere değdirilmesi ile çıkarılan se (ث), zâl (ذ) ve za (ظ) harflerinin, seslendirilmesinde dilin pozisyonunun nasıl şekillenmesi gerektiğini ifade ediyor. Dil ucu gayet az dışarı çıkarılarak za (ظ) harfi, biraz daha çıkarılarak zâl (ذ) harfi, biraz daha fazla çıkarılarak se (ث) harfi çıkar sıralamasını göstermiştir. On ikinci haftaya gelindiğinde bu derste lam (ل) harfini tecvid ilmine dair görüşlerinde ifade ettiğimiz üzere mahrecinin tesbitinde dil ucunun esas, kenarlarının tâli derecede rol oynadığını kabul ettiği için müstakil mahreci olmasına rağmen bu harfi dil ucu aracılığıyla çıkarılan harfler grubunda işlememiş, dil ucunun farklı noktalara dayandırılmasıyla seslendirilen harfler başlığı altında ra (ر) ve nun (ن) harfleri ile beraber işlemiştir.

Bir sonraki derste (ض) harfini işlemiş, “telaffuzu en zor olan harftir” ifadesinden sonra “gerekli özen gösterilmezse dal (د) ve tı (ط) harfleri ile zây (ز) harflerine karışabilir” uyarısını yapmıştır. Bir öğrencinin (ض) harfinin nasıl çıkarılacağı konusundaki sorusuna şu cevabı verir: “*Dad harfi konusunda Arapları da dinlersiniz İstanbulda bizim hocamız Abdurrahman Gürses hocayı da dinlersiniz. (وَلَا الضَّالِّينَ) derken (ز) harfine benzemez. Bu hususta çok eserler yazılmış, Beyazıt meydanında medrese hocaları arasında dad harfinin nasıl çıkarılacağı konusunda kavgalar yapılmış. Hatta dad harfinin içinde o hafif zılama sesiyle çıkaramayanlar normal vızılıtsız -da-sesi ile dal (د) harfine benzetmeden çıkarmaları tavsiye edilir.*” Ondan sebep bu harfi tartışmanın hoş olmadığını ifade etmiştir.

Gülle, harflerin sıfatlarını işlerken özellikle isti'la harflerinin üzerinde durur. Öğrencilerden isti'la harflerinin (خص ضغط قظ) ezberlenmesini ister. Zira gerek tilavet esnasında gerekse ra'nın hükümleri gibi bazı tecvid kurallarında bu harflerin fonksiyonu olduğunu ve öğrenciye dikkat edilmesi gerektiği uyarısını yapmıştır. Bu harflere olan uyarının aynısını hocası Abdurrahman Gürses'in de yaptığını görmekteyiz. سلطان kelimesinin lam'ını ve sin'ini isti'la harfi olan ط 'ya kaptırarak kalın okuyan öğrencisini bir daha unutmaması diye ayağa kaldırarak düzeltmiştir.⁵⁶⁹ Kalkale sıfatını işlerken bu uygulamanın teknik anlamda vacip olduğunu, ancak bazılarının yaptığı gibi çok abartılı kâf (ق) çatlamaalarının da hoş olmadığını belirtir. Üzerinde durulan şeddeli kalkale harflerinin daha belirgin bir şekilde telaffuzuna özen gösterilmesini talebeden istemiştir. Kelime sonlarındaki kalkale harfi üzerinde durulduğunda ilgili harfi, şedde veriyormuş veya harekeliyormuş gibi okumaktan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.

Uzatılan fethalar konusunda, ince-kalın hangi harf olursa olsun, med sebebi ile uzatıldığında Asım kıraati Hafs rivayetinde ince değil kalın 'a' ile uzatılır, ölçülü kalın 'a' kıraat ilminde feth diye nitelenir demiştir. Ölçülü ince 'a' ise yine kıraat ilminde beyne'nin karşılığıdır. Konunun iyi anlaşılması için اَمْنَا kelimesinde uzatılan آ hemzesini dilimizde kullanılan şekli ile 'kâtip', 'lâle' sözcüklerindeki 'â'lar gibi incelterek seslendirirseniz ilgili harfi feth ile değil beyne ile okumuş olursunuz uyarısını yapar. Uzatıldığında kalın olarak seslendirilmesi gereken feth uygulamasını talebenin anlaması için dilimizde "Alma mazlumun âhını çıkar âheste âheste" vecizesindeki uzatılan 'â' sesleri ile örneklendiriyor. Talebesi ve eğitim merkezinden mesai arkadaşı Talip Akbal ise bu konuyla alakalı şu örneği veriyor: Merhum Prof. Dr. Sıtkı Gülle, fethada ağızını açmayan arkadaşlara; Rum sûresi (أَسْأُؤُوا السُّؤْأَىٰ أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ) 10. ayetini örnek vererek "السُّؤْأَىٰ kelimesinde fethayı beyne gibi okuyorsun ağızında aşağı inebilecek yer bırakmıyorsun. Peki, beyneyi alırken ne yapacaksın?" derdi. Ben de şunu arz etmek istiyorum: (سَعَى - يُوحَى) gibi kelimelerde ayn (ع) ve ha (ح) harfini ince yapıyorum diye fethasını beyne gibi okuyan beynede ne yapacak. Öyle ise fetha-ı fethayı mütevassıta olarak yapmak esastır. Taklil (beyne) vesaire buna göre şekillenecektir. Fethanın bozuk

⁵⁶⁹ Demirci Naci, *agt*, s. 85.

olduğu bir okuyuştan beynenin ve imalenin düzgün olması beklenemediği gibi medlerdeki ses doğrultusunun da düzgün olması beklenemez.⁵⁷⁰

Ötre harekeli harfleri seslendirmede Türk okuyucular arasında yeknesaklık görülmediğini kimisi ötre harekeli ا - ب - س - ه gibi harfleri “üşümek, düşmek” kelimelerindeki ‘ü’ sesleri gibi; ح - ص - ظ - ع gibi harfleri de “urfa, uzatma, uyanma” sözcüklerindeki ‘u’lar gibi kalın seslendirdiğini, bazılarının ise bütün ötreli harfleri ince ‘ü’ sesi ile okuduklarını ifade ettikten sonra biz harfler arasında ayrıma gitmeden ötre hareketlerin “su, şu, bu” kelimelerindeki ‘u’lar gibi abartılı olmayan bir sesle seslendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Örneğin رَابِعُهُمْ⁵⁷¹ lafzında (ع) harfi ‘u’ sesi ile okunduğu gibi (ه)’nin da ‘u’ sesi ile okunması asıldır. Ancak Türk hafızlar genellikle ikincisini ‘ü’ sesi ile telaffuz ederler. Bu teknik açıdan hatalıdır açıklamasını yapmıştır. Bu minvalde hocası merhum Abdurrahman Gürses’in “ince harflerin sesi ince olacak, ama biçimsiz ince olmayacak, kalın harflerin sesi kalın olacak, ama biçimsiz kalın olmayacak” uyarısını burada zikretmemiz gerekiyor.⁵⁷²

Sakin mim’in hallerini anlattığı derste, sakın mim (م)’den sonra, harekeli bir mim (م) geldiğinde *idğam-ı misleyn maa’l-ğunne* olur dedikten sonra يَعِدُّكُمْ مَغْفِرَةً⁵⁷³ örneğinde konuyu tahlil etmiştir. كُمْ lafzından مَغْفِرَةً kelimesine geçilirken birinci mim (م) ikincisine idğam edilir ve idğam edilirken ğunneli yani genizden bir ses çıkarılır demiştir. Bu örneğin ardından bu uygulamada dudakların şeklinin nasıl olacağı konusunda soru soran öğrenciye cevaben: “Nasıl olursa olsun önce dudakları ileriye götüreceksin sonra geriye çekeceksin bunlar zorlama şeyler, bunlara karşıyım” cevabını vermiştir. Aynı şekilde gerek dudak ihfâsında gerekse iklab’da dudakların ileri götürülmesini Abdurrahman Gürses’in de tasvib etmediğini görmekteyiz.⁵⁷⁴ Sakin mim’in hallerinde ihfa-i şefevî (dudak ihfâsı) bahsinde ise “sakin mim (م)’den sonra bir ba (ب) harfi geldiğinde mim (م) gizlenip ğunne ile okunur, kesinlikle ba (ب)’ ya idğam

⁵⁷⁰ Akbal Talip, Kur’an Tilavetinde Med Ölçüleri ve Uygulama Usûlleri, s. 2; (<https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr>, 04.02.2019)

⁵⁷¹ Kehf 18/22.

⁵⁷² Akbal Talip, Kur’an Tilavetinde Med Ölçüleri ve Uygulama Usûlleri, s. 2.

⁵⁷³ Bakara 2/268.

⁵⁷⁴ Demirci Naci, *agt*, s. 84.

edilmez” açıklamasından sonra “bu ihfa türünde, dudaklar olabildiğince birbirine hafifçe değdirilir, mim (م) tamamen yok edilmez, birazcık gizlenir” uyarısında bulunmuştur. Konuyu مَا لَهُمْ بِهِ⁵⁷⁵ örneğinde açıklamıştır. “لَهُمْ” zamirinin sonundaki mim (م)’i, ilk harfi harekeli ba (ب) olan بِهِ lafzı izlemiştir. Bu durumda لَهُمْ lafzından بِهِ kelimesine geçilirken, dudaklar birbirine hafifçe deydilerek mim (م) ğunne ile gizlenir ve ardından kendi normal sesi ile ba (ب) seslendirilir” demiştir. “Tabi burada Araplar ile aramızda fark var ama bizim dediğimiz gibi uygularsınız” hatırlatmasını yaparak bu konuda farklı uygulamaların da olduğunu lakin bizden nasıl aldı iseniz o şekilde uygulayın tavsiyesinde bulunmuştur.

İşlemiş olduğu her dersin sonunda kendi ifadesi ile ‘kültür ayetleri’ başlığı altında bir takım konular üzere seçilmiş ayet ve sûreler, talebelere ezberletilmek üzere ödev olarak veriliyor. Ezber olarak verilecek kültür ayetlerindeki konuyu kısa olarak açıkladıktan sonra öğrencinin alışkanlık kazanması için önce kendisi hadr okuyuş usulü ile bazen de tahkik usulü ile okuyor. Okuduğu yerlerin daha sonra meallerini yine kendisi veriyor. Bu okuyuş esnasında ezberi kolay yapabilmek için şu tavsiyede bulunmuştur. Ezberlenecek yeri önce tahkik usulü ile tekraren okuyup, ezberleme safhasında ise hadr usulü ile ezber yapılmasını söylemiştir. Hocamız ayrıca ödev olarak verilen bu ezberlerin meali ile birlikte yazılmasını da öğrencilerden istemiştir. Bu isteğinin arkasında öğrencinin gerek Arap yazısına aşinalık kesbetmesi ve gerekse Kur’an imlâsına olan vukufiyetin artmasına yönelik bir hedef olduğu kanaatindeyiz. Zira kıraat ilminde zevat-i ya’lar ve zevat-i ra’lar olarak ifade edilen kelimelerin sonlarında bilindiği üzere elif (ل) uzatması yoktur. Onun yerine elif-i maksûre denilen ya (ي) harfi vardır. Buna dikkat etmeyen talebe هُدَى kelimesini elif ile yazabilir. Mealinin de yazılması lafız-mana ilişkisi açısından önem arz etmektedir. Bu gibi nedenlerle istenilen ayet metinlerinin yazımının çok faydalı olduğu kanaatindeyiz. Bu uygulamaya benzer bir uygulamayı Abdurrahman Gürses’in Haseki’de talim üzere dinlediği aşr-ı şerif

⁵⁷⁵ Kehf 18/5.

derslerinde de görmekteyiz. Kendisi önce ayetin mealini verir, ardından ilgili ayetin tilavetini muhatabından istemektedir.⁵⁷⁶

İdğam-1 Şemsi bahsini işlerken hocamız lam-1 tarif diye anılan el=ال takısından sonra on dört tane olan şems-i harflerden biri gelirse lam-1 tarifin lam (ل)'ı bu on dört harfe idğam edilir açıklamasını yaptıktan sonra ellezi (الذی) ve elleti (الذی) kelimelerindeki idğam türlerinin üzerinde durmuş, İdğam-1 Şemsi harflerinden lam (ل)'ın olması hasebiyle şu açıklamaları yapmıştır. “Eskiden olduğu gibi günümüzde de ellezi (الذی) ve elleti (الذی) lafızlarındaki elle (أل) şeklindeki idğamların, İdğam-1 Şemsi olup olmadığı tartışma konusu yapılmakta, zaman zaman bize de sorular yöneltilmektedir. Bizim kaynaklardan süzerek vardığımız sonuç: Bu iki lafızdaki genel misli idğamlar bağlamında İdğam-1 Tam kapsamında değerlendirilir. Bunlardaki idğam, İdğam-1 Şemsi kapsamına girmez. Çünkü İdğam-1 Şemsi’de lamı tarifin yani (ال) lafzının lamının idğam edildiği ikinci lam (ل)'ın kelimenin kök harflerinden olması gerekir. Oysa ellezi (الذی) ve elleti (الذی) kelimelerindeki ikinci lamlar kaynaştırma harfleridir, kelimenin asli harflerinden değildir. Bunların (وَاللَّيْلِ) kelimesindeki idğam ile bir tutulmamaları gerekir. Çünkü (لَيْلٍ) kelimesinin başındaki (ل), kelimenin kök harflerindedir, dolayısıyla onun ve benzerlerinin idğamları İdğam-1 Şemsi’dir” demiştir.

Son olarak izlediğimiz kayıtlarda Sıtkı Gülle hamdele ve salvele ile başladığı derslerini Fatiha sûresi ile bitirmektedir.

Kur’an Tavrı / Okuyuş Tarzı

Görüntülü olarak izleyerek analiz ettiğimiz bu derslerde hocamızın okuyuşunda tetkik etme imkânı bulduk. Şunu belirtmeliyiz ki elimizdeki interaktif ders kayıtlarından başka Sıtkı Gülle’nin okuyuşuna dair bir kayda rastlamadık. Bu sebeple daha ziyade derse yönelik bu okuyuşlarını dinleme imkânı bulduk.

Öncelikle tilavetler derse yönelik olduğu için gayet sade okuyuşlar şeklindedir. Kıraat esnasında sesini çok yormadığını üst perdelere çıkmadığını, bir karar üzere tilavetini sürdürdüğünü görmekteyiz. Genelde hadr usulü ile okumaktadır. Bu usul

⁵⁷⁶ Demirci Naci, *agt*, s. 86.

çerçevesinde ğunneleri belirgin, med ölçülerini ise medd-i munfasıllar bir elif, medd-i muttasıllar ve medd-i lâzımları ikişer elif miktarı uzattığını görmekteyiz. Tilavet esnasında ciddiyet ve vakar içinde olup, vakıf ve ibtida kurallarına da özen gösterdiği görülmektedir. Kıraatleri derse yönelik olduğu için raf-‘i savt ve hafd-ı savt gibi temsili okumanın bazı bariz özellikleri görülmemektedir. Gülle’nin herhangi bir mûsikî üstadından meşk edip etmediğini bilmiyoruz. Ancak okuyuşlarında muhtemelen kulak dolgunluğu ile tilavetini uşşak makamı üzere icra ettiğini görmekteyiz.

Bilindiği üzere Kur’an tilavetinde iki ayrı tavırdan bahsedilir. Mısır merkezli Arap tavrı, İstanbul merkezli Türk tavrı.⁵⁷⁷ Sonuç olarak Gülle’nin Kur’an okuyuşu Türklere özelde İstanbul’a has “İstanbul tavrı” olarak nitelendirebiliriz.

3.4.2. Lisansüstü Dersleri

Buraya kadar lisans dersleri ve işleyiş usulü üzerinde durmaya çalıştık. Şimdi akademik çalışma diyebileceğimiz lisansüstü dersleri ve muhtevası üzerinde durmaya çalışacağız. Gülle, kıraat alanının dışında İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünde de yüksek lisans ve doktora dersleri vermek üzere görevlendirilmiş, lakin hangi dersleri vereceğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 26.01.2015 tarihinde planlanıp onaylansa da, kısa bir müddet sonra vefatı ile bu dersleri vermeye ömrü vefa etmemiştir.⁵⁷⁸

3.4.2.1. Yüksek Lisans Dersleri

Sıtkı Gülle yüksek lisansda iki dönem şeklinde Kur’an ve kıraat tarihi, kıraat farklılıklarına göre meal örnekleri ve aşere vucûhatına göre uygulama örnekleri derslerine girmiştir.

a. Kur’an ve Kıraat Tarihi

Bu dersi hocamız haftada üç saat olmak üzere güz ve bahar dönemlerinde vermiştir. Türkçe öğretim dili ile ders verilse de Arapça metinleri anlayabilmek önkoşul

⁵⁷⁷ Demirci Naci, *agt*, s. 117.

⁵⁷⁸ Sıtkı Gülle özlük dosyası, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 26.01.2015 tarihli 25241 nolu belge.

olarak belirlenmiştir. Dersin amacına baktığımızda Kur'ân-ı Kerîm tarihi ile Kırâat tarihinin iç içe olduğu belirtilerek, bu dersle iki tarihin ortak noktaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Kur'ân tarihi bağlamında bazı sorunların çözüme kavuşturulması amaçlandığı ifade edilmiştir.

Dersin içeriğine baktığımızda, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü, yazımı, ezberlenmesi, cem'i, âyet ve sûrelerin tertibi, tevkîflik, arza-ı ahîre gibi ilgili kavramlar ele alınmış, "Kur'ân yedi harf üzerine indirildi" hadisinin farklı rivâyetleri üzerindeki tartışmalar irdelenerek bu hadisin arka planı incelenmiştir. Kur'ân'ın istinsâhı, resm-i hatt kavramı, farklılıkların tevzî görüşü, lehçe, şive, ağız farklılıkları gibi meseleler de bu ders içerisinde işlenmiştir.

Bahar döneminde ise Kur'ân ve kıraatları tarihi bağlamında kırâatların ortaya çıkışı, merkezdeki farklılıkların sebepleri ile taşradaki farklılıkların sebeplerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu minvalde ders muhtevası şu şekilde şekillenmiştir:

a) İlk üç asırdaki kırâat çeşitleri bağlamında kullanılan kavramlar ve birinci tabakayı oluşturan meşhur yedi kırâat imam ve râvileri ile ikinci tabakayı oluşturan üç kırâat imam ve râvilerinin biyografileri, ilmî özellikleri, etkileri, genel farklılıkları üzerinde durulmuştur. Şâz diye nitelenen kırâat türünün önde gelen dört temsilcisi,⁵⁷⁹ bunların özellikleri ve etkileri ele alınmıştır.

b) Kırâat ilminin hicrî dördüncü asırdan günümüze kadarki safhaları, ekolleri (tarik ve mesleklere ayrılma aşamaları) işlenmiştir.

c) İndirâc ve İnfirâd yöntemleri, genel özellikleri anlatılarak, tarafları tanıtılmış. Uygulamanın olumlu ve olumsuz yönleri irdelenmiştir.

Kur'an ve Kıraat Tarihi dersi işlenirken başvurulan kaynaklar ise şunlardır:

- a) Ebû Şâme (ö. 665/1267), el-Mürşidü'l-Vecîz.
- b) Suyûtî, (ö. 911/1505), el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an.
- c) Taşköprüzâde, Ahmed b. Muslihiddîn Efendi (ö.968/1045), Mevzûâtü'l-Ulûm.
- d) ez-Zencânî (ö. 1360/1941), Târîhu'l-Kur'ân.
- e) Ömer Nasûhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi

⁵⁷⁹ Bu kıraatler İbn Muhaysın, A'meş, Hasan-ı Basrî, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî. Dimyâtî, *İthâf*, s. 9.

- f) İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi.
- g) Keskiöğlü, Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri.
- h) Subhî, es-Sâlih, Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân.
- i) Fuâd Sezgin, Târîhu't-Turâsi'l-Arabî.

b. Kıraat Farklılıklarına Göre Meal Örnekleri

Kur'an ve kıraat tarihi dersinde olduğu gibi iki dönem şeklinde okutulan bu ders haftada üç saat olarak verilmiştir. Kıraat farklılıklarından sebep Kur'ân-ı Kerîm'in bazı kelimeleri farklı anlamlara gelebilecek şekilde farklı olarak seslendirilmiştir. Bunlara kıraat literatüründe ferşü'l-hurûf denir.⁵⁸⁰ Bu dersle bu farklılıklara dikkat çekilmiştir. Dersin içeriğine baktığımızda Fatıha, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide sûrelerindeki farklı şekilde seslendirilen ve anlam farklılığı içeren kelimelerin yer aldığı âyetler üzerinde durulmuş, bazı ayetlerdeki ibâdet ve hukukla ilgili yorumlar değerlendirilmiştir.

Bahar yarıyılında ise; En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe ve Yûnus sûrelerindeki farklı şekilde seslendirilen ve anlam farklılığı içeren kelimelerin yer aldığı âyetler üzerinde durulmuştur. Kıraat farklılıkları çerçevesinde yapılmış çeşitli yorumlar değerlendirilmiştir. Bu dersi işlerken önerilen kaynaklar ise:

- a) Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822), Meâni'l-Kur'ân.
- b) Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kayravânî (ö.437/1045), el-İbâne an Meâni'l-Kırâât.
- c) Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922), Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân
- d) ez-Zemahşerî (ö.538/1143), el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, I-IV, Beyrut 1995.
- e) Râzî (ö.606/1210), Mefâtihu'l-Ğayb.
- f) Ebu Hayân el-Endülûsî (ö.745/1344), el-Bahru'l-Muhît.
- g) Âlûsî (ö.1270/1853), Rûhu'l-Meânî.
- h) Tâhir b. Âşûr (ö.1393/1973), et-Tahrîr ve't-Tenvîr.

⁵⁸⁰ Temel Nihat, Kıraat ve Tecvid İstılahları, s. 51.

- i) Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), Hak Dini Kur'ân Dili (sadeleştiren Sıtkı Gülle).
- j) Sıtkı Gülle, Kelime Anlamlı Kur'ân-ı Kerîm Meâli.

c. Aşere Vucûhatına Göre Uygulama Örnekleri

Yüksek lisansda verdiği diğer dersler gibi iki dönem şeklinde ve haftada üç saat şeklinde bu ders verilmiştir. Tefsir ve kıraat alanında çalışma yapacakların ilgili eserlerde karşılaşacakları teshil, imâle, tağlîz, iskat, işmâm, ihtilas vs. gibi kavramları anlamada ve uygulamada yabancılık çekmemeleri için bu dersi almaları önerilmiştir. Dersin işlendiği ilgili eser ve tefsirlerde Kur'ân-ı Kerîm'in farklı seslendirilmeleri üzerinde durulur. Bu dersle amaçlanan sözkonusu seslendirmelerin nasıl olacağı öğrencilere öğretilir. Konuyla ilgili tarihte ortaya çıkmış ekollerin/mesleklerin tedrisat yöntemlerindeki farklı yaklaşımlarına dikkat çekilir. Sıtkı Gülle'nin birinci ve ikinci sınıf diye nitelendirdiği meşhur yedi kırâat imam ve râvileri ile ikinci tabakayı oluşturan üç kırâat imam ve râvilerinin İstanbul Tarikinin Sûfî mesleğine göre Fatiha'dan Rûm sûresine kadar Merâtib-i Erbaa olarak ifade edilen bölüm çerçevesinde örnekler verilmiştir.

İkinci dönemde ise zikredilen tedrisat mesleğinde, Rûm sûresinden Nâs'a kadar kalan kısmının Mertebeteyn olarak ifade edilen med sistemi çerçevesindeki seslendirmelerinden örnekler sunulmuştur. Dersin işlenişi esnasında müracaat edilen kaynaklar ise şunlardır:

- a) el- Eşmûnî, (ö.900/1494), Menâru'l-Hudâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ'.
- b) İbn Zencele (H.IV. asır âlimlerinden-), Hucetu'l-Kırâât.
- c) ed-Dimyâtî (ö.1117/1705), İthâfu Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâati'l-Erbea Aşer.
- d) Pâluvî (ö.1252/1836), Zubdetu'l-Irfân fî Vucûhi'l-Kur'ân, İstanbul, tsz.
- e) Muhammed Emîn, Umdetu'l-Hullân fî İzâh-ı Zubdeti'l-Irfân.

3.4.2.2. Doktora Dersleri

Hocamız doktora öğrencilerine öncelikle alandaki Türk kıraatçıları tanıtmak amacıyla biyografi dersi diyebileceğimiz Türk Kıraatçıları dersini, yüksek lisans dönemi dersinin devamı olan, kıraat farklılıklarına göre meal örnekleri ile bir de kıraatların diğer Kur'anî ilimlerle ilişkisi başlıkları altında dersler vermiştir.

a. Türk Kıraatçıları

Kıraat ilmine hizmet etmiş ve bu alanda eserler yazmış Türk kıraatçıları da vardır. Dersin amacı bu âlimlerin kıraat konusundaki çalışmalarını akademik anlamda yeni kuşaklara tanıtmak, eserlerinden örnekler vermektir. Hafta da üç saat olarak verilen dersin güz döneminde H.VIII ila XII. / M. XIII.-XVII. yüzyıllar arası yaşamış, bu alana hizmet etmiş Türk kıraatçıları çeşitli özellikleri ile ele alınmıştır. Fatih dönemi Molla Gürânî (ö 893/1488) başta olmak üzere yaklaşık bir asır ara ile ülkemize gelen Ahmet el-Mesyerî (1006/1597) ve Ali el-Mansûrî (1134/1721)'nin yetiştirdiği birçok isim bu ders kapsamında işlenmiştir. Bu dönem dersin kaynakları şunlardır:

- a) Taşköprüzâde Ahmed b. Muslihiddîn Efendi (968/1045) Mevzûâtü'l-Ulûm.
- b) eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulûmi'd-Devleti'l-Osmâniyye, (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul, 1985.
- c) Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn.
- d) Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri.
- e) Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonları.

Dersin bahar döneminde ise kıraat ilmine hizmet etmiş ve eser yazmış Türk kıraatçıları tanıtmaya devam edilmiştir. Dersin içeriği noktasında H. XIII. /M. XVIII. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadarki süreçte bu alanda eser yazmış Türk kıraatçıları işlenmiştir. Dersin işlenişine referans olan kaynaklar ise;

- a) Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri.
- b) İlmiyye Salnâmesi.
- c) Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye'tü'l-Ârifin.
- d) Hayreddin ez-Ziriklî, el-A'lâm, I-XII, Beyrut, 1969.

e) Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonları olarak zikredilmiştir.

b. Kıraat Farklılıklarına Göre Meal Örnekleri

Yüksek lisansda Sıtkı Gülle'den bu dersi alan öğrenci doktorada kaldığı yerden devam etme imkânı bulur. Zira ders masterda Yunus sûresine kadar işlenmişti. Gülle doktorada kaldığı yerden kıraat farklılıklarını işlemeye devam etmiştir. Güz döneminde Hûd sûresinden başlayıp Zümer sûresi arasındaki farklı şekilde seslendirilen ve anlam farklılığı içeren kelimelerin yer aldığı âyetler üzerinde durulmuştur. Bu âyetlerdeki ibâdet ve fıkha taalluk eden yorumlar değerlendirilmiştir.

Bahar döneminde daha önce ifade ettiğimiz üzere ferşü'l-hurûf olarak nitelenen bu farklılıklara dikkat çekilmiştir. Bu dönemde diğer dönemden farklı olarak ilgili âyetler ibâdet ve fıkıh gibi daha spesifik bir şekilde değil de bu farklılıklar çerçevesinde yapılmış çeşitli yorumlar üzerinden değerlendirme yaparak işlenmiştir. Derse konu olan En'âm, A'râf, Enfâl, Tevbe ve Yûnus sûrelerindeki anlam farklılığı içeren kelimelerin yer aldığı âyetlerdir. Hocamız yüksek lisans derslerinde olduğu gibi aynı kaynaklar üzerinden dersleri işlemiştir.

c. Kıraatların Diğer Kur'anî İlimlerle İlişkisi

Kıraat farklılıkları doğal olarak diğer Kur'anî ilimleri de etkilemiş ve farklı yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Kur'an dilinin Arapça olması Arap dili ve lehçeleriyle ilişkisinden dolayı bu ilmin, Arap Dili ve Edebiyatı ile çok yakın bir ilgisi olduğu göze çarpar. İlk üç asırdaki kıraat âlimi ve imamlarının büyük bir kısmının aynı zamanda dilci olması bu sebeptendir. Sahih kıraat şartlarından biri olan "Arap diline bir vecih ile de olsa uygunluk şartı"⁵⁸¹ sebebiyle Arap dili-Kıraat ilişkisi hep gündemde kalmıştır. Diğer taraftan Tefsir ilminin gelişmesinde ve bugünkü seviyeye gelmesinde Kıraat ilminin büyük katkısı olmuştur. Kıraat farkları Kur'an yorumuna zenginlik kattığından tefsirlerin büyük bir kısmında özellikle dirayet tefsirlerinde kıraat vecihlerinden faydalandığı açıkça görülmektedir. Hadis ile ilişkisine baktığımızda Hz.

⁵⁸¹ İbnü'l Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 17.

Peygamber (sav)'in Kur'ân kıraâtı nasıldı, sahabe efendilerimize nasıl ta'lim ettirmişti, onun döneminde Kur'ân'ın kolay okunup anlaşılması için getirilen bugün bile hala netâmeli olan yedi harf (*el-ahrufü's-seb'a*) ruhsatı neyi ihtiva ediyordu gibi meseleleri bizler hep hadislerden ve sahih hadis kaynaklarından öğrenmeye çalışıyoruz.

Kıraâtlerin fıkıh ilmi ile ilişkisine gelince; üzerinde îcma olan yedi ve on kıraâten birinde bulunan bir vecihle veya şâz kıraâtlardan bazısı ile herhangi bir fıkhi konunun temellendirilmesinde fukâha kıraât ilminden istifâde etmektedir. Böylece âlimlerin ilk dayandıkları delil kıraâtlar olmuştur. Bu ders ile hangi ilimlerin yoğun şekilde etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı kıraât ve seslendirmelere göre yapılmış yorumlar ve varılan sonuçlar değerlendirilmiştir. Dersin içeriğinde ise:

a) Filoloji ile bağlantısı ele alınır. Bu bağlamda Basra ve Kûfe dil ekollerinin farklı kıraâtlara göre ileri sürdükleri delilleri serdedilir. Çeşitli tefsirlerden seçilmiş örneklerle filolojik farklılıkların tefsire yaptığı etkiler gündeme getirilir.

b) Fıkıhla bağlantısı, fikhî mezheplerin kıraât farklılıklarından hareketle ileri sürdükleri farklı hükümler örneklendirilir.

c) Kıraât farklılıklarının kelâmî bazı görüş ayrılıklarındaki rolleri irdelenir.

Sıtkı Gülle'nin dersin işlenişinde önerdiği kaynaklar şunlardır:

a) Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö.671/1272), el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân.

b) Ez-Zerkeşî, Bedruddîn et-Türkî (794/1392), el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân.

c) Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî (ö. 830/1427), en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr.

d) Ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm (13667/1948), Menâhilu'l-Irfân fi Ulûmi'l-Kur'ân.

e) Muhmmmed Sâdık Kamhâvî, Talâiu'l-beşer fi tevcîhi'l- Kırâati'l-Aşr.

f) Ömer Nasûhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi.

g) Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi.

SONUÇ

Kıraat ilminin ilahiyat fakültelerinde anabilim dalı olarak ayrıldığı bu süreçte, tabakat-teracim türü olarak değerlendirebileceğimiz bu çalışmamızın, kıraat tarihi açısından da alana katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Öte yandan kurrâ ve akademisyen bir şahsı tanıtmak, tarihten gelen Kur'an ve kıraat tecrübesini görebilme, bir ilim tarihi algısı ve şuuru uyandırması açısından son derece önemlidir. Çalışmamızın söz konusu ilmin geleceğe taşınması, geleceğe taşınması adına bir takım taassubi yorumların yapılması gibi asli hüviyetinden saparak hiç istemediğimiz akıbetlere sürüklenmemesi adına az da olsa sağlıklı bir gelenek algısı oluşturmuş olmasını temenni ediyoruz.

Kur'ân'ın muhtelif şekillerde seslendirilme hususiyetleri manasına gelen kıraatlar, kaynağını yedi harf ruhsatından almaktadır. Âlimlerin çoğunlukla yedi harfi izah ederken kıraat ihtilaflarını merkeze almaları ve meseleyi bu bağlam üzerinden yorumlamaya çalışmaları işbu itibarladır. Hz. Peygamber'den alınan farklı okunuşlar sahabe kanalıyla nuzül sonrası döneme taşınmış, rivayet ve sened disiplini içerisinde nesilden nesile aktarılmıştır.

Fetihler vesilesi ile İslam coğrafyasına bağlanan şehirlerde belli sahabiler kanalıyla Kur'an eğitimi yürütülmüş, buna bağlı olarak da bölge ve şehirlerin kıraati birbirinden farklılaşmıştır. Hz. Osman dönemine gelindiğinde ise yürütülen istinsah faaliyeti ile bu şehirlerin kıraati resm-i Osmanî çerçevesinde şekillenmiştir. Söz konusu bu okunuş farklılıkları ise zamanla kıraat ilminin doğmasını sağlamıştır. Tâbiûn döneminin sonlarına gelindiğinde muayyen şehirlerde belli imamların/kurraların öne çıkmasıyla beraber şifahi olarak nakledilen kıraatler zamanla kitaplarda tedvin edilmeye başlanmış, böylece ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizliğin ilk dönemlerden itibaren önü alınmıştır. Kıraat ilmi yazılıncaya kadar hafızlar ve kıraat âlimleri, bu kıraatleri fasılasız olarak birbirlerine nakletmişlerdir. Diğer ilimlerde olduğu gibi kıraat ilminde de müslümanlar doğuda ve batıda (Endülüs) bu ilme önem vermişler, ayrıca çeşitli eserler yazarak bu ilmin bizlere kadar sahîh bir şekilde ulaşmasına hizmet etmişlerdir. Zira rivayet ve isnad disiplini içinde gelen bütün bu farklı okunuşların

muhafaza edilerek herhangi bir kayba uğramaması İslam ümmetinin üzerine bir vecibedir.

Bu sorumluluktan hareketle kıraat ilmi, asırlar boyunca Müslümanlar tarafından tedris ve tederrüs edilmiştir. Kıraat ilminin öğretimi sürecinde Türklerin, özellikle Osmanlı döneminde bu ilme ayrı bir önem verdikleri görülmektedir. Osmanlı'da kıraatle ilgili çalışmalar İbnü'l-Cezerî ile Bursa'da başlayıp sonrasında Molla Gürânî ile İstanbul'da devam etmiştir. Daha sonraki süreçte Kanuni Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa (987/1579) tarafından Ahmet el-Mesyerî (1006/1597)'nin Mısır'dan İstanbul'a getirilmesi ardından Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1637-1691)'nin Mısır valiliği sırasında tanıdığı Ali el-Mansûrî (1134/1721)'yi İstanbul'a getirmesi kıraat ilminin sistemli bir şekilde öğretilmesini intac etmiştir.

XIV. yüzyıldan itibaren devlet eliyle devam eden bu eğitim, 3 Mart 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte inkıtaya uğramıştır. 1976 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Haseki Eğitim Merkezi'nin açılmasına kadar şahsi gayret ve fedakârlıklar neticesinde kıraat ilminin sürekliliği devam etmiştir.

Çalışmamızın konusu olan Sıtkı Gülle'nin ilm-i kıraatle tanışması da bu sürecin sonuna rastlamaktadır. Zira yaşanan bu sürece şahit olan Abdurrahman Gürses ve Mehmet Rüştü Aşıkkutlu gibi hocaların bu ilme ne derece katkı sağladıkları alakalıların malumudur. Kur'an lafızlarının doğru ve düzgün bir şekilde telaffuz edilmesi hususunda fem-i muhsin denilen bu üstadların payı büyüktür. Sıtkı Gülle, bu üstadlara XX. yüzyıl Türkiye'sinde yetişen önemli şahsiyetlerden biridir. Biz bu çalışmamızda onların yetiştirdiği talebelerin sonraki sürece ne derece katkı sağladıklarını Sıtkı Gülle özelinde özetlemeye çalıştık.

Gülle, küçük yaşta memleketi Erzurum'da hafızlık yapmış, daha sonra Adapazarı'na gelerek hafızlığını kuvvetlendirmiş, burada farklı kurs ve hocalardan dini ilimleri tahsil etmiştir. Buradan İstanbul'a gelerek medrese tahsili görmüş, ardından Gümüşhane ve Rize'de üç yıl kadar kısa süreli fahri hocalık yapmıştır. Daha sonra İstanbul'a tekrar dönerek çeşitli hocaların ders halkalarına katılmış ve onlardan İslamî ilimler noktasında istifade etmiştir.

1973 yılında ilk resmi görevini Beşiktaş Yeraltı Camii müezzin-kayyımı olarak almıştır. 1976 yılında Haseki Eğitim Merkezi'ne girerek Aşere ve Takrib Tarikî, özelde İstanbul Tarikî Ahmed es-Sûfî Mesleği üzere kıraat ilmini ikmal etmiş, üniversiteye intikal edene kadar 18 yıl boyunca Abdurrahman Gürses'in tensipleri ile burada asistanlık ve daha sonra da hocalık yapmıştır. İstanbul Tarikî Ahmed es-Sûfî Mesleği'nin Türkiye'de bugünkü seviyeye gelmesindeki katkısı büyüktür.

Yaşadığı dönem itibari ile dönemin siyasi, dini ve sosyal olaylarına şahit olmuş, ülkede yaşanan bu hadiseler onun ilme (özelde kıraat ilmine) olan çalışmalarını asla aksatmamış, gayretinden ve çalışkanlığından hiçbir zaman ödün vermemiştir. Bunu geride bıraktığı binlerce sayfa eserinden de görmek mümkündür. Onun bu eserlerine baktığımızda sadece kıraat alanında değil, aynı zamanda diğer alanlar hakkında da söz sahibi olduğu görülmektedir. Bu çalışmaları onun ilmi açıdan çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bilindiği gibi çalışmamızın adı "Sıtkı Gülle'nin Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmindeki Yeri"dir. Gülle'nin Kur'an-ı Kerim okuma ve kıraat ilmindeki yerini tesbit ederken daha çok mukri yönü üzerinde durmaya çalıştık. Çalışmamız öncesinde topladığımız veriler ve yaptığımız mülakatlardan onun daha ziyade bu yönünün ağır bastığını tesbit ettik. Zira araştırmamızda İlahiyat Fakültesi'nde interaktif olarak verdiği Kur'an-ı Kerim derslerinde okuduğu tilavetlerin dışında kendisine ait bir kayda da rastlamadık.

Sıtkı Gülle, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanında nazarî açıdan da bu ilmin bilinip birçok yönü ile çalışılması gerektiği düşüncesi ile üniversiteye geçiş yapmıştır. Bu aşamadan sonra da tecvid ve kıraat ilmine dair birçok eser ortaya koymuş, bu çalışmalarında görüşler beyan ederek katkılar sağlamıştır.

Tecvid ilminin ses biliminin konu alanı olan diksiyon, fonoloji ve prozodi gibi bilim dallarına öncülük yaptığını, konusunun sadece harfler olmadığını, içerisinde barındırdığı vasl, vakf-ibtidâ ve sekte gibi konular itibari ile Kur'an-ı Kerim'in bizatihi kendisi olduğunu ifade ederek bu ilmin nazariyatına yeni bir açılım getirmiştir. Tecvid

ilminde genel kabul gören harflerin mahreçlerinin sayısı, fer'i harflerin sayısı, medd-i ârız bahsinde revm uygulaması gibi bazı konularda farklı görüşlere sahiptir.

Gülle'nin talim-tecvid dersleri daha çok uygulama merkezli olmuştur. Harflerin mahreç ve sıfatlarının iyice öğrenilmesinin üzerinde durmuş, tecvid kaidelerinin kolayca kavranmasında bu konunun yararlı olacağı vurgusunda bulunmuştur. Bundan ötürü harflerin sıfatlarının ezberlenmesini de öğrenciden talep etmiştir. Harflerin harekeli ve medli seslendirilmelerinde dilimizde kullanılan şekli ile 'kâtip', 'lâle' gibi sözcükler ile "Alma mazlumun âhını çıkar âheste âheste" gibi veciz ifadelerden de fonetik açıdan istifade etmiştir. Vermiş olduğu derslerde, hocası Gürses'ten kıraat ilminin eda keyfiyeti noktasında müşafehe yoluyla aldıklarını muhafaza ederek, talebeye aynen aktardığını görmekteyiz. Onun bu konudaki gayreti, bu mirasın kesintiye uğramadan devam etmesine yönelik hassasiyetinden kaynaklanmaktadır.

Kıraat ilminin eda keyfiyeti noktasında ahzettiği çizginin dışına çıkmazken, bu ilmin tarihi ve eğitim metodları konusunda bir takım rezervlere ve farklı görüşlere sahiptir. Sıtkı Gülle kıraat ilmi meşgul olanların sadece uygulama tarafı ile değil aynı zamanda ilgili kaynaklara giderek nazarî tarafı ile de meşgul olmaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Bu yaklaşımından ötürü bu ilmin gerek tedrisatı ve gerekse nazariyatı konusunda ciddi çalışmalar yapmıştır. Kavram olarak kıraatı: "Kırâat imamlarının Kur'ân-ı Kerîm metnini, senetlere dayalı olarak hece harfleri ile kelimelerin farklı konumlardaki özelliklerine ve klâsik Arapça'nın dil mantığına göre seslendirmeleridir" şeklinde tanımlamıştır. Bunun yanında Hz. Osman döneminde istinsah olunan mushaflar arasında zâid veya nâkıs harf açısından görülen farklılıkların vahiy kâtiplerinin hatası neticesinde olduğu düşüncesine sahiptir.

Sıtkı Gülle ilk dönemden itibaren tartışılmalı en netameli konulardan olan kıraatlerde ki yedi harf ile kıraatlerin mütevatirliği meselesi hakkında bir takım görüşler beyan etmiştir. Müellifimiz katıldığı birçok sempozyum ve ilmi toplantılarda, kıraatlerin kaynağı ve kıraatlere ait tevatür meselesini işlemiş ve bu konulara ait görüşlerini tebliğ ve müzakerelerinde mutlaka zikretmiştir. Yedi harf ruhsatını kesretten kinaye olarak yorumlarken, kıraatlerin tevatürü meselesini ise edâ yönüyle ele almıştır. Bu yönüyle

“ittifak edilenler mütevâtir, ihtilaf edilenler mütevâtir değildir” gibi bir yaklaşıma gitmiştir. Kıraatlerdeki tevatürlük meselesi yanında şaz kıraatleri, resm-i hatta uyanlar ve diğer koşulları taşıyanlar ile resm-i hatta uymayanlar şeklinde kategorize etmiştir. Ayrıca bu kıraatleri ilk kaynaklarda olduğu gibi harf kavramı ile ifade edilmesi gerektiğini de açıklamıştır.

Kıraat ilminin eğitim ve öğretimine dair görüş ve tavsiyelerine değindiğimizde, uzun yıllar kıraat okutmuş olan Gülle, sırf zamandan tasarruf gibi bir takım gerekçelerle infirad usulünden indirac usulüne geçilmesini tasvip etmediğini belirtmiş, bundan ötürü yeniden infirada dönülmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmi olarak okutulan aşere takrib kurslarının sadece uygulamadan ibaret olmaması, bunun yanında bu ilimle alakalı Arapça, kıraat-anlam ilişkisi, musiki gibi diğer ilimlerinde okutulması gerektiği düşüncesi ile yeni bir program geliştirmiştir. Bunun yanında ilahiyat fakültelerinde Tefsir bölümünden ayrı olarak Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi anabilim dallarının kurulmasına yönelik bir takım çalışmalar yaparak, söz konusu anabilim dalının teşekkülünde büyük katkılar sağlamıştır. Ayrıca bu bölümlere alınacak öğretim elemanları için en azından *aşere vucûhatı* bazında kıraat okumuş olması gerektiği öngörülerinde bulunmuştur. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle açılan Aşere-Takrib kursları ile ilahiyat fakültelerindeki programlara baktığımızda Sıtkı Gülle’nin öngöruları doğrultusunda uygulandığı görülmektedir.

Bununla birlikte adı geçen anabilim dalının müfredatında Asım kıraati Hafs rivayetinin yanı sıra Nâfi, Ebu Amr ve Hamza’nın kıraat farklılıklarını yoğun şekilde içeren ayet ve sûrelerin, eğitim merkezlerinin Arapça bölümleri ile ilahiyat fakültelerinin yüksek lisans ve doktora programları çerçevesinde de okutulmalarının gerekli olduğuna dair düşünce ve tavsiyelerde bulunmuştur. Şimdilik bu durum söz konusu olmasada kıraat bölümleri iyice teşekkül ettikten sonra ilgili kıraatlerin uzmanlarının yetiştirilmesi gelecekte söz konusu olacaktır.

Şüphesiz Sıtkı GÜLLE ve onun kıraat alanındaki yeri bizim anlatmaya çalıştıklarımızdan ibaret değildir. Bununla birlikte yukarıda ifade edildiği üzere bazı

konularda gelenekten farklı yorumlara sahiptir. Dolayısıyla geleneksel çizgiye sahip olmakla birlikte gelenekçi olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte diğer ilim dallarına ait görüşleri alanlar açısından ayrı bir çalışma konusu olarak incelenebilir. Sıtkı GÜLLE, kıraat alanında ilerleyenlere örnek, ilkeli ve azimli bir ilim adamı olmasıyla ideal bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir.

Sonuç itibariyle geçmişle gelecek arasında bir köprü kurmaya matuf olan bu çalışmamız, bu alanda tanınmış başarılı şahsiyetlerin herkes tarafından bilinmeyecek yönlerini inceleyerek gelecek nesillere anlamlı bir miras bırakma amacı ile gerçekleştirilmiş, mütevazı bir çalışma olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Fethu'r-Rabbânî*, trc. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi İstanbul 1997.
- Abdüllatîf Fâyiz Deryan, *et-Tebyîn fi ahkâmi tilâveti'l-kitâbi'l-mübîn*, Beyrut 1999.
- Ahmed Hilmi, *Sırat-ı Müstakîm Dergisi*, sayı 148, VI.
- Akakuş Recep, *Diyanet İlmi Dergisi*, c. 26, Ankara 1990.
- , *Tarihi Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'an-ı Kerim Öğretimi*, Nuruosmaniye Camii ve K. Kursları Derneği, İstanbul 2010.
- Akbal Talip, *Kur'an-ı Kerim ve İlm-i Kıraat Ders Notları*, yy., Rize 2015.
- , *Takrib Suretleri*, yy, İstanbul 1981.
- Akdemir M. Atilla, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Pahvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999.
- , *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İFAV, İstanbul 2015.
- Alemdar Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, TİB., Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- Aliyyü'l-Kârî, b. es-Sultan Muhammed, *el- minehu'l-Fikriyye fi Şerhi Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Mısır 1890.
- Altıkulaç Tayyar, *İbnü'l-Cezerî*, DİA, İstanbul 1999, XX.
- Altınoluk (Dergisi), Ali Yakup Hoca'nın Hayatı / "Davanın Aslı İhlas ve Örnek Bir Hayat", *Altınoluk*, sy. 14 (Nisan 1987), s. 13.
- Ayhan Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1999.
- Babertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *er-Rudûd ve'n-Nukûd Şerhu Muhtasârî İbni'l-Hâcib*, (Thk. Seyfullah b. Salih b. Avn el-Ömer), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2005,
- Bâkîllânî, Ebû Bekr İbnu't-Tayyib, *el-İntisar li'l-Kur'an*, nşr. Muhammed 'İsâm el-Kudât, Umman 2001.
- Bayrak Metin-Kanca O. Cenk, Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri, *Akademik Bakış Dergisi*, sy. 35, (Mart-Nisan 2013).
- Bayraktutan Osman, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*, (basılmamış doktora tezi), Erzurum 2015.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Ensâbü'l-esref. I*, thk. Muhammed Hamidullah, Dâru'l-me'ârif, Mısır 1959, I-XIII.
- Belviranlı Ali Kemal, *Tecvid*, Kuşak Matbaası, Konya 1990.
- Birgîvî, Muhammed b. Ali, *Dürr-i Yefîm*, (*Tecvid Risaleleri*), Âsitane Yayınevi, İstanbul.
- Birişik Abdülhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa, 2014.
- , "Kur'an", *DİA*, XXVII, s. 383.

- Bozkurt Nebi, “Dârulkurrâ”, *DİA*, VIII, s. 543-545.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-sahih*, Dâru'l-'ulûmi'l-insâniyye, Dimeşk 1993, I-IX.
- Bulut Ahmet, “Arap Dilinde Sesler”, *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 1993.
- Cârullah Mûsâ, *Târîhu'l-Kur'ân ve'l-mesâhif*, el-Matbaatu'l-İslâmiyye, Petersburg 1323/1934.
- Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- Çelebi, Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. A.Yardım, İstanbul 1983.
- Çetin Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- , *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.
- , *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatler*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çollak Fatih, *Reisü'l-Kurrâ Hendekli Hâfiz Abdurrahman Gürses Hocaefendi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2002.
- Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kiraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İSAM, İstanbul 2011.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osman, *el-Mukni'fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsar* (neşr. Muhammed Ahmet Dehman), Matbaatü't-Terakkî, Dimeşk 1940.
- Demirci Naci, *Abdurrahman Gürses'in Kiraat İlmi Eğitimindeki Yeri*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Rize 2013.
- Demirtürk Sinan, “1960-1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri”, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, Ankara 2015.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdü'l-Ğani el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l beşer bi'l-kiraati'l-erbe'ate aşer*, thk. Enes Mehrah, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2011.
- Diyanet Gazetesi editör, “Haseki Eğitim Merkezinin hazırlıkları tamamlandı”, *Diyanet Gazetesi*, c. VI / 133 (15 Ocak 1976), s. 1, 15.
- , “Diyanet Eğitim Merkezi Hizmete Girdi.”, *Diyanet Gazetesi*, c. VI / 137 (15 Mart 1976), s. 1, 14.
- , “Aşere Takrib Tayyibe Kursu İcazet Merasiminde Haseki Eğitim Merkezi Müdürü Mahmut Özakkaş'ın Açılış Konuşması”, *Diyanet Gazetesi*, c. X, sy. 218 (1 Ağustos 1979), s. 8.
- Doğrul, Ömer Rıza , *Kur'an Nedir?*, Ankara 1967.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhya'u Ulüm'id-Din*, (ç. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyar Metni el-Muhtarlil-Fetvâ*, trc. Celal Yeniçeri, Nizam Yayınevi, İstanbul 1973.

- Ebû'l-Kâsım, Yusuf b. Ali, *el-Kâmil fil-Kıraati'l-Aşr ve'l-Erba'in ez-Zâ'ideti Aleyhâ*, nşr. Cemal b. Es-Seyyid b. Rifâi eş-Şâyib, yy. 2007.
- Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l Vecîz*, (thk. Tayyar Altıkulaç), TDV Yayınları, Ankara 1986.
- el-Mer'aşî, Muhammed b. Ebî Bekr Saçaklızâde, *Cühdü'l-Mukıll*, Thk. Salim Kadduri el-Hamed, Amman 2008.
- Ersöz İsmet, *Kur'an Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996.
- Eskicizâde Seyyid Ali b. Hüseyin, *Terceme-i Dürr-i Yetim*, (*Tecvid Risaleleri*), Âsitane Yayınevi, İstanbul.
- Fırat Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tüsî, *Cevahiru'l-Kur'an*, thk. Muhammed Reşid Rıza, Dâru İhyâi'l-ulûm, Beyrut, 1986.
- , Gazâlî, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi İstanbul 1998.
- Güllü Ahmet İsmail, *Erzurum'un Yüzleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2016.
- Güllü Sıtkı, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî*, Huzur Yayınları, İstanbul, 2012.
- , Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, trc. Sıtkı Güllü, Divan Yayınları, İstanbul 2005.
- , *Şemseddîn Muhammed B. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri*, (basılmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.
- , Güllü Sıtkı, *el-Harîrî Hayatı Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, (basılmamış doktora tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- , *Konu ve Cevap Anahtarlı Soru İlaveli Tecvid İlmî ve Dersleri*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Tecvid Dersleri*, Huzur Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Ayetleri*, Huzur Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Kelime Anlamlı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Huzur Yayınları, İstanbul 1999.
- , *Kerametleriyle Gönül Sultanları*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1986.
- , *İslam Akâidi ve Hanefî Fıkh'ına Göre İslam İlmihali*, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1986.
- , İmam Şa'rânî, *Tenbîhu'l Muğterrîn*, trc. Sıtkı Güllü, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997.
- , "Velilik ve Kerâmet", *Kur'an Mesajı*, sy. 3, İstanbul, (Ocak 1998).
- , "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî ve O'nun Aynü'l-A'yan Tefsiri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 İstanbul 1999.
- , "Hatim ve Mukabele", *Kur'an Mesajı*, sy. 19, İstanbul, (Eylül 1999).
- , "Arap Edebiyatında Makâme ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan el-Makâmat'ı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2000.

-----, “Suggestions on Improving Education and Training of the Holy Quran in the Faculties of Theology”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sy. 5-6, Bişkek 2008.

-----, “Erken Dönem Tefsirlerinde Meşiet ve İrade Kavramları”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sy. 7-8, Bişkek 2009.

-----, “Kur’ân-ı Kerim’deki Esmâ-i Hüsna ve Grupları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 16, İstanbul 2007.

-----, “Taberî’nin, Tefsir’indeki Kıraat Değerlendirmeleri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, İstanbul 2004

-----, “An Evaluation of Tabarî’s-Tafsîr from the Aspect of Rivwâyah and Dirâyah Methods”, *Journal of Islam in Asia*, Vol. No. Malaysia, December 2009.

-----, “Ezan’la İlgili İki Tartışma Bağlamında Bazı Değerlendirmeler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2009.

-----, “Kur’ân-ı Kerim’de Dua Kavramı”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 18, İstanbul 2004.

-----, “Rivayet ve Dirayet Yöntemleri Açısından Taberî Tefsiri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2004.

-----, “Musa Kâzım Efendi’nin Kıraat Yönü”, *Erzurumlu Şeyhülislâm Musâ Kâzım Efendi Sempozyumu, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, ed. Ömer Kara, Erzurum 2014.

-----, “Kıraatlerde Tevatür Olgusu”, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmî Uluslararası Kıraat Sempozyumu, DİB Yayınları*, Ankara 2015.

Gümüşhanevi Ahmed Ziyâeddin, *Vesiletü'l-Gufrân*, Kastamonu 1909.

Gürdaş Bora, *1960’larda Türkiye’de Siyasi ve Toplumsal Değişimler Bağlamında Görsel Kültür*, (basılmamış doktora tezi), Ankara 2015.

Halebî, Muhammed Râşid, *Namaz Konusunda Müslümanlara Uyarı*, (ç. Sıtkı Güllü), Bedir Yayınevi, İstanbul 2013.

Hamidullah Muhammed, *Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

-----, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, İstanbul, 1993.

Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul ts.

İbn Bâziş, Ebu Cafer Ahmed b.Ali, *el-İknâ’ fi’l-Kıraâtî’s-Seb’*, Thk. Abdulmecid Kaddâd, Daru’l-Fikr, Dimeşk.

İbnü’l-Cezerî, Şemseddin Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi’l-Kıraati’l-Aşr*, I-II, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

-----, *Tayyibetü’n-Neşr fi’l-Kıraâtî’l-Aşr*, thk. Eymen Rüştü Süveyd, Matbatü’l-Mushafî’ş-Şerif, Şam, 2013.

İbnü’l-Cezerî, *Mukaddimetül-Cezerî*, (trc.Sadi Çöğenli), Asitane Yayınevi, İstanbul ts.

- İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, (thk. Ğânim Kaddûrî Hamed), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *Sirru Sinâati'l-İ'rab*, thk: Hasan Hindâvî, Darul-Kalem, Dimeşk 1993.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî*, İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Daru Sadır, Beyrut, trs.
- İhsanoğlu Ekmeleddin, *CENKÇİLER Ali Yakup*, İstanbul 1993, DİA, VII.
- İmam-ı Nevevi, *Riyâzü's-Sâlihîn*, trc. Sıtkı Güllü, Çile Yayınevi, İstanbul 1981.
- İmam-ı Zehebî, *Kitâbu'l-Kebâir*, trc. Sıtkı Güllü, Bedir Yayınevi, İstanbul 1986.
- İsfahânî, Ebü's-Sena Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman b. Ahmed, *Beyânü'l-Muhtasâr Şerhi Muhtasâri İbni'l-Hâcib*, (Thk. Muhammed Mazhar Beka), Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1986.
- Kândehevî, M. Yusuf, *Hayatü's-Sâhabe*, (ç. Sıtkı Güllü), Divan Yayınları, İstanbul 2008.
- Kandemir M. Yaşar, *Lahor*, İstanbul 2003, DİA, c. 27, s. 57-58.
- Karaçam İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016.
- , *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.
- Karakılıç A. Celaeddin, *Tecvid İlmi*, Kalkan Matbaacılık, Ankara 2013.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, İstanbul 1971.
- Kazıcı Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- Keleş Reyhan, “Erzurumlu Şeyhülislâm MÛSÂ Kâzım Efendi Sempozyumu'nun Ardından”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy. 41, Erzurum 2014
- Kemâl Ahmed Adil, *Ulûmu'l-Kur'an*, el-Muhtasarı'l-İslâmî, Kahire 1974.
- Keskioğlu Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV, Ankara 2014.
- Koçyiğit Hikmet, “Günümüz Türkçe Kur'an Meâlleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi,” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37, (Aralık 2017), s. 79-121.
- Köylü Mustafa-Altaş Nurullah, *Din Eğitimi*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2017.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Ahmed el-Birdûnî, İbrahim Atfeş), Dâru'l-Kütüb'il-Mısriyye, Kahire 1964.
- M. Zihni Efendi, *el-Kavlu's-Sedîd fî İlmi't-Tecvîd*, Dâru't-Tıbbâati'-Âmire İstanbul 1898.
- Maşalı Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı: Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, İFAV Yayınları, Ankara, 2004.
- , “Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi”, Otto Yayınları, İstanbul 2016.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el- Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*. nş. Abdulfettah İsmail Şibli, Dâr-u nehdat-i Mısır li't-tab'i ve'n-neşr,(ts.),(ys.)
- , *er-Riaye li Tecvîdi'l-Kıraati ve Tahkiki Lafzi't-Tilaveh*, thk, Ahmet Hasan Ferhat, Daru Ammar, V. Baskı, Amman 2008.

Mezîni, Abdülaziz b. Süleyman b. İbrahim, *Mebâhis fî İlmi'l-Kırâât*, Dâru Künûz el-İşbiliyya, Riyad 2011.

Muhammed b. Ahmed b. Abdul'azîz b. Ali el-Futûhî İbnu'n-Neccâr el-Hanbeli, *Muhtasarü't-Tahrîr Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*, nşr. Muhammed ez-Zuhaylî-Nezîh Hammad, Riyad 1413/1993.

Muhammed Emin Efendi, b. Abdullah b. Muhammed Salih (Abdullah Efendizâde), *Umdetü'l-Hullân fî İdâhu Zübdet'il-Irfân*, İstanbul 1853.

-----, *Zuhru'l-Erîb fî İdâhu'l-Cem'i bi't-Takrîb*, Süleymaniye Ktb., İbrahim Efendi Bl., Nr. 11.

Muhammed Esa'd el-Hüseynî, *el-Virdül-Müfid fî Şerhi't-Tecvîd (Tecvid Risaleleri)*, Asitane Yayinevi, İstanbul.

Muhammed Nebhan b. Hüseyin, *el-Müzekkira fî t-Tecvîd*, ys. 2006.

Müberra, Ebul Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Müktedab*, I-IV, thk: Muhammed Abdülhalik el Udayme, Alamül-Kütüb, Beyrut, ts,

Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Müsnedü's-sahih*, nş. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, (ts.), I-V.

Sarı M. Ali, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, Numune Matbaacılık, İstanbul 2007.

Sayrafî, Ebû Abdillâh, *Nuketü'l-intisâr li nakli'l-kur'an li'l-bâkillânî*, (neşr. Muhammed Zağlûl Selam), Menşetu'l-Ma'arif, İskenderiye ts.

Sibeveyhî, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitap*, I-V, thk: Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

Subkî, Abdulvehhâb b. Ali, Cem'u'l-Cevâmi fi Usûli'l-Fıkh, nşr. Abdulmun'im Halil İbrahim, Beyrut 2002.

Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1987.

-----, *el-İktirâh fî 'ilmi usûli'n-nahv*, neşr. Ahmet Suphi Fırat, Matba'atu Kulliyeti'l-Edep, İstanbul 1975.

Şimşek Eyüp, *Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci*, Atatürk Üniversitesi TAED, Erzurum 2013.

Pakdil Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, İFAV Yayınları, İstanbul 2014.

İsfahânî Ragıb, *el-Müfredat Elfazı'l Kur'an*, Darü'l- Kalem, Beyrut, 1992

Öge Ali, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, Hüner Yayınları, Konya, 2015.

Öztürk Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitâbiyât, Ankara 2002.

Tanman M. Baha, "Dâru'l-Kurrâ/Mimari", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss. 545-548.

Temel Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, İFAV, İstanbul 2013.

Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.

- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, (thk: İbrahim Utve 'Avad), İstanbul 1981.
- Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Feer Yayınevi, Ankara 2005.
- Ünlü Demirhan, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, TDV Yayınları, Ankara 2017.
- Yazıcı Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- Yazır M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştiren. Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul 2003.
- Yorulmaz Hüseyin, *H. Hasan Hoca Asırlık Bir Çınar Hikayesi*, Erenler Bel. Yayınları, İstanbul 2013.
- Yüksel Ali Osman, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İFAV, İstanbul, 2012.
- Yıldırım Ali-Şimşek Hasan, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011.
- Zerkâni, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005.
- Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1980.
- Yüksek M. İsa, *Kıraat Disiplininde Metodolojik Alan Tanımlaması*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.

Sözlü Kaynaklar

- Ahmet İsmail Gülle ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 12.07.2017.
- Arı Abdüsselam, Mülakat, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fatih-İstanbul, 10.08.2017.
- Ramazan Pakdil ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 09.05.2018.
- Talip Akbal ile yapılan mülakat, Pendik-İst, 25.05.2018.
- Durak Pusmaz ile yapılan mülakat, Fatih-İstanbul, 08.06.2018.
- Abdullah Karataş ile yapılan mülakat, Fatih-İst, 23.07.2018.
- Lütfiye Gülle ile yapılan mülakat, Bahçelievler-İstanbul, 30.07.2018.
- Mehmet Sevinç ile yapılan mülakat, Fatih-İST, 30.03.2019.

Elektronik Kaynaklar

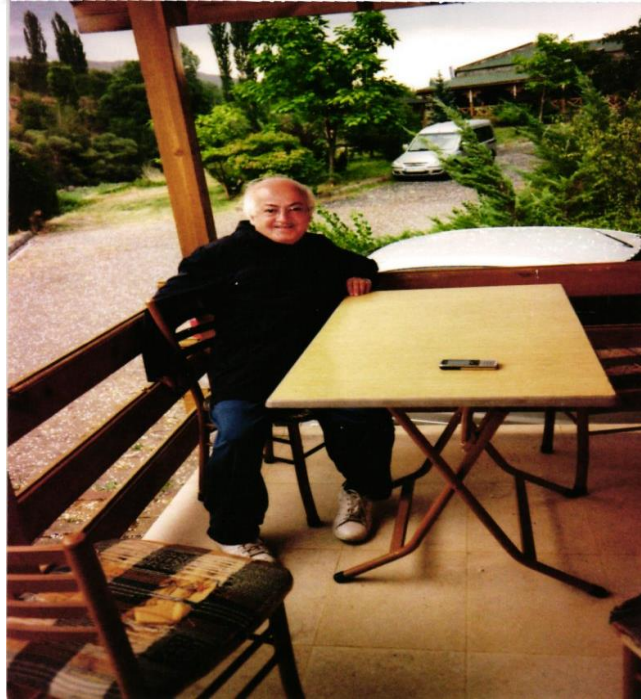
- (https://www.youtube.com/watch?v=Rh-E49R_00g, 03.01.2018)
- (https://www.youtube.com/watch?v=Pte5Qh_PU50, 03.09.2018)
- (<http://19.org/tr/sadrettin-yuksel>, 29.07.2018)
- (<http://www.sadabat.net>, 29.07.2018)
- (<http://www.biyografi.net>, 29.07.2018)
- (<http://www.dunyabizim.com>, 29.07.2018)

(<http://akorendergisi.com>, 27.06.2018)
(<http://www.cevaplar.org>, 27.06.2018)
(<https://www.youtube.com>, 21.03.2019)
(https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)
(https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)
(https://www.youtube.com/watch?v=HyV_qYZKB6k, 30.01.2019)
(<https://pbs.twimg.com>, 27.06.2018).
(<http://www.medeniyetimiz.com>, 27.06.2018)
(<http://ktp.isam.org.tr>, 25.03.2019)
(<https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab>, 20.07.2018)
<https://mushaflariinceleme.diyamet.gov.tr>, [04.02.2019]

EKLER

Resim1: zlk dosyasından bir vesikalık.

Resim 2: Sıtkı Gülle yaptığı tatilden bir görüntü

Resim 3: Sıtkı Gülle Haseki'nin hoca kadrosu ile birlikte.

Resim 4: Abdurrahman Gürses, kıraat bölüm hocaları ve kursiyerler.

Resim 5: Haseki Eğitim Merkezi avlusunda kıraat asistan hocaları ile birlikte

Resim 6: Haseki Eğitim Merkezi kursiyerleri ile yapılan piknikten bir hatıra.

Resim 7: Hüsn-i hat tablolarını incelerken.

Resim 8: 1989 yılındaki hac vazifesinde kafilisiyle birlikte iken.

T.C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
EĞİTİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
(Program Geliştirme Daire Başkanlığı)

KİRÂAT

(Aşere-Takrîb)

EĞİTİM PROGRAMI

Bu eğitim programının Kırâat (Aşere-Takrîb) kurslarında uygulanması,
28.01.2014 tarihli ve 107 sayılı Başkanlık onayı ile uygun görülmüştür.

ANKARA 2014

1

Belge 1: Diyanet İşleri Başkanlığı Aşere-Takrib Eğitim Programı

2.2. DERSLER, KREDİLERİ VE DÖNEMLER TABLOSU

DERSLER	KREDİ	1. DÖNEM	2. DÖNEM	3. DÖNEM	4. DÖNEM
1. Kur'an ve Kirâat Tarihi	48	Kur'an ve Kirâat Tarihi (4x12=48)	---	---	---
2. Aşere Usûlü	48	Aşere Usûlü (4x12=48)	---	---	---
3. Kirâat Metinleri	96	---	Kirâat Metinleri (2x12=24)	Kirâat Metinleri (4x12=48)	Kirâat Metinleri (2x12=24)
4. Arapça	192	Arapça (4x12=48)	Arapça (4x12=48)	Arapça (4x12=48)	Arapça (4x12=48)
5. Kirâat Çözümlenmeleri	96	Kirâat Çözümlenmeleri (2x12=24)	Kirâat Çözümlenmeleri (2x12=24)	Kirâat Çözümlenmeleri (2x12=24)	Kirâat Çözümlenmeleri (2x12=24)
6. Aşere Uygulamaları	648	Aşere Uygulamaları (12x12=144)	Aşere Uygulamaları (16x12=192)	Aşere Uygulamaları (12x12=144)	Aşere Uygulamaları (14x12=168)
7. Tecvid (Mukaddime)	36	---	Tecvid (1x12=12)	Tecvid (1x12=12)	Tecvid (1x12=12)
8. Kirâat-Anlam İlişkisi	96	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)
9. Kur'an İmlâsı	36	---	Kur'an İmlâsı (1x12=12)	Kur'an İmlâsı (1x12=12)	Kur'an İmlâsı (1x12=12)
10. Kur'an Meâli	96	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)
11. Dini Müsiki	48	---	---	Dini Müsiki (2x12=24)	Dini Müsiki (2x12=24)
TOPLAM	1440	360 Saat	360 Saat	360 Saat	360 Saat

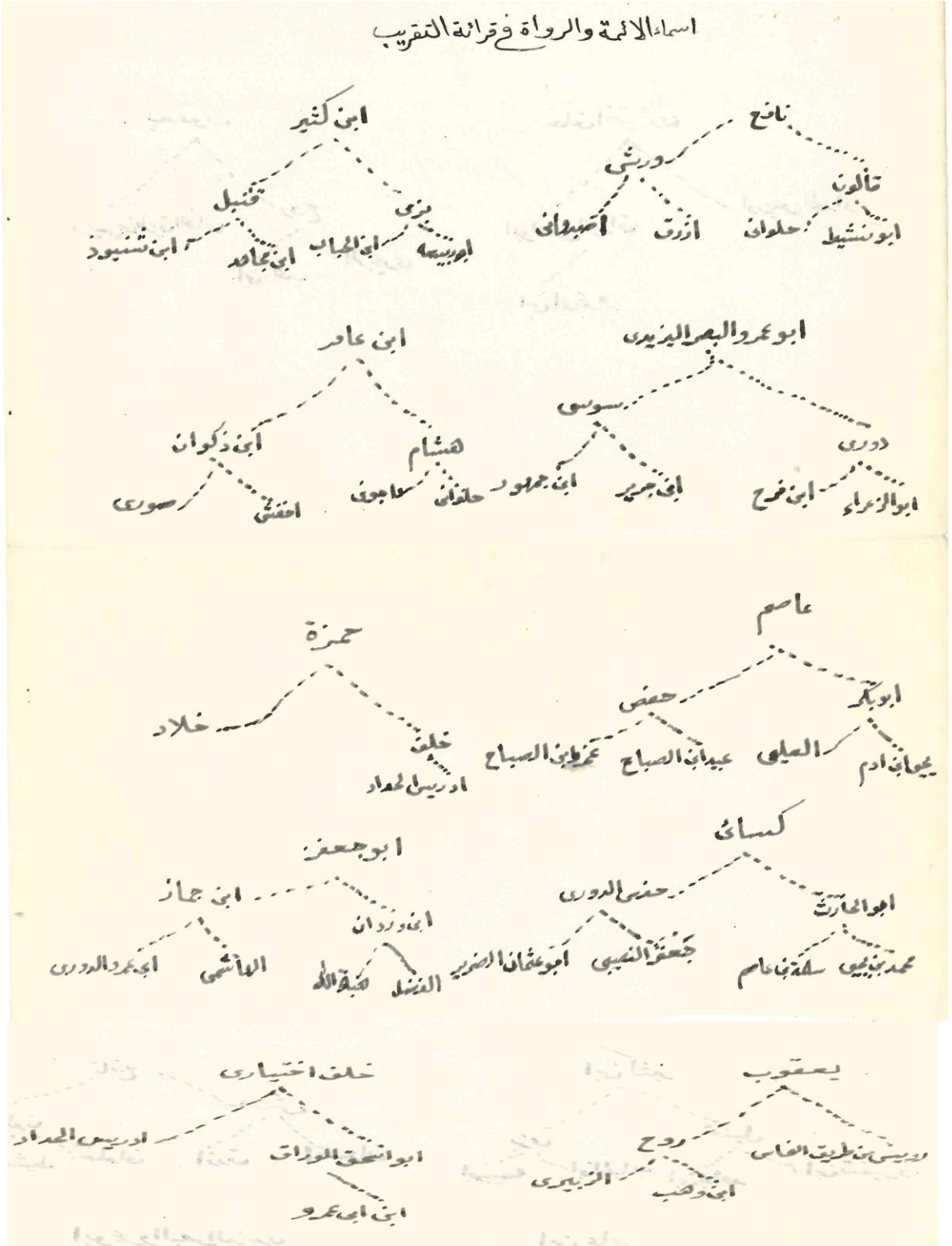
Belge 1/a: Aşere Dönemi Ders İsimleri ve Dönem Kredileri

3.2. DERSLER, KREDİLERİ VE DÖNEMLER TABLOSU

DERSLER	KREDİ	1. DÖNEM	2. DÖNEM	3. DÖNEM	4. DÖNEM	5. DÖNEM	6. DÖNEM
1. Takrib Usûlü	24	Takrib Usûlü (2x12=24)	---	---	---	---	---
2. Arapça	48	Arapça (2x12=24)	Arapça (2x12=24)	---	---	---	---
3. Tayyibe	144	Tayyibe (2x12=24)	Tayyibe (2x12=24)	Tayyibe (2x12=24)	Tayyibe (2x12=24)	Tayyibe (2x12=24)	Tayyibe (2x12=24)
4. Tevcihu'l-Kirâat	72	---	Tevcihu'l-Kirâat (2x12=24)	Tevcihu'l-Kirâat (2x12=24)	Tevcihu'l-Kirâat (2x12=24)	---	---
5. Kur'anda Vakıf-İbtidâ	24	---	---	Kur'anda Vakıf-İbtidâ (2x12=24)	---	---	---
6. Takrib Uygulamaları	1440	Takrib Uygulamaları (20x12=240)	Takrib Uygulamaları (20x12=240)	Takrib Uygulamaları (20x12=240)	Takrib Uygulamaları (20x12=240)	Takrib Uygulamaları (20x12=240)	Takrib Uygulamaları (20x12=240)
7. Kirâat-Anlam İlişkisi	144	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)	Kirâat-Anlam İlişkisi (2x12=24)
8. Kur'an Meâli	144	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)	Kur'an Meâli (2x12=24)
9. Dini Müsiki	96	---	---	---	Dini Müsiki (2x12=24)	Dini Müsiki (4x12=48)	Dini Müsiki (2x12=24)
10. Kirâat Öğretim Metotları	24	---	---	---	---	---	Kirâat Öğretim Metotları (2x12=24)
TOPLAM	2160	360	360	360	360	360	360

Belge 1/b: Takrib Dönemi Ders İsimleri ve Dönem Kredileri

اسماء الائمة والرواة في قرآنة التقريب

Belge 2: Takrib tariki için yazdığı kıraat imamları, ravileri ve tarikleri.

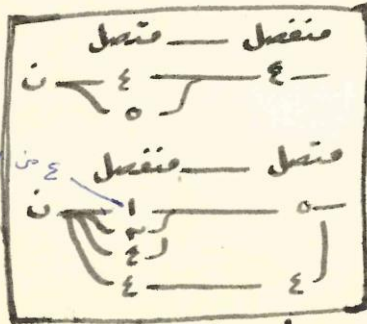
تقریبہ عائد بعض میزان انگر (مدار)

متصل	متصل	متصل
ب: اصیہائی دح جمع یح	ب: اصیہائی دح جمع یح	ب: اصیہائی دح جمع یح
ب: اصیہائی دح کن ریح	ب: اصیہائی دح ح حوی الصیاح حلوانی جمع یح	ب: اصیہائی دح ح حوی الصیاح حلوانی جمع یح
ل: ن	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح
ل: لجمع القراء	ب: اصیہائی ح یح	ب: اصیہائی ح یح
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: اصیہائی ح یح	ب: اصیہائی ح یح
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: اصیہائی ح کن ریح خل	ب: اصیہائی ح کن ریح خل
	ب: کن ریح خل	ب: کن ریح خل
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: ازرق اخفش ف	ب: ازرق اخفش ف

راولامده عنہ یا پاندر

ب: اصیہائی دح ل ح جمع یح

متصل	متصل	متصل
ب: اصیہائی دح حلوانی الصیاح جمع یح	ب: اصیہائی دح جمع یح	ب: اصیہائی دح جمع یح
ل: ب: اصیہائی ح یح	ب: اصیہائی ح یح	ب: اصیہائی ح یح
ل: ب: اصیہائی ح کن ریح خل	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
ل: ن	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
ل: ازرق اخفش ف	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: اصیہائی ح کن ریح خل	ب: اصیہائی ح کن ریح خل
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح	ب: اصیہائی دح حلوانی ح جمع یح
	ب: بویله وجه یوقدر	ب: بویله وجه یوقدر
	ب: اصیہائی ح یح	ب: اصیہائی ح یح
	ب: کن ریح خل	ب: کن ریح خل
	ب: ازرق اخفش ف	ب: ازرق اخفش ف

عامہ خاصہ

Belge 2/a: Takrib tarikine ait hazırladığı bazı med mizanları.

تقریباً مائید بعضی نامده

۱ = متعظیم: وارد کی اصحاب قرآنی ان مقداری مداید لر تهلیل و تمجید و جملینده (لا اله الا الله)
جمله سنده اولدی فی کبی

۲ = مدتبریه: وارد کی حمزه الجوده بروج وارد لر (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) و بو با بکر

کلرک توسط مقداری مدالونور. آنچه فتح اوزرینه صبی منکر کلمه لده جائزدر (لا خوف لیلیهم) کلمه سنده مدتبریه یوقدر چونکی هم رفوع و هم منوندر

= بحث الادغام =

ادغام کبیره ابو عمرو ایله یعقوب = مد مفصلده یالک: برالن اوقور لر (انغام ۲۸)
مد مفصلده ابو عمرو ۴-۲-۵ الفل اوقور .

ادغام ایله ابدال جمع اولورسه ابو عمرو ایچوره اوج وجه وارد لر .

- ۱ = اظهار ایله ابدال
- ۲ = لغزه ایله آنچه اظهاردر لغزه ایله ادغام جائزدر کلمدر [تالایاتیکما] ایله جلیله ایکی
- نوط: ادغام کبیره غز کلر .

یعقوب = الملمین ، مفلحون ، مؤمنین ، کافرین ، ظالمین ، منقرین کی اسم نامل واسم مفعول
کلمه لرنده هارسکت ایله اوقور . آنچه مفصلده برالف و مفصلده اوج و بی الفل اوقور
ادغام کبیره ایله هارسکت کلر .

ادغام ایله کبیر

ادغام ایلی قصیر :

۱ = ادغام کبیر
۲ = ادغام صغیر

ادغام کبیر قماشیده ویاخورد مقاربینه اولاده ایلی حرف بر کلمه ده ویاخورد ایلی کلمه ده
ملاق اولغده ایلسیده محک المقدر . مثال (الغواجم طک) لفظ بسمهم = شمر رمضان کبیر
بوزار و بو کبیر ادغام کبیر فنلیه درر . بو ادغام کبیر فنلیه اوله بدین هر فرد کی = سوناردر =

ب و ت ، ح ، ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰
آنچه = ک = حرف فنلیه اولدیغی وقت اولدی = ک = حرف نده اول نو نسانکی اولورسه اوقور اولور
ادغام اولماز = فلا یجز تک کفره = کبی

کذلک = ادغام اولنده جمع حوقلر = جیاره لکم = جیاره لکم = جیاره لکم = جیاره لکم
آنچه سورة بقوره = مناسلکم = سورة مدثره = مناسلکم = کلمه لرنده ادغام جائزدر

ادغام ایله ابدال جمع اولورسه ابو عمرو ایچوره اوج وجه وارد لر .
ادغام ایله ابدال
لغزه ایله آنچه اظهاردر لغزه ایله ادغام جائزدر کلمدر [تالایاتیکما] ایله جلیله ایکی
نوط: ادغام کبیره غز کلر .
یعقوب = الملمین ، مفلحون ، مؤمنین ، کافرین ، ظالمین ، منقرین کی اسم نامل واسم مفعول
کلمه لرنده هارسکت ایله اوقور . آنچه مفصلده برالف و مفصلده اوج و بی الفل اوقور
ادغام کبیره ایله هارسکت کلر .

Belge 2/d: Takrip tarikine ait yazdığı bazı kaideler.

Resmî Kayıtlarda Zindıkların
ve Zindıklar

Zindıkların tarihindeki en eski islâmî resmî
medin (belge) muhtemelen Halife el-Mehdî'nin
velîsi olan Oğlu Musayya vasiyyetidir - ki kendisine
gelen bir zindıkla tevbe kabul etmesi ve zinde-
dğin tevbeyle yapılmaması üzerine boyun
kırıp esilmesini emrettiğinde - oğluna şöyle
dermiştir:

— Oğlum! Bu halifelik ühdene geçerse
bu grubun -mânî bağlarını kesiyor - üzerine
sultan. Çünkü bu grup ahksızlıklardan uzak
durmak, dünyada zahipliğe yönelmek ve âhiret
işin çalışmak gibi insanları güzel dış görün-
üşüne eğitir. Akabinde ^{bu münâfık gurupla} her şeyi
hemiz suya dokunmayı yasaklamaya yönlendiriyor.
Vahha sonra halkı iki göze ibadete yöneltti-
yor: Bunnardan birisi nur diğeri zulmeddir.
Bundan sonra da kendilerini zulmet ^{insanları} sapıldığından
nurunu hidayetine çekip sükunet için şemşine ve
kızlarıya emlenmelerini, sidiğe yikanmasını ve yalardan
sıcakların alınmasını mübah kılıyorlar.
yapıyorlar.

Sopayı tepelerinde tutan kılıcını çek bu
grubu karşı tutacağını tavırla ortaya ko-
mayan Allah'a yakış. Çünkü ben ^{ruhunu} satan
Abbasî görürüm. Bana iki kılıc kışandı ve

Belge 3: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi özlük dosyası sınav kâğıdı

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Nurullah Çelebi, aslen Samsun'lu olup 1982 yılında Kastamonu'da doğdu. 1994 yılında hâfızlığını tamamladı. 2001'de Kadıköy İmam Hatip Lisesi'nden, 2010'da Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden, 2014 yılında ise İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 10.05.2004 tarihinde Sakarya ili Taraklı ilçesinde İmam-Hatip olarak göreve başladı. Ardından 2007'de İstanbul Pendik Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde Tashih-i Huruf Kursu'nu, 2019'da İstanbul Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'nde Aşere-Takrîb Tayyibe Kursu'nu tamamladı. 2014 ile 2017 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Kur'an-ı Kerim derslerine girdi. Halen Üsküdar Şakirin Camii İmam-Hatibi olarak görev yapmakta olup evli ve üç çocuk babasıdır.